

Замима 10

Арзёбии гендерӣ ва Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогири

ба Пешниҳоди барнома барои маблағгузорӣ ба Хазионаи Иқлими Сабз (ХИС)

Ландшафтҳои ба иқлим устувор дар Осиёи Марказӣ

Моҳи августи соли 2026

Нашри 2.2

Пешниҳод шудааст:

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH
(Ҷамъияти Олмон оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ (GIZ) GmbH)

Мундариҷа

Рӯйхати қадвалҳо	iii
Рӯйхати замимаҳо	iii
Ихтисораҳо	iv
1. Муқаддима	6
1.1 Маълумоти умумӣ дар бораи барнома	6
1.2 Мақсад ва сохтори замима	7
2. Таҳлили сатҳи кишвар ва бахшҳо	7
2.1 Ҷумҳурии Қирғизистон	8
2.1.1 Шарҳи миллӣ: вазъи баробарии гендерӣ	8
2.1.2 Заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдор	11
2.2 Тоҷикистон	13
2.2.1 Шарҳи миллӣ: вазъи баробарии гендерӣ	13
2.2.2 Заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдор	18
2.3 Ўзбекистон	20
2.3.1 Шарҳи миллӣ: вазъи баробарии гендерӣ	20
2.3.2 Заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдор	24
3. Таҳлили гендерӣ дар сатҳи барнома	25
3.1 Муносибат	26
3.2 Натиҷаҳо	26
3.2.1 Ҷумҳурии Қирғизистон	26
3.2.2 Тоҷикистон	28
3.2.3 Ўзбекистон	29
3.2.4 Хулосаҳо мавзӯҳои умумӣ	30
3.3 Тавсияҳо	30
4. Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (НЧМГ)	32
4.1 Мулоҳизаҳои асосӣ	32
4.2 Шарҳи буҷети НЧМГ	33
4.3 Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (НЧМГ)	34
5. Татбиқи барнома	46
5.1 Равиши ҳамгироии гендерӣ	46
5.2 Механизми баррасии шикоятҳо, воситаҳои ғимоя ва ҷалби ҷонибҳои манфиатдор	46
5.2.1 Механизми баррасии шикоятҳо	46
5.2.2 Равиши муҳофизатӣ	47
5.2.3 Идоракунии хатарҳои ИЗОҶ	47
5.2.4 Ҷалби ҷонибҳои манфиатдор	48
6. Адабиёт	48
7. Рӯйхати замимаҳо	53

Рӯйхати ҷадвалҳо

Ҷадвали 1: Заминаи ҳуқуқӣ ва сиёсӣ: Ҷумҳурии Қирғизистон	11
Ҷадвали 2: Харитасозии ҷонибҳои манфиатдор: Ҷумҳурии Қирғизистон	12
Ҷадвали 3: Заминаи ҳуқуқӣ ва сиёсӣ: Тоҷикистон	18
Ҷадвали 4: Харитасозии ҷонибҳои манфиатдор: Тоҷикистон	19
Ҷадвали 5: Заминаи ҳуқуқӣ ва сиёсӣ: Ўзбекистон	24
Ҷадвали 6: Харитасозии ҷонибҳои манфиатдор: Ўзбекистон	25
Ҷадвали 7: Норасоҳои гендерӣ ва ҷораҳои тавсияшуда	31
Ҷадвали 8: Маълумот оид ба гендерӣ ва Нақшаи амал оид ба фарогирӣ	33
Ҷадвали 9: Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (сатҳи таъсир)	34
Ҷадвали 10: Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (сатҳи фаъолият)	34

Рӯйхати замимаҳо

Замимаи 1: Варақаҳои фаъолияти семинар – самтҳои гендерӣ	53
Замимаи 2: Ҷадвали ҷамъбасти натиҷаҳои ҷалби ҷонибҳои манфиатдор	55

Ихтисораҳо

КХЧДИЗ	Кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал ва дигар самтҳои истифодаи замин
ARIS	Агентии рушди ҷамоатҳо ва сармоягузори Ҷумҳурии Қирғизистон
АМА	Кормандони байналмилалӣ
ВРfА	Эъломияи Пекин ва Платформаи амал
ССАР	Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба тағйирёбии иқлим
CEDAW	Конвенсия оид ба барҳам додани тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон
КҲМЗ	Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
МТЛС	Маркази татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ
CIFOR-ICRAF	Маркази тадқиқоти байналмилалӣ хоҷагии ҷангал – Маркази ҷаҳонии агроҷангалпарварӣ
УИПК	Устувор ба иқлим, дорои партовҳои кам
ММИ	Маркази маблағгузори иқлимӣ
КҲИ	Кишоварзии ҳушманд ба иқлим
КЗО	Кумитаи кор бо занон ва оила
ТИ	Ташкилоти иҷроқунанда
КЭИ	Кафолатҳои экологӣ ва иҷтимоӣ
АТМЗИ	Арзёбии таъсир ба муҳити зист ва масъалаҳои иҷтимоӣ
СИЭИ	Системаи идорақунӣ ва мониторинги экологӣ ва иҷтимоӣ
FAO	Созмони озуқаворӣ ва кишоварзии Созмони Милалӣ Муттаҳид
ММ	Муассисаи молиявӣ
МГМ	Муҳокимаи гурӯҳии мақсаднок
НЧГИ	Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ
ХИС	Ҳазинаи Иқлими Сабз
ММД	Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
БГМИФ	Баробарии гендерӣ, маъҷубӣ ва фарогирии иҷтимоӣ
ИФГҶ	Индекси фарқияти гендерии ҷаҳонӣ
ПГ	Газҳои гулхонаӣ
GIZ	Ҷамъияти Олмон оид ба ҳамкории байналмилалӣ (GIZ) GmbH
МБШ	Механизми баррасии шикоятҳо
СБА	Суди байналмилалӣ адлия
СБМ	Созмони байналмилалӣ меҳнат
IPHR	Шарики байналмилалӣ барои ҳуқуқи инсон
ҶҚ	Ҷумҳурии Қирғизистон
KGS	Сомӣ қирғизӣ (асъор)
МАИ	Мусоҳиба бо ахбордиҳандаи асосӣ
LGBTQI+	Лесбиянҳо, ҳамҷинсгароён, бисексуалҳо, трансгендерҳо, квірҳо, интерсексҳо ва дигарон
ББТЗ	Бетарафии таназзули замин
МваА	Мониторинг ва арзёбӣ
ВЗЭНТ	Вазорати захираҳои табиӣ, экология ва назорати техникӣ
MRV	Мониторинг, ҳисоботдиҳӣ ва санҷиш
ВЗОКСК	Вазорати захираҳои об, кишоварзӣ ва саноати коркард
ТМХ	Ташкилоти маблағгузори хурд
КХМ	Корхонаҳои хурд ва миёна
НММ	Нақшаи миллии мутобиқшавӣ
АБЗТ	Ассотсиатсияи бонувони Тоҷикистон
ММВ	Мақомоти миллии ваколатдор
ММЭТИ	Маркази миллии экологӣ ва тағйирёбии иқлим
СҲҶ	Созмони ғайриҳукуматӣ
СММ	Саҳмҳои дар сатҳи милли муайяншуда
СРМ	Стратегияи рушди милли
НМА	Кормандони милли
КМО	Кумитаи миллии омор

OPSZ	Марказҳои ҷамъиятии пешгирӣ (сохтори идоракунии маҳаллӣ, ки ҳамчун OPSZ зикр шудааст)
ҲРУ	Ҳадафҳои рушди устувор
ИЗОҶ	Истисмор, зӯроварӣ ва озори ҷинсӣ
ҚДИЗГ	Қумитаи давлатии идораи замин ва геодезӣ
КТ	Қумаки техникаӣ
НТ	Назарияи тағйирот
ТҶ	Тоҷикистон
ГВТ	Гурӯҳҳои вазифавии техникаӣ
БРСММ	Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид

1. Муқаддима

1.1 Маълумоти умумӣ дар бораи барнома

Барномаи минтақавии “Ландшафтҳои ба иқлим устувор дар Осиёи Марказӣ” бевосита ба рафъи хатарҳои ҷиддии иқлимӣ, ки ба соҳаҳои кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал ва дигар самтҳои истифодаи замин (КХЧДИЗ) дар ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон таъсир мерасонанд, нигаронида шуда, таваҷҷуҳи асосӣ ба водии Фарғона, инчунин вилоятҳои Сурхондарё ва Хатлон равона карда шудааст. Минтақаҳои интиҳобшудаи татбиқи барнома аз ҳамвориҳои кишоварзӣ то чарогоҳҳо ва ҷангалҳои доманаву нишебии кӯҳхоро фаро гирифта, бо ҳам зич пайвастанд ва ҷузъи ҷудонашавандаи ландшафтҳои муттасилу фаромарзӣ махсуб мешаванд, ки бо навъҳои гуногуни истифодаи замин ва экосистемаҳои табиӣ хос буда, татбиқи равиши ҳамгирошудаи минтақавиро тақозо мекунанд.

Тағйирёбии иқлим тавассути баландшавии ҳарорат, афзоиши хушксолӣ ва боришотҳои шадид ба минтақаҳои интиҳобшуда таъсири назарраси манфӣ мерасонад. Ин омилҳо дастрасӣ ба обҳои мавсимиро тағйир дода, таъсири гармо ва хушксолиро шадидтар месозанд ва равандҳои таназзули замин, аз ҷумла эрозияи хок, лағжиши замин ва селхоро метезонанд. Пешбинӣ мегардад, ки ин равандҳо ба тамоми системаҳои истеҳсолоти кишоварзӣ ва экосистемаҳо таъсири занҷиравӣ расонида, боиси паст шудани маҳсулнокии ва устувории зироатҳо, коҳиш ёфтани иқтидори борбардории чарогоҳҳо ва харобшавии вазифаҳои экологии ҷангал мегарданд. Илова бар ин, ҳарчанд бахши энергетика сарчашмаи асосии партовҳои газҳои гулхонаӣ (ГГХ) боқӣ мемонад, ҳаҷми партовҳо аз соҳаҳои КХЧДИЗ дар ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Ўзбекистон ва Тоҷикистон аз солҳои 1990-ум инҷониб дар ҳоли афзоиш аст. Ин ҳолат ба зиёдшавии партовҳои кишоварзӣ ва коҳиш ёфтани иқтидори тарсиби карбон дар ҷангалҳо вобаста мебошад.

Равиши ҳамгирошудаи ландшафтии барнома вобастагии мутақобилаи ландшафтҳои фаромарзии интиҳобшударо пурра ба инобат гирифта, хатарҳои иқлимиро тавассути ба низоми муайян даровардани банақшагирӣ, ҷамоҳангсозӣ ва мониторинги соҳаҳои КХЧДИЗ бо дарназардошти масъалаҳои иқлим, ҳаллу фасл менамояд. Он системаҳои қабули қарорҳоро вобаста ба иқлим ва истифодаи замин тақвият бахшида, иқтидори дастрасӣ ба маблағгузориҳои иқлимӣ ва идоракунии онро баланд мебардорад. Ҳамчунин, тавассути беҳтар намудани банақшагирии зермиллӣ, хизматрасониҳои машваратӣ ва сармоягузориҳои мақсаднок дар соҳаҳои кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал ва чарогоҳҳо ба ҷорӣ намудани таҷрибаҳо ва технологияҳои ба иқлим устувор ва дорои партовҳои кам (УИПК) мусоидат мекунад. Дар сатҳи минтақавӣ барнома ҳамкориҳо тавассути равандҳои дурнамозӣ, хатсайрҳои минтақавии КХЧДИЗ, мубодилаи дониш ва таъсиси платформаи сармоягузориҳои иқлимӣ тақвият мебахшад, то маблағҳо барои амалҳои мутабиқшавии фаромарзӣ дуруст ҷамоҳанг ва сафарбар карда шаванд.

Барнома устувории иқлимии 1 046 062 нафарро бевосита ва 1 480 919 нафарро бавосита баланд бардошта, 6,95 миллион тонна эквиваленти диоксидаи карбон (партовҳои ГГХ)-ро коҳиш медиҳад ва 939 354 гектар заминро дар 180 ҷамоати се кишвар таҳти идоракунии устувор, ҳифз ё барқарорсозӣ қарор медиҳад.

Барои ноил шудан ба ҳадафи умумӣ, барнома тавассути се компоненти ба ҳам алоқаманд амалӣ карда мешавад, ки дар якҷоягӣ табилии парадигмаро ба сӯи хатсайри рушди ба иқлим устувор ва дорои партовҳои кам (УИПК) дар соҳаҳои КХЧДИЗ дар сатҳҳои миллӣ, маҳаллӣ ва минтақавӣ мусоидат намуда, онро устувор мегардонанд.

Компоненти якум (миллӣ) тавассути фароҳам овардани муҳити мусоид барои тағйирот заминаро барои табдилдиҳии системавӣ мегузорад. Он банақшагирии истифодаи замин ва системаҳои қабули қарорҳоро бо дарназардошти иқлим тақвият бахшида, вазъи молияи давлатиро беҳтар мекунад ва механизмҳои инноватсионии маблағгузорию, ки захираҳои ҳам давлатӣ ва ҳам хусусиро барои дастгирии раванди гузариш пас аз анҷоми давраи барнома сафарбар месозанд, тарғиб менамояд.

Ба ин замина таъя намуда, компоненти дуюм (маҳаллӣ) сармоягузориҳои миқёси васеъ ва татбиқи амалиро дар сатҳи ҷамоатӣ тақвият мебахшад, бевосита ба ҳадафҳои мутабиқшавӣ ба иқлим ва коҳиши партовҳои барнома мусоидат мекунад.

Компоненти сеюм (минтақавӣ) хусусияти фаромарзии экосистемаҳо ва мушкилоти иқлимиро тавассути ҳамоҳангсозӣ ва ҳамкорӣ байни кишварҳо, мусоидат ба мубодилаи дониш ва инноватсия ва таъсири воситаҳои молиявӣ барои идоракунии муштараки экосистемаҳо ҳаллу фасл мекунад.

1.2 Мақсад ва сохтори замима

Замимаи мазкур барои таъмин намудани он равона шудааст, ки барномаи «Ландшафтҳои ба иқлим устувор дар Осиёи Марказӣ» бо назардошти масъалаҳои гендерӣ ва фарогирии иҷтимоӣ тарҳрезӣ, маблағгузорӣ, амалӣ ва назорат карда шавад. Ҳадафи Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирии (НЧМГ) фароҳам овардани дастрасии одилона ва бидуни монеа барои занон, ҷавонон ва гурӯҳҳои осебпазир ба ҳамаи имкониятҳои барнома, таҷрибаҳои УИПК ва машваратҳо дар минтақаҳои мақсаднок мебошад. Он инчунин кафолат медиҳад, ки равандҳои барнома ба коҳиш додани маҳдудиятҳои сохтории мавҷуда мусоидат намоянд. Ин ҳуҷҷат ҳам ба Сиёсати гендерии ХИС ва ҳам ба қолабҳои Арзёбии гендерӣ ва Нақшаи амали гендерии он мутобиқат мекунад.

Замима равиши семарҳилавии ХИС-ро барои ҳамгироии масъалаҳои гендерӣ — таҳлил, арзёбӣ ва амал — қабул кардааст. Он дар асоси баррасии адабиёти мавҷуда ва пойгоҳи додаҳои дуюмдараҷа, машваратҳо бо ҷонибҳои манфиатдор ва хулосаҳои коршиносон таҳия шудааст. Дар он таҳлили амиқи гендерӣ пешниҳод мегардад, ки омилҳои гуногунро (аз ҷумла омилҳои, ки дар натиҷаи тағйирёбии иқлим шиддат ёфтаанд) ба инобат мегарад. Ин омилҳо ба нобаробарии гендерӣ дар соҳаҳои кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал ва дигар самтҳои истифодаи замин (КХЧДИЗ) дар ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон таъсир мерасонанд. Инчунин, замима монеаҳои гендерӣ ва норасоии марбут ба контексти барномаро арзёбӣ намуда, имкониятҳоро барои занон, мардон ва ҷавонон ҷиҳати саҳмгузорӣ дар бунёди устувори фарогир тавассути дастгирии барнома муайян мекунад.

Ин имкониятҳо ба тадбирҳои мушаххаси гендерӣ табдил меёбанд, ки ба баробарии гендерӣ ва тавсеаи имкониятҳои ҷавонон мусоидат карда, нобаробариро дар соҳаи коҳиш медиҳанд. Ин тадбирҳо дар ҷаҳорҷӯбаи ҳассос ба масъалаҳои гендерӣ барои мониторинг ва арзёбӣ (яъне, Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирии) инъикос меёбанд.

Замимаи мазкур ҳамчун қисми таркибии Пешниҳоди маблағгузорӣ баромад мекунад ва бояд дар ҳамин замина баррасӣ гардад.

Боби 2 шарҳи вазъи баробарии гендериро дар ҳар се кишвари барнома пешниҳод мекунад. Таҳлил ба ду ҷанбаи асосии баробарии гендерӣ, ки барои ин барнома аҳамияти аввалиндараҷа доранд, тамаркуз мекунад: i) гендер ва соҳаи КХЧДИЗ; ва ii) гендер ва тағйирёбии иқлим. Он инчунин заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдорро муфасссал шарҳ медиҳад, зеро онҳо ба пайвастагии масъалаҳои гендер, иқлим ва КХЧДИЗ дар ҳар як кишвар иртибот доранд. Ин ҷаҳорҷӯбаи муҳимро фароҳам меорад, ки дар доираи он тадбирҳои марбут ба гендер ва фарогирии иҷтимоӣ дар барнома амалӣ мегарданд.

Боби 3 равиш, хулосаҳо ва тавсияҳоеро, ки дар натиҷаи ҷалби ҷонибҳои манфиатдор ба даст омадаанд, тавсиф мекунад. Яқоя бо таҳлилҳои Боби 2, ин боб афзалиятҳои гендерӣ, норасоӣҳо ва мушкилоти назарраси гендерӣ, инчунин имкониятҳои эҳтимолиро, ки барнома метавонад барои таъмини татбиқи пурмазмун, устувор ва одилонаи он фароҳам орад, ҷамъбаст мекунад.

Боби 4 тавсияҳои Боби 3-ро дар Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирии муттаҳид мекунад, ки ба Назарияи тағйироти (НТ) барнома мусоидат намуда, бо он комилан мувофиқат мекунад.

Боби 5 замимаи мазкурро бо муайян кардани принципҳо ва равишҳои умумие, ки татбиқи пайваستا, ҳассос ба гендер ва фарогирии барномаро роҳнамоӣ мекунад, ҷамъбаст менамояд. Ҳамаи ин принципҳо ба уҳдадорӣҳо ва протоколҳои мавҷудаи институтсионалии GIZ комилан мувофиқ мебошанд.

2. Таҳлили сатҳи кишвар ва бахшҳо

Дар ин боб таҳлили ҳамаҷонибаи баробарии гендерӣ ва нақши занон дар соҳаҳои кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал ва дигар самтҳои истифодаи замин (КХЧДИЗ) дар ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон пешниҳод мегардад. Бо баррасии контекстҳои беназири иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологии ҳар як кишвар, мо пешрафтро дар самти ноил шудан ба баробарии гендерӣ, монеаҳои доимӣ дар роҳи татбиқи самараноки сиёсат ва иртиботи масъалаҳои гендерӣ бо хатарҳои тағйирёбии иқлим, мутобиқшавӣ ва коҳиш додани таъсири онҳоро таҳлил мекунем. Таҳлили ҳар як кишвар шарҳи уҳдадорӣҳои миллӣ, арзёбии иштироки занон дар соҳаи КХЧДИЗ ва харитасозии заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдорро дар бар мегарад. Тавассути ин равиши бисёрҷанба, ҳадафи ин боб мукамал гардонидани равиши маҳаллӣ ва ба ҷонибҳои манфиатдор асосёфтаи Боби 3 мебошад. Ин барои муайян

кардани имкониятҳо ҷиҳати пешбурди стратегияҳои ҳассос ба гендер ва мушаххас намудани самтҳои кӯмак мекунад, ки дар онҳо даҳолатҳои мақсаднок метавонанд ба татбиқи равишҳои бештар фарогир ва устувори КХЧДИЗ дар минтақа мусоидат кунанд.

2.1 Ҷумҳурии Қирғизистон

2.1.1 Шарҳи миллий: вазъи баробарии гендерӣ

Дар ин боб таҳлили ҳамаҷонибаи баробарии гендерӣ ва нақши занон дар соҳаҳои кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал ва дигар самтҳои истифодаи замин (КХЧДИЗ) дар ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон пешниҳод мегардад. Бо баррасии контекстҳои беназири иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологии ҳар як кишвар, мо пешрафтро дар самти ноил шудан ба баробарии гендерӣ, монеаҳои доимӣ дар роҳи татбиқи самараноки сиёсат ва иртиботи масъалаҳои гендерӣ бо хатарҳои тағйирёбии иқлим, мутобиқшавӣ ва коҳиш додани таъсири онҳоро таҳлил мекунем. Таҳлили ҳар як кишвар шарҳи уҳдадорӣҳои миллий, арзёбии иштироки занон дар соҳаи КХЧДИЗ ва харитасозии заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдорро дар бар мегирад. Тавассути ин равиши бисёрҷанба, ҳадафи ин боб муқаммал гардонидани равиши маҳаллӣ ва ба ҷонибҳои манфиатдор асосёфтаи Боби 3 мебошад. Ин барои муайян кардани имкониятҳо ҷиҳати пешбурди стратегияҳои ҳассос ба гендер ва мушаххас намудани самтҳои кӯмак мекунад, ки дар онҳо даҳолатҳои мақсаднок метавонанд ба татбиқи равишҳои бештар фарогир ва устувори КХЧДИЗ дар минтақа мусоидат кунанд.

Монеаҳо дар роҳи татбиқи самараноки сиёсатҳо, қонунгузорӣ ва уҳдадорӣҳо

Сарфи назар аз заминаи устувори ҳуқуқӣ ва сиёсии Ҷумҳурии Қирғизистон оид ба баробарии гендерӣ, аз ҷумла Стратегияи миллии баробарии гендерӣ то соли 2030, дар табдил додани ин уҳдадорӣҳо ба натиҷаҳои устувор ва амалӣ мушкилоти назаррас боқӣ мемонанд. Тағйироти ахири сиёсат, аз қабili лағви талаботи ҳатмии гузаронидани ташҳиси гендерии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қонунгузории марбут ба ҳуқуқи репродуктивӣ, раванди ҳамгироии системавии масъалаҳои гендериро мураккабтар гардониди, баъзе кафолатҳои муҳимро барои таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳои ҳамаҷонибаи солимии ҷинсӣ ва репродуктивӣ заиф кардааст. Набудани системаи миллии назорати тақсими буҷет бо назардошти масъалаҳои гендерӣ боиси он мегардад, ки бисёре аз барномаҳо аз маблағгузории донорҳо вобастагии сахт доранд, ки ин метавонад ба устувории дарозмуддати онҳо таъсири манфӣ расонад. Мақомоти назоратии СММ як қатор камбудҳои доимиро қайд кардаанд, аз қабili таъхир дар қабули қонунгузории фарогир оид ба мубориза бо табъиз, истифодаи истилоҳҳои номуайян ба мисли «арзишҳои анъанавии оилавӣ» ва монеаҳо дар роҳи дастрасии занон ба адолати судӣ. Татбиқи қонунҳо оид ба пешгирии зӯрварии гендерӣ ва ҳамоҳангсозии фаъолияти ниҳодҳои миллии масъул барои масъалаҳои гендерӣ низ ба тақвият ниёз доранд. Ин омилҳо тафовути давомдорро байни уҳдадорӣҳои расмӣ ҳуқуқӣ ва воқеияти ҳаррӯзаи ҳаёти занону духтарон нишон медиҳанд.

Маҳдуд будани фаъолияти занон дар доираи корҳои хонаводагӣ имконияти татбиқи уҳдадорӣҳои сиёсиро дар амал боз ҳам маҳдудтар месозад. Маълумоти охирин оид ба истифодаи вақт нишон медиҳад, ки занон дар як шабонарӯз 260 дақиқаро барои иҷрои корҳои бемузди хона ва нигоҳубини аъзои оила сарф мекунанд, дар ҳоле ки ин нишондиҳанда барои мардон ҳамагӣ 55 дақиқаро ташкил медиҳад. Ин вазъият меъёрҳои қолабшудаеро, ки занонро танҳо бо муҳити хона маҳдуд карда, имконияти иштироки онҳоро дар нақшҳои роҳбарикунанда ё барномаҳои омӯзишӣ коҳиш медиҳанд, боз ҳам мустаҳкамтар месозад. Интизориҳои амиқи патриархалӣ, аз ҷумла анъанавӣ «келин», ба дӯши занони навхонадор бори гарони меҳнати иловагӣ, назорати сахт ва фишори равандро бор мекунанд, ки аксаран ба хушунати раванӣ ё ҷисмонӣ оварда мерасонад. Ин меъёрҳои устувор татбиқи самараноки сиёсати гендериро дар соҳаи рушди деҳот ва сиёсати иқлимӣ ба таври назаррас заиф мегардонанд.

Дар якҷанд самтҳои асосӣ тафовути байни сиёсат ва амалия ба таври равшан ба назар мерасад. Ҷорӣ намудани квотаҳои гендерӣ ба афзоиши намоёндагии занон дар шӯроҳои интихобии маҳаллӣ (кенешҳо) мусоидат кард, аммо занон дар вазифаҳои роҳбарикунандаи таъйиншаванда ҳамоно намоёндагии кофӣ надоранд ва бо маҳдудиятҳои ҷиддии иқтисодӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Сатҳи шуғли занон дар солҳои охир коҳиш ёфтааст ва аксари онҳо дар бахшҳои каммуз ё сектори ғайрирасмӣ мутамарказ шудаанд, ки ин ба нигоҳ доштани фарқияти доимии музди меҳнат мусоидат мекунад. Занон инчунин бори асосии нигоҳубини бемуздро бар дӯш доранд, сатҳи соҳибмулкӣи онҳо паст аст ва дар форумҳои қабули қарорҳо вобаста ба истифодаи замин намоёндагии муносиб надоранд. Фарогирӣ рақамӣ, бахусус барои занони деҳот, ки бо дастрасии паст ба интернет ва иштироки маҳдуд дар соҳаи ТИК ва таҳсилоти техникӣ рӯ ба рӯ мебошанд, ақиб мемонад. Зӯрварии гендерӣ ҳамчун нигаронии ҷиддӣ боқӣ мемонад: фарогирӣи марказҳои бухронӣ маҳдуд аст, стратегияҳои пешгирӣ нобаробаранд ва равандҳои адолати судӣ метавонанд суст бошанд, дар ҳоле ки зӯрварӣ бо истифода аз технологияҳо дар ҳоли афзоиш аст. Занони дорои маъҷубият ва шахсони LGBTQI+ бо монеаҳои иловагӣ дар роҳи дастрасӣ ба ҳимоя рӯ ба рӯ мешаванд. Дастрасӣ ба хизматрасониҳои солимии ҷинсӣ ва репродуктивӣ инчунин таҳти таъсири маҳдудиятҳои системавии соҳаи

тандурустӣ ва сатҳи ғавти модарон қарор дорад, ки нисбат ба нишондиҳандаи миёнаи минтақавӣ баланд боқӣ мемонад.

Занон дар КХЧДИЗ

Кишоварзӣ

Сарфи назар аз заминаи устувори ҳуқуқӣ ва сиёсии Ҷумҳурии Қирғизистон оид ба баробарии гендерӣ, аз ҷумла Стратегияи миллии баробарии гендерӣ то соли 2030, дар табдил додани ин уҳдадориҳо ба натиҷаҳои устувор ва амалӣ мушкилоти назаррас боқӣ мемонад. Тағйироти ахири сиёсат, аз қабилӣ лағви талаботи ҳатмии гузаронидани ташҳиси гендерии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қонунгузории марбут ба ҳуқуқи репродуктивӣ, раванди ҳамгироии системавии масъалаҳои гендериро мураккабтар гардонид, баъзе кафолатҳои муҳими барои таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳои ҳамҷониби солимии ҷинсӣ ва репродуктивӣ заиф кардааст. Набудани системаи миллии назорати тақсимои бучет бо назардошти масъалаҳои гендерӣ боиси он мегардад, ки бисёре аз барномаҳо аз маблағгузории донорҳо вобастагии саҳт доранд, ки ин метавонад ба устувории дарозмуддати онҳо таъсири манфӣ расонад. Мақомоти назоратии СММ як қатор камбудҳои доимиро қайд кардаанд, аз қабилӣ таъхир дар қабули қонунгузории фарогир оид ба мубориза бо таъйиз, истифодаи истилоҳҳои номуайян ба мисли «арзишҳои анъанавии оилавӣ» ва монеаҳо дар роҳи дастрасии занон ба адолати судӣ. Татбиқи қонунҳо оид ба пешгирии зӯрварии гендерӣ ва ҳамроҳангсозии фаъолияти ниҳодҳои миллии масъул барои масъалаҳои гендерӣ низ ба тақвият ниёз доранд. Ин омилҳо тафовути давомдорро байни уҳдадориҳои расмӣ ҳуқуқӣ ва воқеияти ҳаррӯзаи ҳаёти занону духтарон нишон медиҳанд.

Маҳдуд будани фаъолияти занон дар доираи корҳои хонаводагӣ имконияти татбиқи уҳдадориҳои сиёсиро дар амал боз ҳам маҳдудтар месозад. Маълумоти охирин оид ба истифодаи вақт нишон медиҳад, ки занон дар як шабонарӯз 260 дақиқаро барои иҷрои корҳои бемузди хона ва нигоҳубини аъзои оила сарф мекунанд, дар ҳоле ки ин нишондиҳанда барои мардон ҳамагӣ 55 дақиқаро ташкил медиҳад. Ин вазъият меъёрҳои қолабшудаеро, ки занонро танҳо бо муҳити хона маҳдуд карда, имконияти иштироки онҳоро дар нақшҳои роҳбарикунанда ё барномаҳои омӯзишӣ коҳиш медиҳанд, боз ҳам мустаҳкамтар месозад. Интизориҳои амиқи патриархалӣ, аз ҷумла анъанаи «келин», ба дӯши занони нахонадор бори гарони меҳнати иловагӣ, назорати саҳт ва фишори равониро бор мекунанд, ки аксаран ба хушунати равонӣ ё ҷисмонӣ оварда мерасонад. Ин меъёрҳои устувор татбиқи самараноки сиёсати гендериро дар соҳаи рушди деҳот ва сиёсати иқлимӣ ба таври назаррас заиф мегардонанд.

Дар якҷанд самтҳои асосӣ тафовути байни сиёсат ва амалия ба таври равшан ба назар мерасад. Ҷорӣ намудани квотаҳои гендерӣ ба афзоиши намоёндагии занон дар шӯроҳои интихобӣ маҳаллӣ (кенешҳо) мусоидат кард, аммо занон дар вазифаҳои роҳбарикунандаи таъйиншаванда ҳамона намоёндагии кофӣ надоранд ва бо маҳдудиятҳои ҷиддии иқтисодӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Сатҳи шуғли занон дар солҳои охир коҳиш ёфтааст ва аксари онҳо дар бахшҳои каммуз ё сектори ғайрирасмӣ мутамарказ шудаанд, ки ин ба нигоҳ доштани фарқи доимии музди меҳнат мусоидат мекунад. Занон инчунин бори асосии нигоҳубини бемуздро бар дӯш доранд, сатҳи соҳибмулкӣ онҳо паст аст ва дар форумҳои қабули қарорҳо вобаста ба истифодаи замин намоёндагии муносиб надоранд. Фарогии рақамӣ, бахусус барои занони деҳот, ки бо дастрасии паст ба интернет ва иштироки маҳдуд дар соҳаи ТИК ва таҳсилоти техникӣ рӯ ба рӯ мебошанд, ақиб мемонад. Зӯрварии гендерӣ ҳамчун нигаронии ҷиддӣ боқӣ мемонад: фарогии марказҳои бухронӣ маҳдуд аст, стратегияҳои пешгирӣ нобаробаранд ва равандҳои адолати судӣ метавонанд суст бошанд, дар ҳоле ки зӯрварӣ бо истифода аз технологияҳо дар ҳоли афзоиш аст. Занони дорои маъҷубият ва шахсони LGBTQI+ бо монеаҳои иловагӣ дар роҳи дастрасӣ ба ҳимоя рӯ ба рӯ мешаванд. Дастрасӣ ба хизматрасониҳои солимии ҷинсӣ ва репродуктивӣ инчунин таҳти таъсири маҳдудиятҳои системавии соҳаи тандурустӣ ва сатҳи ғавти модарон қарор дорад, ки нисбат ба нишондиҳандаи миёнаи минтақавӣ баланд боқӣ мемонад.

Ҳоҷагии ҷангал

Ҳоҷагии ҷангал дар Ҷумҳурии Қирғизистон ҳамчун манбаи муҳими воситаҳои рӯзгузаронӣ, ҳифзи гуногунии биологӣ ва устувории иқлимӣ хидмат мекунад ва занон дар идоракунии ва ҳифзи ҷангал нақши торафт муҳимтар, вале аксаран ба қадри кофӣ эътирофнашударо мебозанд. Занон бо тақия ба донишҳои анъанавӣ ва шабакаҳои маҳаллӣ, дар истифодаи устувор ва идоракунии ҷангалҳои чормағз, боғҳои мевачот ва ҷангалҳои аз ҷониби ҷомеа идорашаванда саҳми назаррас мегузоранд. Бо вучуди ин, занон дар роҳи таъмини моликият ва иштирок дар идоракунии ҷангал бо монеаҳои доимӣ рӯ ба рӯ мешаванд: аксарияти заминҳои ҷангал ба мардони калонсол тааллуқ доранд ва занон дар мақомоти қабули қарорҳо ва гурӯҳҳои истифодабарандагони ҷангал намоёндагии кофӣ надоранд. Сарфи назар аз ин мушкилот, кооперативҳо ва гурӯҳҳои ҷамоатӣ таҳти роҳбарии занон дар занҷирҳои арзиши маҳсулоти ҷангал – аз ҷамъоварӣ ва коркарди чормағзу буттамева то фурӯш ва рушди корхонаҳо – навовариҳои ҷорӣ мекунанд. Лоихаҳо ва таҳқиқоти байналмилалӣ таъкид мекунанд, ки тавсеаи имкониятҳои занон дар соҳаи ҳоҷагии ҷангал на танҳо даромади хонаводаҳо ва амнияти озуқавориро беҳтар месозад, балки ҳифзи гуногунии биологӣ ва мутобиқшавӣ ба иқлими тақвият мебахшад.

Дигар самтҳои истифодаи замин

Занони Ҷумҳурии Қирғизистон дар идора ва истифодаи чарогоҳҳо, марғзорҳо ва дигар заминҳои ҷамъиятӣ нақши ҳалқунанда, вале аксаран ноаёнро мебозанд. Чарогоҳҳо марказҳои асосии ҳаёти деҳот ба шумор рафта, рушди чорводорӣ ва амнияти озуқаворӣ қисми зиёди аҳолиро таъмин мекунанд. Бо вучуди ин, занон дар роҳи иштирок ва роҳбарӣ дар соҳаи идоракунии истифодаи замин бо монеаҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ мешаванд: иштироки онҳо дар механизмҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ қабули қарорҳо маҳдуд боқӣ монда, таъсири онҳоро ба тарзи тақсимот ва идоракунии захираҳои чарогоҳу ҷангал коҳиш медиҳад. Ин механизмҳо барои қабули қарорҳо оид ҳуқуқи истифодаи чарогоҳҳо, тақсими захираҳо ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим муҳим мебошанд, аммо системаҳои анъанавӣ истифодаи замин ва талаботи моликият ба замин аксаран занонро аз иштироки муассир маҳрум месозанд. Бар ҳилофи соҳаи зироатпарварӣ, ки дар он занон метавонанд ҳамчун коргар ё роҳбари хоҷагиҳои деҳқонӣ мақоми муайян дошта бошанд, саҳми онҳо дар идоракунии устувори чарогоҳҳо, ҳифзи гуногунии биологӣ ва идоракунии захираҳои ҷамъиятӣ аксаран ғайрирасмӣ ва эътирофнашуда боқӣ мемонад. Ҳамкориҳои маҳдуди онҳо бо сохторҳои идораи замин, корхонаҳои муниципалӣ ва мушовирони техникӣ дастрасии занонро ба иттилооти саривақтӣ ва амалӣ оид ба иқлим барои кишт, банақшагирии захираи хӯроки чорво ва қарорҳои марбут ба чарогоҳ маҳдуд месозад ва қобилияти онҳоро барои мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбандаи муҳити зист коҳиш медиҳад.

Бо вучуди ин, донишҳои анъанавӣ экологии занон ва қобилияти созмондиҳии онҳо дар сатҳи ҷомеа барои таъмини устувории ин ландшафтҳо торафт муҳимтар эътироф карда мешаванд. Лоиҳаҳои байналмилалӣ ва ташаббусҳои маҳаллӣ ба дастгирии иштироки занон дар гурӯҳҳои истифодабарандагони чарогоҳҳо ва идоракунии заминҳои ҷамъиятӣ шурӯъ кардаанд, аммо рафъи нобаробарии гендерӣ дар масъалаҳои дастрасӣ, роҳбарӣ ва тақсими манфиатҳо ҳамчун авлавияти калидӣ барои таъмини устуворӣ ва баробарӣ дар ин соҳа боқӣ мемонад.

Тағйирёбии иқлим ва баробарии гендерӣ

Саҳми дар сатҳи миллӣ муайяншудаи (СММ) навсозишудаи Ҷумҳурии Қирғизистон ба таври возеҳ эътироф мекунанд, ки таъсири иқлим аз ҷиҳати гендерӣ бетараф нест ва таҳияи ҷорӣ Нақшаи миллии мутобиқшавӣ (НММ) бо уҳдадори таъмини баробарии асосии гендерӣ ва фарогирии иҷтимоӣ дар тамоми амалҳои иқлимӣ роҳнамоӣ карда мешавад. Занон, бахусус дар манотиқи деҳот ва кӯҳистон, бар асари нобаробарии доимӣ дар дастрасӣ ба замин, молия, об, энергия ва таҳсилот ба таври номутаносиб аз ҳодисаҳои шадиди обу ҳаво осеб мебинанд. Ин нобаробариҳо бо назардошти нақши марказии занон дар соҳаи кишоварзӣ, идоракунии захираҳои табиӣ ва корҳои нигоҳубин барои устувории хонавода ва иқтисодиёти васеътар таъсири назаррас доранд.

Дар амал, вобастагии занон ба захираҳои табиӣ ҳам барои фаъолияти истеҳсолӣ ва ҳам репродуктивӣ онҳоро дар муқобили номуайянии иқлим хеле осебпазир месозад. Хушксолиҳои тӯлонӣ дар гузашта ба сатҳи баланди ноамнии озуқаворӣ ва камғизоӣ дар хонаводаҳо оварда расонидаанд, дар ҳоле ки обхезиҳои шадид заминҳои кишт ва инфрасохторро хароб мекунанд, сатҳи бемориҳои тавассути об паҳншавандаро афзоиш медиҳанд ва дастрасиро ба хизматрасониҳои муҳим, аз қабили тандурустӣ, маориф ва бозорҳо ҳалалдор месозанд. Ин таъсирот бештар ба дӯши занон меафтад, ки маъмулан барои таъмини об, сӯзишворӣ ва ғизо барои оилаҳои худ масъуланд ва қисми зиёди корҳои хонагӣ ва нигоҳубини бемузд ро иҷро мекунанд. Дар доираи ин гурӯҳи васеъ, занони ҳомила, занони сарвари хонавода, пиронсолон ва духтарони мактабхон махсусан осебпазир мебошанд. Қобили зикр аст, ки далелҳои охири нишон медиҳанд, ки зарбаҳои марбут ба иқлим, аз ҷумла гармои шадид ва обхезӣ, бо ҳалалдор шудани хизматрасониҳои саломати модарон ва репродуктивӣ дар деҳот алоқаманд буда, монеаҳои мавҷударо барои нигоҳубини занон афзоиш медиҳанд ва осебпазирӣ марбут ба саломатиро ҳангоми ҳолатҳои фавқулодаи иқлимӣ бештар месозанд. Бар ҳилофи ин, мардон ба масъулиятҳои хонаводагӣ камтар ҷалб шудаанд ва аксаран пас аз офатҳои иқлимӣ дар ҷустуҷӯи даромад муҳочират мекунанд, ки ин боиси афзоиши сарбории кор ва гузоштани масъулиятҳои нав, аз ҷумла вазифаҳои қаблан ба уҳдаи мардон буда, ба дӯши занон мегардад. Ин динамика метавонад нобаробарии мавҷудаи гендериро шадидтар кунад ва осебпазирӣ занонро ба хатарҳои иқлимӣ афзоиш диҳад.

Саҳми дар сатҳи миллӣ муайяншудаи (СММ/НДС 3.0)-и охири Ҷумҳурии Қирғизистон ва раванди давомдори таҳияи Нақшаи миллии мутобиқшавӣ (НММ) аҳамияти баробарии гендерӣ ва фарогирии иҷтимоиро дар амалҳои иқлимӣ таъкид мекунанд. Гарчанде ки НММ ҳанӯз дар марҳилаи таҳия қарор дорад, СММ 3.0 уҳдадориро возеҳи гендериро дар банақшагирии мутобиқшавӣ, аз ҷумла ҷалби васеи ҷонибҳои манфиатдор ва ҳамгироии тадбирҳои ҳассос ба гендер дар бахшҳои мухталиф муайян мекунанд. СММ 3.0 тақозо менамояд, ки таҳлили гендерӣ барои ҳамаи лоиҳаҳои марбут ба иқлим гузаронида шавад, нишондиҳандаҳои гендерӣ ба системаҳои мониторинг ворид карда шаванд ва механизмҳои махсус барои дастгирии лоиҳаҳои тижорати занон дар самти мутобиқшавӣ ва коҳиш додани таъсири тағйирёбии иқлим таҳия гарданд. Ин тадбирҳо ба ҷалби васеи ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла созмонҳои занон таъя

намуда, бо Нақшаи амали гендерии Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим (UNFCCC) пурра мувофиқат мекунад.

2.1.2 Заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдор

Уҳдадориҳои Ҷумҳурии Қирғизистон оид ба таъмини баробарии гендерӣ дар кафолатҳои конституционӣ, қонунгузори махсус оид ба баробарӣ, стратегияҳои дарозмуддати гендерӣ ва барномаҳои соҳавӣ вобаста ба иқлим ва иқтисодиёти сабз мустаҳкам карда шудаанд. Санадҳои охирини вобаста ба иқлим (бахусус СММ 3.0, соли 2025) ва лоиҳаи Нақшаи миллии мутобиқшавӣ масъалаҳои гендериро ҳамчун як принципи фарогир қабул намуда, амалҳои иқлимиро бо воситаҳои рӯзгузаронии деҳот ва рушди кишоварзӣ бештар пайванд медиҳанд.

Санадҳо ва уҳдадориҳои миллий

Ҷадвали 1: Заминаи ҳуқуқӣ ва сиёсӣ: Ҷумҳурии Қирғизистон¹

Санад	Мазмунӣ дахлдор
Конститутсияи Ҷумҳурии Қирғизистон (2010)	Баробарӣ ва роҳ надодан ба таъйизро муқаррар намуда, заминаи ҳуқуқиро барои таҳияи сиёсати ҳассос ба гендер дар бахшҳои мухталиф, аз ҷумла идоракунии захираҳои табиӣ, кишоварзӣ ва иқлим фароҳам меорад.
Қонун «Дар бораи кафолатҳои давлатии ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар барои мардон ва занон» (соли 2008; дар асоси санади қаблии соли 2003)	Баробарии гендериро муайян мекунад, таъйизро манъ месозад ва татбиқи омили гендерӣ, ташхиси ҳуқуқии гендерӣ ва намоёндагиро дар мақомоти давлатӣ – воситаҳои асосии мусоидаткунанда барои идоракунии ҳассос ба гендер дар соҳаҳои кишоварзӣ, муҳити зист ва сиёсати иқлим – ҳатмӣ мегардонад.
Стратегияи миллии ноил шудан ба баробарии гендерӣ то соли 2030 (бо Нақшаҳои миллии чорабиниҳо барои солҳои 2022–2024 тасдиқ шудааст; лоиҳаи солҳои 2025–2027 дар марҳилаи баррасӣ қарор дорад)	Панҷ самти афзалиятнокро муайян мекунад, аз ҷумла тавсеаи имкониятҳои иқтисодии занон; омор ва мониторинги гендериро бо кӯшишҳои доимӣ оид ба стандартизатсияи нишондиҳандаҳои гендерии ба ҶРҮ мувофиқ ва тақвияти системаҳои миллии маълумоти гендерӣ, ки ба аҳолии деҳот ва ба иқлим осебпазир иртибот доранд, пеш мебарад.
Саҳми дар сатҳи миллий муайяншудаи навсозишуда (СММ/НДС 3.0)	Масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ ҳамчун принципҳои фарогир ҷойгир мекунад; тадбирҳои мутобиқшавиро то соли 2035 бо ҷузъҳои марбут ба кишоварзӣ, об ва устувории деҳот муайян месозад; тавассути муколамаи фарогирӣ миллий таҳия шудааст.
Раванди таҳияи Нақшаи миллии мутобиқшавӣ (НММ)	Банақшагирии миёнамуҳлат/дарозмуддатро муқаррар мекунад; нақшаҳои мутобиқшавии соҳавӣ кишоварзӣ ва обёрӣ, тандурустӣ, гуногунии биологӣ ва идоракунии ҳолатҳои фавқулода ва офатҳои табиӣ фаро мегиранд. НММ бо таваҷҷуҳи хоса ба равишҳои фарогир ва нишондиҳандаҳои ҳассос ба иқлим дар марҳилаи таҳия қарор дорад.
Барномаи рушди иқтисоди сабз	Кишоварзии сабз, нақлиёти дорои партовҳои ками карбон ва саноати ба иқлим мутобиқшударо ба ҷараёни асосӣ ворид мекунад; Шӯрои ягонаи ҳамоҳангсозӣ оид ба иқтисодиёти сабз ва тағйирёбии иқлим таҳти роҳбарии Сарвазир роҳбарии байниҳукуматӣ ва ҳамоҳангсозии сиёсатро тақвият мебахшад.
Механизмҳои идоракунии ва маблағгузори иқлимӣ	Вазорати захираҳои табиӣ, экология ва назорати техникӣ (ВЗТЭНТ) ҳамчун Мақомоти миллии ваколатдор (ММВ) барои Ҳазинаи Иқлими Сабз (ХИС) амал намуда, сиёсати иқлимиро роҳбарӣ мекунад; Маркази маблағгузори иқлимӣ (ММИ), ки дар назди Кабинети вазирон фаъолият дорад, ҳамчун котиботи Шӯрои ҳамоҳангсозӣ амал карда, маблағгузори иқлимиро сафарбар менамояд ва ҳамгироии масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ иҷтимоиро (GEDSI) дар лоиҳаҳои иқлимӣ дастгирӣ мекунад.
Стратегияҳо ва системаҳои маълумот (кишоварзӣ ва гендер)	Вазорати кишоварзӣ ислоҳоти соҳавиро пеш мебарад; Арзёбии гендерии қаблии ФАО дар сатҳи кишвар (соли 2016) дар якҷоягӣ бо нашрияҳои омили Кумитаи миллии омор ва Созмони Занҳои СММ пойгоҳи далелҳои аз рӯи гендер тақсимшударо дар бораи замин, меҳнат ва хизматрасониҳои деҳот мустаҳкам месозад, ки ин барои татбиқи кишоварзии хушманд ба иқлим ва ҳассос ба гендер ва муҳолиҳои КХЧДИЗ саҳми муҳим мебошад.
Қарори Кабинети вазирони Ҷумҳурии Қирғизистон №270 (соли 2021): Барномаи дастгирӣ ва рушди	Соҳибкорӣ ва дастрасии занонро ба маблағгузорӣ тавассути тадбирҳои мақсаднок бо таваҷҷуҳи махсус ба корхонаҳои хурду миёна ва воситаҳои рӯзгузаронии деҳот дастгирӣ мекунад; барои тавсеаи имкониятҳои иқтисодии занон, гуногунсозии даромадҳо ва устуворӣ

соҳибкорию занон барои солҳои 2022-2026	дар шароити ба иқлим осебпазири деҳот ва кишоварзӣ мувофиқ мебошад. <i>Манбаъ: таҳияи муаллиф</i>
---	--

Тарафҳои асосии манфиатдор

Соҳибкорӣ ва дастрасии занонро ба маблағгузорӣ тавассути тадбирҳои мақсаднок бо таваҷҷуҳи махсус ба корхонаҳои хурду миёна ва воситаҳои рӯзгузаронии деҳот дастгирӣ мекунад; барои тавсеаи имкониятҳои иқтисодии занон, ғуноғунсозии даромадҳо ва устуворӣ дар шароити ба иқлим осебпазири деҳот ва кишоварзӣ мувофиқ мебошад.

Ҷадвали 2: Харитасозии ҷонибҳои манфиатдор: Ҷумҳурии Қирғизистон²

Ҷонибҳои манфиатдор	Ваколат
Вазорати меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ ва муҳоҷират	Дар қатори дигар самтҳои фаъолият, дар ҳалли масъалаҳои занон ва гендер пешсаф буда, Ҳамоҳангсозиро бо ниҳодҳои байналмилалӣ ба монанди СММ ва татбиқи стратегияҳои миллӣ, аз қабili Стратегияи миллии баробарии гендерӣ то соли 2030 таъмин менамояд.
Вазорати захираҳои табиӣ, экология ва назорати техникаӣ (ВЗТЭНТ)	Сиёсати тағйирёбии иқлим, муҳити зист ва захираҳои табииро роҳбарӣ мекунад; раёсатҳои сиёсати иқлим ва ҳамкориҳои байналмилалиро дар бар мегирад; ҳамчун Мақомоти миллии ваколатдор (ММВ) барои Ҳазинаи Иқлими Сабз (ХИС) фаъолият мекунад. Ҳамоҳангсозии байнисоҳавиро оид ба муҳити зист ва экология, аз ҷумла назорати равандҳои марбут ба СММ ва НММ бо дарназардошти гендер ва фарогирӣ таъмин менамояд.
Маркази маблағгузорию иқлимӣ (ММИ)	Ҳамчун Котиботи Шӯрои Ҳамоҳангсозӣ оид ба иқтисодиёти сабз ва тағйирёбии иқлим фаъолият мекунад; лоиҳаҳои миллии иқлимиро таҳия карда, сафарбаркунии маблағгузорию иқлимиро пеш мебарад. Дар раванди ҳамгироии масъалаҳои гендерӣ ва фарогирии иҷтимоӣ (GEDSI) ба сармоягузориҳои иқлимӣ ва тарҳрезии лоиҳаҳо нақши Ҳамоҳангсозро мебозад, гарчанде ки татбиқи он аз ҳуди лоиҳа вобаста аст.
Вазорати захираҳои об, кишоварзӣ ва саноати коркард	Сиёсати соҳавиро дар самти кишоварзӣ, чорводорӣ, обёрӣ, замин ва чарогоҳҳо пеш мебарад; барномаҳои кишоварзии хушманд ба иқлим ва рушди деҳотро амалӣ месозад. Ба дастрасии занони деҳот ба замин, хизматрасониҳои машваратӣ, бозорҳо ва воситаҳои рӯзгузаронии ба иқлим устувор, аз ҷумла даҳолатҳои марбут ба КХЧДИЗ, таъсири мустақим мерасонад.
Шӯрои миллӣ оид ба масъалаҳои занон, рушди гендерӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳуқуқҳои кӯдак дар назди Кабинети вазирон	Ҳамоҳангсозӣ ва мониторинги иҷрои чорабиниҳоро оид ба ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак, таҳким ва тарғиби арзишҳои оилавӣ дар асоси тақвияти институти никоҳ ва оила, падарӣ, модарӣ ва кӯдакӣ, мубориза бар зидди таъбири гендерӣ ва зӯрварӣ, ҳифзи кӯдакони дар ҳолати душвори зиндагӣ қарордошта, мусоидат ба рушди гендерӣ ва пешбарии занон ба вазифаҳои роҳбарикунанда, тавсеаи имкониятҳои соҳибкорӣ ва иқтисодии занон, инчунин баланд бардоштани нақши занон дар таъмини сулҳу амният таъмин менамояд.
Шӯро оид ба ҳуқуқҳои занон ва пешгирии зӯрварии гендерӣ дар назди Торағи (Раиси) Жогорку Кенешӣ (Парлумони) Ҷумҳурии Қирғизистон	Ба тақмили заминаи қонунгузорӣ ҷиҳати таъмини риояи ҳуқуқҳои занон ва кӯдакон дар доираи ваколатҳои қонунгузорию Жогорку Кенешӣ Ҷумҳурии Қирғизистон мусоидат мекунад: - ба татбиқи равишҳои гендерӣ ва принсипи таъмини манфиатҳои олии кӯдак дар сиёсати миллӣ ва барномаҳои давлатӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва ҳимояи кӯдакон ва занон мусоидат менамояд; - ба мақомоти давлатӣ дар иҷрои уҳдадориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Қирғизистон оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои занон, кӯдакон ва баробарии гендерӣ, аз ҷумла уҳдадориҳои, ки аз Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон, Конвенсия оид ба барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбат ба занон ва Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдак бармеоянд, кумак мерасонад.

Манбаъ: таҳияи муаллиф

2.2 Тоҷикистон

2.2.1 Шарҳи миллӣ: вазъи баробарии гендерӣ

Кӯшишҳои Тоҷикистон дар самти пешбурди баробарии гендерӣ дар шароити афзоиши босуръати аҳоли, ки қисми зиёди он дар деҳот зиндагӣ мекунанд, амалӣ мегарданд. Тибқи барӯйхатгирии аҳоли ва фонди манзил дар соли 2020, аҳолии кишвар 9,66 миллион нафарро ташкил медиҳад, ки аз ин шумора тақрибан 4,76 миллион нафарашон занон мебошанд. Деҳот тақрибан аз чор се ҳиссаи аҳолии умумиро дар бар мегирад: 7,12 миллион нафар сокинон – аз ҷумла 3,50 миллион нафар занон – берун аз марказҳои шаҳрӣ зиндагӣ мекунанд, ки дар он ҷо дастрасӣ ба хизматрасониҳо, имкониятҳои иқтисодӣ ва дастгирии институтсионалӣ ба таври назаррас нобаробар боқӣ мемонад. Ин динамикаи демографӣ заминаро фароҳам меорад, ки сиёсати гендерӣ бояд дар он татбиқ гардад ва аҳамияти махсуси вокуниш ба эҳтиёҷот ва маҳдудиятҳои занони деҳотро дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон таъкид мекунад. Маълумоти омӯрӣ, ки аз рӯи гендер тақсим шудааст ва аз ҷониби Агентии омӯр пешниҳод гардидааст, таносуби мутавозини аҳолиро дар минтақаҳои интихобшуда тасдиқ мекунад. Дар вилояти Суғд, ки қисми шимолӣи водии Фарғонаро фаро мегирад, барӯйхатгирии аҳоли дар соли 2020 2 769 261 нафарро нишон дод, ки аз онҳо 1 399 208 нафар мардон ва 1 370 053 нафарро занон ташкил медиҳанд. Дар вилояти Хатлон, ки бештар хусусияти деҳотӣ дорад, барӯйхатгирии аҳоли 3 436 420 нафарро ба қайд гирифтааст. Ҷадвалҳои сатҳи ноҳиявӣ шумораи умумии мардонро занонро дар тамоми воҳидҳои маъмурӣ нишон медиҳанд, ки таносуби умумии гендерии тақрибан 50:50-ро инъикос мекунад.

Дар ин заминаи демографӣ Тоҷикистон уҳдадориҳои худро ба созишномаҳои асосии байналмилалӣ, ки баробарии гендериро тарғиб мекунанд, аз ҷумла Конвенсия оид ба барҳам додани тамоми шаклҳои таъйиз нисбат ба занон (CEDAW), ки соли 1993 ба тасвиб расидааст, ва Эълумия ва Платформаи амали Пекин (BPfA) дар соли 1995, инчунин Ҳадафҳои Рушди Устувор (ҲҶҶ), бо таваҷҷуҳи хоса ба ҲҶҶ 5, ки ба ноил шудан ба баробарии гендерӣ ва тавсеаи имкониятҳои ҳамаи занон ва духтарон нигаронида шудааст, собит намудааст.

Дар Тоҷикистон барои пешбурди баробарии гендерӣ чаҳорчӯбаи мукаммали ҳуқуқӣ ва сиёсӣ таъсис дода шудааст. Қонун «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардонро занон ва имкониятҳои баробари амалисозии онҳо» (соли 2005) заминаи ҳуқуқиро барои мубориза бо таъйиз фароҳам меорад, дар ҳоле ки Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 ва Барномаи давлатии пешгирии зӯрварӣ дар оила (барои солҳои 2014-2023) самтҳои афзалиятнокро дар пешгирии зӯрварӣ дар оила, зӯрвариҳои гендерӣ ва таъмини баробарии гендерӣ дар раванди қабули қарорҳо муайян мекунанд. Кумитаи кор бо занон ва оила ҳамчун ниҳоди марказии ҳамоҳангсозии сиёсати гендерӣ фаъолият намуда, аз ҷониби ташаббусҳои мақсаднок, аз қабилӣ Квотаҳои президентӣ, ки ҳадафи он афзоиши фарогирии духтарон ба таҳсилоти олӣ мебошад, ва ислоҳоти ҷорӣ барои беҳтар кардани дастрасии занон ба молия ва соҳибкорӣ дастгирӣ меёбад. Ислоҳоти ахири қонунгузорӣ ҳимояро аз зӯрварӣ дар оила, бахусус тавассути Қонун дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила (соли 2013) пурзӯр карда, ҳуқуқҳои занонро дар фазои корӣ, аз ҷумла дастрасии баробар ба кори шабона ва имтиёзҳои рухсатии ҳомиладорӣ, васеъ намуд. Бо вучуди ин, камбудии амалӣ, махсусан дар татбиқи муқаррароти зидди таъйиз ва пешниҳоди хизматрасониҳои ҳамаҷонибаи солимӣ ҷинсӣ ва репродуктивӣ боқӣ мемонанд. Маҳдудиятҳо барои шуғли занон дар касбҳои хатарнок ҳамоно вучуд доранд ва буҷетсозии ҳассос ба гендер ҳанӯз дар марҳилаи озмоишӣ қарор дорад.

Бо вучуди ин пешрафтҳо, Тоҷикистон ҳамчунон ҳам дар Индекси «Занон, соҳибкорӣ ва қонун» (WBL)-и Бонки Ҷаҳонӣ ва ҳам дар Индекси фарқияти гендерии ҷаҳонӣ (GGGI)-и Форуми Ҷаҳонии Иқтисодӣ аз нишондиҳандаҳои миёнаи минтақавӣ поинтар аст. Бо баҳои 78,8 аз 100 дар Индекси WBL, Тоҷикистон дар самтҳои ҳаракат, издивоҷ, соҳибкорӣ ва дороиҳо ба баҳои баландтарин ноил гардидааст, аммо камбудии назаррас дар ҳифзи ҷои кор, маош, рухсатии волидайн ва нафақа боқӣ мемонанд. Қонунгузорӣ дастрасии занонро ба баъзе касбҳо маҳдуд мекунад ва меъёри қонунӣ барои рухсатии пулакӣ оид ба нигоҳубини кӯдак барои падарон вучуд надорад, ки ин иштироки устувори занонро дар бозори меҳнат маҳдуд месозад. Иҷрои қонунгузорӣ дар бораи баробарии гендерӣ ва ҷораҳои иловагӣ номунтазам боқӣ монда, пешрафтро дар самти рафъи норасоии гендерӣ дар доираи қонун суст мекунад. Тамоюли шабеҳ дар арзёбии GGGI низ ба назар мерасад. Тоҷикистон дар байни 148 кишвари ҷаҳон дар ҷои 129-ум қарор дорад, ки ин аз нобаробариҳои доимӣ дар иштироки иқтисодӣ ва тавонмандии сиёсӣ, бо вучуди баробарии тақрибан комил дар сатҳи таҳсилот ва натиҷаҳои тандурустӣ, шаҳодат медиҳад. Монеаҳои сохторӣ дар шуғл, моликияти дороиҳо ва ҳифзи иҷтимоӣ ҳамоно ҳамчун монеаи ҷиддӣ дар роҳи тавсеаи пурраи имкониятҳои иқтисодии занон боқӣ мемонанд. Пандемияи COVID-19 ин мушкилотро боз ҳам шадидтар карда, ба шуғли занон, дастрасӣ ба таҳсил ва гирифтӣ ба зӯрварӣ ба таври номутаносиб таъсири манфӣ расонид.

Монеаҳо дар роҳи татбиқи самараноки сиёсатҳо, қонунгузорӣ ва уҳдадориҳо

Дар Тоҷикистон барои пешбурди баробарии гендерӣ чаҳорчӯбаи мукаммали ҳуқуқӣ ва сиёсӣ таъсис дода шудааст. Қонун «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардонро занон ва имкониятҳои

баробари амалисозии онҳо» (соли 2005) заминаи ҳуқуқиро барои мубориза бо таъйиз фароҳам меорад, дар ҳоле ки Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 ва Барномаи давлатии пешгирии зӯрварӣ дар оила (барои солҳои 2014-2023) самтҳои афзалиятнокро дар пешгирии зӯрварӣ дар оила, зӯрвариҳои гендерӣ ва таъмини баробарии гендерӣ дар раванди қабули қарорҳо муайян мекунанд. Бо вучуди ин пешрафтҳо, ба натиҷаҳои пайваستا ва амалӣ табдил додани чунин уҳдадорӣҳо ҳамоно як мушкилоти ҷиддӣ боқӣ мемонад. Ташаббусҳои мақсаднок, аз қабили низоми квотаи Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳсилоти олий, аз иродаи давлат дар ин самт шаҳодат медиҳанд, аммо байни сиёсати қабулшуда ва татбиқи амалии он ҳанӯз ҳам тафовутҳо боқӣ мемонанд. Арзёбиҳои ахир мавҷудияти як қатор монеаҳои низомиро нишон медиҳанд: татбиқи қонунгузорӣ оид ба баробарии гендерӣ аксар вақт бо сабаби маҳдуд будани иқтисодии институтсионалӣ, нокифоя будани маблағгузорӣ ва ҳамоҳангсозии номуқаммал миёни мақомоти давлатӣ ва субъектҳои ҷомеаи шахрвандӣ бо мушкилот рӯ ба рӯ мешавад (The World Bank Group, 2021b; UN Women, 2025). Бисёре аз барномаҳо ба дастгирии донорҳо таъян мекунанд ва мавҷуд набудани низоми ягонаи пайгирии маблағгузорию буҷетӣ бо дарназардошти масъалаҳои гендерӣ ба устуворӣ ва фарогирии ташаббусҳои гендерӣ таъсир мерасонад (Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020). Бартараф намудани ин маҳдудиятҳои сохторӣ андешидани тадбирҳои мақсаднокро тақозо менамояд, ки дастрасӣ ба захираҳо, фарогирии институтсионалӣ ва рушди иқтисдорҳоро дар низомҳои асосии истифодаи замин ба таври маҷмӯӣ таъмин намоянд. Ислоҳоти ҳуқуқӣ ба таҳкими ҳифзи ҳуқуқҳо аз зӯрварӣ дар оила ва тавсеаи ҳуқуқҳои занон дар ҷойи кор мусоидат намудаанд, аммо татбиқи онҳо дар амал ҳамоно нобаробар боқӣ мемонад. Масалан, зӯрварӣ дар оила ҳамчун ҳуқуқвайронкунии ҷиноятӣ мустақил ба таври алоҳида ҷиноят эътироф карда нашудааст ва ҷабрдидагон ҳангоми дастрасӣ ба паноҳгоҳҳо, ёрии ҳуқуқӣ ва фармонҳои самаранокӣ муҳофизатӣ бо монеаҳои мурофиавӣ рӯ ба рӯ мешаванд (ICJ, 2025). Таънаву доғи иҷтимоӣ, муносибатҳои таъйизомез ва сатҳи нокифояи саводокиву маърифати ҳуқуқӣ махсусан дар деҳот боиси боз ҳам коҳиш ёфтани муроҷиат дар бораи чунин ҳолатҳо ва маҳдуд гардидани дастрасӣ ба адолат мешаванд. Маҳдудиятҳо барои шуғли занон дар касбҳо ва корҳои дорои шароити хатарнок ҳамоно боқӣ мондаанд ва қонунгузорӣ талаботи ҳатмиро оид ба пардохти музди меҳнати баробар ё пешниҳоди рухсатии пулакии волидайн ба падарон пешбинӣ намекунад, ки ин иштироки устувори занонро дар бозори меҳнат маҳдуд месозад (The World Bank Group, 2021b). Дар самтҳои асосӣ тафовут байни сиёсат ва амалия ба таври возеҳ мушоҳида мешавад. Намояндагии занон дар парламент ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ афзоиш ёфтааст, аммо ҳанӯз аз ҳадафҳои миллии пасттар боқӣ мемонад ва занон дар мансабҳои роҳбарикунандаи таъиншаванда низ ба таври кофӣ намояндагӣ намекунанд. Маҳдудиятҳои иқтисодӣ, фарқияти доимии сатҳи музди меҳнат ва маҳдуд будани моликияти занон ба дороиҳо ҳамчунон ба тавонмандсозии иқтисодии занон таъсир мерасонад. Зӯрварӣ нисбат ба занон ҳамчун мушкилоти ҷиддӣ боқӣ мемонад; хизматрасониҳои ба эҳтиёҷоти ҷабрдидагон нигаронидашуда маҳдуд буда, стратегияҳои пешгирӣ ба таври пароканда амалӣ карда мешаванд. Равандҳои судӣ метавонанд тӯлонӣ бошанд ва ҳолатҳои зӯрварию бо истифодаи технологияҳо содиршаванда рӯ ба афзоиш доранд. Занони дорои маъҷубият ва дигар гурӯҳҳои осебпазир дар дастрасӣ ба хизматрасониҳои дастгирӣ ва ғимоя бо монеаҳои иловагӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббии вобаста ба саломатии ҷинсӣ ва репродуктивӣ зери таъсири монеаҳои низомӣ дар соҳаи тандурустӣ, сатҳи баланди фавти модарон ва мушкилоти иловагӣ қарор дорад, ки занони дорои маъҷубият ҳангоми дастрасӣ ба чунин хизматрасониҳо дучор мешаванд.

Дар маҳалҳои деҳот, хусусиятҳои идоракунии маҳаллӣ низ ба татбиқи сиёсати гендерӣ таъсири назаррас мерасонад. Қабули қарорҳо дар сатҳи ҷамъоатҳо аксар вақт тавассути сохторҳои ғайрирасмӣ, аз қабили мақомоти ҷамъоат, роҳбарони деҳот, кумитаҳои маҳалла ва шахсони обрӯманду калонсолони ҷомеа сурат мегирад. Гарчанде ки ин сохторҳо дар ҳамоҳангсозии маҳаллӣ ва таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ нақши муҳим доранд, онҳо метавонанд ҳамзамон ба таҳкими меъёрҳои анъанавии гендерӣ мусоидат намоянд, ки иштироки занонро дар маҷлисҳои ҷамъиятӣ, барномаҳои омӯзишӣ ва платформаҳои қабули қарорҳо дар сатҳи ҷомеа маҳдуд мекунанд. Дар натиҷа, сиёсати миллии гендерӣ на ҳама вақт ба иштироки фарогир ва баробар дар сатҳи маҳаллӣ табдил меёбад.

Занон дар КХЧДИЗ

Кишоварзӣ

Кишоварзӣ асоси воситаҳои рӯзгузаронию деҳоти Тоҷикистон ба шумор меравад, зеро зиёда аз 70 фоизи аҳоли дар деҳот зиндагӣ мекунанд ва беш аз 60 фоизи қувваи кории умумии кишвар дар ин соҳа фаъолият доранд (FAO 2025a). Занон қисми зиёди қувваи кории кишоварзиро ташкил медиҳанд, ки дар соли 2021 ба 59 фоиз баробар буд, аммо саҳми онҳо аксаран ноаён гирифта шуда, асосан бемӯзд мебошад. Муҳимияти ин бахш бо назардошти сатҳи баланди муҳоҷирати меҳнатии мардон, ки боиси «занонашавии» меҳнати кишоварзӣ гардидааст, бештар мегардад: занон ҳам барои идоракунии хоҷагӣ ва ҳам барои муттасилии истеҳсолоти кишоварзӣ, аксаран дар шароити душвори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, масъулият ба дӯш доранд (FAO 2025a). Илова бар ин, қисми зиёди фаъолияти кишоварзии занон хусусияти ғайрирасмӣ дошта, бисёре аз онҳо ба шартномаҳои расмӣ ва ғимояи қонунгузорию меҳнат кор мекунанд. Ин ҳолат дастрасии онҳоро ба ҳифзи иҷтимоӣ, кумақпулӣ ҳангоми ҳомиладорӣ ё нафақа маҳдуд сохта, осебпазирии онҳоро ба камбизоатӣ ва вобастагӣ дар давраҳои минбаъдаи ҳаёт афзоиш

медиҳад. Сарфи назар аз нақши марказии худ дар соҳаи зироаткорӣ, чорводорӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, занон дар деҳоти Тоҷикистон ҳамоно бо камбудии доимӣ рӯ ба рӯ мебошанд.

Дар баҳши кишоварзӣ нақшҳои гендерӣ вобаста ба низоми истеҳсолот ба таври назаррас фарқ мекунанд. Дар самти истеҳсоли зироатҳои асосӣ, баҳусус гандум, мардон дар қорҳои механиконидашуда, қарорҳои тақсими замин ва муносибатҳои бозорӣ бартавҷибдоранд. Дар ҳамин ҳол, занон асосан ба қорҳои серталаби меҳнатӣ, аз қабилӣ тоза қардани алафҳои бегона, дарав ва қоркарди пас аз ҷамъовариҳои ҳосил машғуланд, ки аксаран бемуздро анҷом дода мешаванд. Бар хилофи ин, занон дар соҳаи боғдорӣ ва сабзавоткорӣ, баҳусус дар боғҳои наздиҳавлиги ва қитъаҳои хурди обёршаванда, ки барои амнияти озуқаворӣ ва ғизои хонавода муҳим мебошанд, нақши марказӣ мебаранд. Бо вучуди ин, назорати маҳдуди занон аз болои инфрасохтори обёрӣ ва дастрасӣ ба захираҳои хушсифат маҳсулноки ва қобилияти мутобиқшавии онҳоро дар шароити афзоиши тағйирёбии иқлим, аз ҷумла норасоии об ва болоравии ҳарорат, маҳдуд месозад.

Ин нобаробарӣ дар сатҳи истеҳсолот бо дастрасии нобаробар ба замин ва дороиҳои истеҳсоли тақвият меёбад. Дар соли 2022 танҳо 22,4 фоизи хоҷагҳои деҳқонӣ (хусусӣ) ба номи занон ба қайд гирифта шудаанд ва қитъаҳои замини занон маъмулан нисбат ба заминҳои аз ҷониби мардон идорашаванда хурдтар, камҳосилтар ва аз манбаъҳои обёрӣ дуртар ҷойгиранд. Меъёрҳои анъанавӣ ва таҷрибаи меросгузори боис мегарданд, ки замин ва дороиҳои истеҳсоли, сарфи назар аз кафолатҳои ҳуқуқӣ баробар, одатан ба ҳешовандони мард интиқол дода шаванд. Ин вазъият занонро аз моликияти оилавӣ вобаста қарда, имкони дастрасии онҳоро ба қарз ё сармоягузори дар қорхонаҳои кишоварзӣ маҳдуд месозад. Дар натиҷа, манфиати иқтисодии занон аз кишоварзӣ дар сатҳи паст боқӣ мемонад. Дар ҳоле ки маоши занон дар соҳаи кишоварзӣ дар солҳои охир тақрибан ба 80 фоизи маоши мардон баробар шудааст, аксарияти занони машғул дар кишоварзӣ ҳамчун қорғарони мустақил ё бемуздро боқӣ монда, асосан дар хоҷагҳои оилавӣ ва ҳешовандон фаъолият мекунанд. Аз ин рӯ, қорхонаҳои кишоварзии занон аксаран дар фаъолиятҳои хурдтарин бо имкониятҳои маҳдуди рушд мутамарказ шудаанд. Намояндагии онҳо дар қорхонаҳои қалон дар сатҳи паст қарор дорад ва маҳдудиятҳои ҳаракати гендерӣ, ғаравҳои маҳдуд, саводнокии пасти молиявӣ, норасоии вақт ва набудани омӯзиши техникӣ дастрасии онҳоро ба захираҳои кишоварзӣ, хизматрасониҳои машваратӣ ва имкониятҳои бозорӣ боз ҳам бештар маҳдуд мекунанд. Ин нобаробарӣҳо ба нигоҳ доштани фарқиҳои доимии ҳосилноки ва осебпазирии иқтисодӣ, баҳусус дар байни хонаводаҳое, ки аз ҷониби занон сарварӣ мешаванд, мусоидат мекунанд. Масалан, дар соли 2022 хоҷагҳои деҳқонии тахти сарвари занон нисбат ба хоҷагҳои деҳқонии мардон қариб дар тамоми намудҳои зироатҳои асосӣ ҳосили пасттар ба даст оварданд ва танҳо 13,3 фоизи заминҳои киштшаванда аз ҷониби хоҷагҳои деҳқонии занон қоркард шуданд (The World Bank Group, 2021b; FAO, 2025a).

Ин маҳдудиятҳои иқтисодӣ бо қорҳои нигоҳубини бемуздро ва уҳдадорӣҳои хонагӣ боз ҳам мураккабтар мегарданд. Ба ҳисоби миёна, занони деҳот нисбат ба мардон тақрибан 10 маротиба бештар вақтро барои нигоҳубини бемуздро аз ҷониби оила ва қорҳои хона сарф мекунанд, ки ин барои шугли расмӣ ё рушди тиҷорат имкони кам боқӣ мегузорад. Меъёрҳо ва стереотипҳои иҷтимоӣ ҳамоно интиҳоб, ҳаракат ва иштироки занонро дар раванди қабули қарорҳо, ҷӣ дар дохили хонавода ва ҷӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ маҳдуд месозанд. Нодида гирифтани ин нақшҳои тағйирёбии гендерӣ дар системаҳои истифодаи замин ҳатари таҳкими нобаробарӣҳои мавҷударо ба миён меорад ва метавонад боиси он гардад, ки даҳлатҳои иқлимӣ сарбории қорҳои занонро бе бештар намудани дастрасии онҳо ба захираҳо, раванди қабули қарорҳо ё манфиатҳои иқтисодӣ афзоиш диҳанд. Чунин тамоюлҳо дар зерсоҳаҳои мушаххаси кишоварзӣ низ мушоҳида мешаванд. Дар системаҳои боғдорӣ ва парвариши зироатҳои бисёрсола занон дар шинондан, буридан, ҷамъоварӣ ва қоркард фаъолона иштирок мекунанд, вале қарорҳои дарозмуддати сармоягузори ва танзими заминро маъмулан мардон назорат мекунанд. Ин қобилияти занонро барои баҳрабардорӣ аз занҷирҳои арзишманд маҳдуд сохта, ҳавасмандии онҳоро барои қорӣ намудани таҷрибаҳои ба иқлим тобовар қорӣ медиҳад. Ба ҳамин монанд, дар чорводорӣ ва истеҳсоли маҳсулоти ширӣ, занон пеш аз ҳама барои ғизодиҳӣ, ҷӯшидани шир ва қоркарди маҳсулоти ширӣ машғуланд, дар ҳоле ки мардон маъмулан фуруш, дармад ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои байторӣ ва зотҳои бештарро назорат мекунанд. Ин «занонашавии масъулият» дар якҷоягӣ бо «мардонашавии назорат» дармади иқтисодии занонро сарфи назар аз саҳми назарраси меҳнати онҳо қорӣ медиҳад ва осебпазирии онҳоро ба зарбаҳои иқлимӣ, ба мисли таназзули қарорҳо ва норасоии хӯроки чорво афзоиш медиҳад.

Дар солҳои охир баъзе пешравиҳо ба мушоҳида расиданд. Ҳукумат ин мушкилотро дар стратегияҳо ва сиёсатҳои миллӣ, аз ҷумла Стратегияи миллии рушд то соли 2030 ва Барномаи давлатии рушди соҳибқорӣ занон то соли 2027 эътироф қардааст. Ҳадафи ин ташаббусҳо бештар намудани дастрасии занон ба замин, қарз, омӯзиш ва имкониятҳои роҳбарӣ, инчунин мусоидат ба баробарии гендерӣ дар соҳаи шугли кишоварзӣ мебошад. Бо вучуди ин, камбудии амалӣ боқӣ мондаанд ва намояндагии занон дар сохторҳои идорақунӣ ва қабули қарорҳо ҳанӯз ҳам маҳдуд аст.

Хочагии чангал

Чангалҳо дар Тоҷикистон ҳамагӣ тақрибан 3 фоизи қаламрави кишварро фаро гирифта, ба яке аз маҳдудтарин захираҳои табиӣ дар Осиёи Марказӣ табдил ёфтаанд. Бо вучуди ин, онҳо дар ҳифзи хок, танзими маҷрои об ва ҳифзи гуногунии биологӣ, баҳусус дар минтақаҳои кӯҳӣ, ки аз эрозия ва хатарҳои иқлимӣ бештар осеб мебинанд, нақши ҳалкунанда мебозанд. Хонаводаҳои деҳот бинобар дастрасии маҳдуд ба манбаъҳои алтернативии энергия ба захираҳои чангал, баҳусус ҳезум, хӯроки чорво ва маҳсулоти ғайриҷӯбии чангал таъя мекунад. Занон бори гарони ин масъулиятро ба дӯш доранд, зеро онҳо асосан барои ҷамъоварии ҳезум, гиёҳҳои доруворӣ ва дигар маводи ниёзи рӯзмарра масъуланд, ки ин ба сарбории бе ин ҳам зиёди меҳнати хонагии онҳо илова мегардад. Фишорҳо аз ҳисоби афзоиши аҳоли, камбизоатӣ ва тағйирёбии иқлим норасоии захираҳои чангалро шадидтар кардаанд. Буридани чангалҳо ва ҷамъоварии аз ҳад зиёди маҳсулот ҳамчун мушкилоти асосӣ боқӣ мемонанд, ки дар натиҷаи риояи сусти қоидаҳои идоракунии ва дастрасии маҳдуд ба манбаъҳои алтернативии дастраси энергия боз ҳам мураккабтар шудаанд. Ин фишорҳо ба таври номутаносиб ба занон таъсир мерасонанд, ки вақти зиёдро барои ҷамъоварии захираҳо сарф намуда, имкони таҳсил, кори музнок ва иштирок дар сохторҳои қабули қарорҳои ҷомеаро аз даст медиҳанд. Ин вазъият тавонмандии онҳоро барои гуногунсозии воситаҳои рӯзгузаронӣ ва эҷоди устуворӣ маҳдуд месозад.

Дар ҳоле ки ҷаҳорҷӯбаҳои миллӣ, аз қабилҳои Агентии ҳоҷагии чангал ва Барномаи миллии рушди соҳаи ҳоҷагии чангал ба барқарорсозии заминҳои харобшуда ва мусоидат ба чангалзоркунии нигаронида шудаанд, занон бинобар меъёрҳои доимии гендерӣ ва дастрасии маҳдуд ба замин, қарз ва омӯзиш аз нақшҳои идоракунии ва қабули қарорҳо дар гурӯҳҳои истифодабарандагони чангал дур мондаанд. Ташаббусҳои ахири ФАО, Бонки Осиёи Рушд (БОР) ва дигар шарикон равишҳои ҳассос ба гендерро дар ҳоҷагии чангал, аз ҷумла фаъолиятҳои гуногунсозии воситаҳои рӯзгузаронӣ, аз қабилҳои агрочангалпарварии хурд ва занбӯри асалпарвариро дастгирӣ намуданд. Бо вучуди ин, тавсеаи ин кӯшишҳо бартараф намудани нобаробариҳои сохториро тақозо мекунад. Бояд қафолат дода шавад, ки заноне, ки аз таназзули чангал бештар осеб дидаанд, дар равандҳои банақшагири, қабули қарорҳо ва тақсими фоидаҳои иштироки пурра дошта бошанд. Дар маҷмӯъ, бахши ҳоҷагии чангали Тоҷикистон ҳарчанд хурд бошад ҳам, барои устувории экологӣ ва воситаҳои рӯзгузаронии деҳот ниҳоят муҳим аст. Таҳкими идоракунии ҳассос ба гендери чангалҳо ва тавсеаи дастрасӣ ба манбаъҳои алтернативии устувори энергия аз авлавиятҳои муҳим барои коҳиш додани фишор ба чангалҳо ва беҳбуди неқӯаҳолии занон боқӣ мемонанд.

Аз нуқтаи назари системавӣ, воситаҳои рӯзгузаронии вобаста ба ҳоҷагии чангал дар Тоҷикистон бо истифодаи энергияи хонагӣ, агрочангалпарварии хурд ва занҷирҳои арзиши маҳсулоти ғайриҷӯбии чангал робитаи зич доранд. Ҳарчанд занон дар нигоҳдории ин системаҳо тавассути ҷамъоварӣ, коркард ва истифодаи маҳаллӣ нақши марказӣ мебозанд, иштироки онҳо ба таври васеъ ғайрирасмӣ боқӣ монда, асосан ба фаъолиятҳои таъминкунандаи рӯзгор мутамарказ шудааст. Онҳо ба бахшҳои сердармад, аз қабилҳои савдо, нигоҳдорӣ, робитаҳои бозорӣ ва механизмҳои тақсими фоидаҳои дастрасии маҳдуд доранд. Ин канормонӣ маънои онро дорад, ки меҳнати занон устувории хонаводаро таъмин мекунад, вале ба фоидаи мутаносибии иқтисодӣ ё ваколати қабули қарорҳо табдил намеёбад. Далелҳо нишон медиҳанд, ки иштироки занон дар идоракунии чангалҳо устувории захираҳо ва ҷомеаро беҳтар менамояд ва аҳамияти таҳкими намоёндагии занонро дар гурӯҳҳои истифодабарандагони чангал ва ташаббусҳои чангалзоркунии таъкид мекунад. Ҳамзамон, дастрасии маҳдуд ба манбаъҳои алтернативии энергия ва технологияҳои муассир фишорро ба захираҳои чангал афзоиш дода, осебпазирии занонро ба хатарҳои марбут ба иқлим бештар мегардонад. Аз ин рӯ, ҳамгиро кардани роҳҳои ҳалли ҳассос ба гендер, аз қабилҳои алтернативаҳои энергияи тоза, технологияҳои каммасраф ва корхонаҳои марбут ба чангал, ки аз ҷониби занон роҳбарӣ мешаванд, як имконияти муҳим барои коҳиш додани буридани чангалҳо дар баробари беҳбуди воситаҳои рӯзгузаронӣ ва таҳкими натиҷаҳои устувории иқлим ба шумор меравад.

Дигар самтҳои истифодаи замин

Ғайр аз кишоварзӣ ва ҳоҷагии чангал, истифодаи заминҳои боқимондаи Тоҷикистон, аз ҷумла чарогоҳҳо, марғзорҳо, боғҳо ва заминҳои таназзулёрфта, дар таъмини шароити зиндагии деҳот нақши муҳим мебозанд. Бо вучуди ин, онҳо таҳти фишори афзоюндаи тағйирёбии иқлим, афзоиши аҳоли, ҷаронидани аз ҳад зиёди чорво ва дастрасии маҳдуд ба таҷрибаҳои идоракунии устувори замин қарор доранд. Чарогоҳҳо зиёда аз 80 фоизи масоҳати заминҳои кишоварзии кишварро фаро гирифта, ҳамчун манбаи асосии ғизо барои чорво хизмат мекунад. Аммо даҳсолаҳои тӯлонии истифодаи беназорати захираҳо, сохторҳои сусти идоракунии ва системаҳои нокифояи гардиши чарогоҳҳо боиси таназзули васеъ, паст шудани ҳосилнокӣ ва осебпазирии ҷамоатҳои чорводор гардиданд.

Дар ин системаҳои истифодаи замин, занон нақши марказӣ мебозанд, вале аксаран нодида гирифта мешаванд. Занон дар парвариши чорво, коркарди маҳсулоти ширӣ ва ҷамъоварии хӯроки чорво фаъолон иштирок мекунад, аммо иштироки онҳо дар ассотсиатсияҳои идоракунии чарогоҳҳо ва қабули қарорҳо оид ба истифодаи замин бинобар меъёрҳои гендерӣ, маҳдудиятҳои ҳаракат ва дастрасии маҳдуд ба иттилоот ва фазои институтсионалӣ маҳдуд боқӣ мемонад. Азбаски таназзули чарогоҳҳо дастрасӣ ба

хӯроки чорворо коҳиш медиҳад, сарбории меҳнати занон зиёд шуда, норасоии вақти онҳоро шадидтар мегардонад ва қобилияти онҳоро барои машғул шудан ба фаъолиятҳои даромаднок ё татбиқи таҷрибаҳои мутобиқшавӣ маҳдуд месозад.

Таназзули замин ва ноамнии истифодаи замин ин мушкилотро боз ҳам бештар мегардонанд. Заминҳои таназзулэфта, ки дар натиҷаи эрозияи хок, шӯршавӣ ва таҷрибаҳои ноустувори кишоварзӣ васеъ шудаанд, камбизоатӣ ва ноамнии озукавориро дар деҳот боз ҳам шадидтар месозанд. Ин вазъият бахусус ба хонаводаҳои таҳти сарвари занон таъсири манфӣ мерасонад, зеро онҳо ба қитъаҳои ҳосилхез, системаҳои обёрӣ ва хизматрасониҳои машваратӣ дастрасии камтар доранд. Ноамнӣ дар истифодаи замин, ки бо муқаррароти мураккаб ва таҷрибаҳои меросгузори ба нафъи мардон нигаронидашуда алоқаманд аст, канормонии занонро боз ҳам тақвият мебахшад. Ин қобилияти онҳоро барои сармоягузорӣ ба боғдорӣ ё ташаббусҳои хурди барқарорсозии замин сарфи назар аз уҳдадориҳои сиёсат оид ба таъмини ҳуқуқҳои баробарии замин, маҳдуд мекунанд.

Дар ин системаҳои истифодаи замин, нақшҳои гендерӣ вобаста ба занҷирҳои арзиш фарқ мекунанд. Занон маъмулан дар қорҳои серталаби меҳнатӣ, аз қабилӣ боғдорӣ, нигоҳубини боғҳо, тайёр кардани тухмиҳо ва қоркарди пас аз ҷамъовариҳои ҳосил мутамарказ шудаанд. Дар ҳамин ҳол, мардон назорати тақсими замин, инфрасохтори обёрӣ, механизатсия ва дастрасӣ ба бозорҳои тиҷоратиро дар даст доранд. Ин тақсими нақшҳо маҳсулнокии занонро маҳдуд сохта, қобилияти онҳоро барои қабули технологияҳои ба иқлим тобовар ё гузариш ба фаъолиятҳои сардариномаи кишоварзӣ коҳиш медиҳад.

Барномаҳои охири аз ҷониби донорҳо дастгирӣшаванда равишҳои ҳассос ба гендерро дар самти идоракунии чарогоҳҳо, барқарорсозии оқилонаи заминҳо ва гуногунсозии воситаҳои рӯзгузаронӣ (ба монанди боғдорӣ, тухмипарварӣ ва қоркарди маҳсулот дар ҳаҷми хурд) қорӣ намуданд. Бо вучуди ин, миқёси ин барномаҳо дар муқоиса бо сатҳи таназзули замин ва монеаҳои сохтори гендерӣ, ки иштироки занонро маҳдуд месозанд, ҳамоно ночиз боқӣ мемонад. Дар маҷмӯъ, идоракунии устувор ва фарогири чарогоҳҳо ва дигар самтҳои истифодаи замин барои таъмини устуворӣ муҳим аст. Барои ноил шудан ба пешрафти назаррас, таҳкими амнияти моликият, тавсеаи дастгирии мақсаднок ба занони деҳот ва ҳамгироии дурнамои гендерӣ ба банақшагирии истифодаи замин ва стратегияҳои мутобиқшавӣ ба иқлим зарур мебошад. Махсусан, нақши марказии занон дар истеҳсоли маҳсулоти ширӣ ва системаҳои хурди чорводорӣ як нуқтаи муҳим, вале ба таври кофӣ истифоданашуда барои рушди воситаҳои рӯзгузаронии ба иқлим устувор ба шумор меравад. Сарфи назар аз он ки занон асосан барои физодихӣ, ҷӯшидани шир ва қоркарди маҳсулот масъуланд, онҳо аксаран ба хизматрасониҳои байторӣ, зотҳои беҳтар, системаҳои ба иқлим тобовари хӯроки чорво ва каналҳои расмии бозор дастрасӣ надоранд. Ҳалли ин маҳдудиятҳо метавонад ҳам устувории хонавода ва ҳам тавонмандии иқтисодии занонро ба таври назаррас афзоиш диҳад.

Дар маҷмӯъ, идоракунии устувор ва фарогири чарогоҳҳо ва дигар самтҳои истифодаи замин барои таъмини устуворӣ ниҳоят муҳим аст. Барои расидан ба пешрафти назаррас, таҳкими амнияти моликият, тавсеаи дастгирии мақсаднок ба занони деҳот ва ҳамгироии дурнамои гендерӣ дар банақшагирии истифодаи замин, идоракунии чарогоҳҳо ва стратегияҳои мутобиқшавӣ ба иқлим тақозо мегардад. Бе баррасии мушкили дари қанор мондани занон аз мақомоти қабули қарорҳо, ки чарогоҳ, тақсими захираҳо ва тадбирҳои мутобиқшавиро танзим мекунанд, даҳлатҳои иқлимӣ метавонанд донишҳои муҳими маҳаллиро нодида гиранд ва самаранокии худро коҳиш диҳанд.

Тағйирёбии иқлим ва баробарии гендерӣ

Саҳми дар сатҳи миллӣ муайяншудаи (CMM/NDC) навсозишудаи Тоҷикистон ба таври возеҳ эътироф мекунанд, ки таъсири иқлим аз ҷиҳати гендерӣ бетараф нестанд. Он уҳдадори ҳукуматро барои ҳамгироии равишҳои гендерӣ дар тамоми марҳилаҳои банақшагирии мутобиқшавӣ ва коҳиш додани таъсири тағйирёбии иқлим тасдиқ менамояд. Таҳия ва татбиқи марҳила ба марҳилаи Нақшаи миллии мутобиқшавӣ (НММ) низ баробарии гендерӣ ва фарогирии иҷтимоиро ҳамчун авлавиятҳои фарогир эътироф намуда, зарурати рафъи осебпазирии номутаносиби занонро, бахусус дар манотиқи деҳот, кӯҳистон ва хонаводаҳои камдаромад таъкид мекунанд. Ҷуғрофияи кӯҳистонии Тоҷикистон ҷамоатҳои деҳотро ба як қатор хатарҳои марбут ба иқлим, аз ҷумла обшавии босуръати пиряхҳо, зиёдшавии селу обхезиҳо, тағйирёбии шакли боришот ва суръат гирифтани таназзули чарогоҳҳо дучор месозад. Ин фишорҳои экологӣ ба таври номутаносиб ба занон, ки барои идоракунии оби хонавода, тайёр кардани хӯрок ва нигоҳубини чорво масъуланд, таъсири манфӣ мерасонанд. Камшавии дастрасӣ ба об, паст шудани ҳосилнокии чарогоҳҳо ва афзоиши тағйирпазирии иқлим аксаран боиси зиёд шудани сарбории меҳнати занон ва духтарон мегардад. Нобаробарии доимӣ дар дастрасӣ ба замин, молия, об, энергия, маориф ва ниҳодҳои марбут ба иқлим осебпазирии занонро ба хатарҳои иқлимӣ ва қобилияти онҳоро барои мубориза бурдан ё барқароршавӣ аз ҳодисаҳои шадид ба таври назаррас ташаккул медиҳад. Ин нобаробариҳо бо назардошти нақши марказии занон дар соҳаи кишоварзӣ, идоракунии захираҳои табиӣ ва қорҳои бемузди хонагӣ ва нигоҳубин ба устувории хонавода ва рушди миллӣ таъсири мустақим мерасонанд. Ин осебпазириҳо дар системаҳои мухталифи истифодаи замин ба таври гуногун зоҳир

мешаванд. Масалан, заноне, ки ба истехсоли сабзавот ва боғпарварию хурд машғуланд, бинобар маҳдуд будани назорати захираҳои обёрӣ аз норасоии об ва тағйирёбии ҳарорат махсусан зарар мебинанд. Заноне, ки дар системаҳои чорводорӣ ва чарогоҳҳо фаъолият мекунанд, бо сарбории афзояндаи меҳнат дучор меоянд, зеро таназзули чарогоҳҳо дастрасӣ ба ҳӯроки чорворо коҳиш медиҳад. Дар ҳамин ҳол, онҳое, ки аз захираҳои ҷангал вобастаанд, аз сабаби норасоии маҳсулот ва зиёд шудани масофаи ҷамъоварӣ ба мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Ин осебпазириҳои хоси ҳар як система зарурати татбиқи чораҳои мақсаднок ва ҳассос ба гендерро дар самти мутобиқшавӣ барои системаҳои гуногуни истифодаи замин таъкид мекунанд.

Вобастагии занон ба захираҳои табиӣ ҳам барои фаъолияти истеҳсоли ва ҳам репродуктивӣ осебпазирӣ онҳоро дар муқобили номуайянии иқлим афзоиш медиҳад. Ҳушксолиҳои такроршаванда, ки аллакай яке аз омилҳои асосии ноамнии озуқаворӣ дар деҳоти Тоҷикистон маҳсуб меёбанд, ба таври номутаносиб ба хонаводаҳои таъсир мерасонанд, ки дар онҳо занон барои парвариши зироат, коркарди ғизо ва таъмини озуқаворӣ оила масъуланд. Обхезиҳои шадид ва суръат гирифтани обшавии пиряхҳо ба заминҳои кишоварзӣ зарар расонида, инфрасохторро хароб мекунанд, сатҳи бемориҳои тавассути об паҳншавандаро баланд мебардоранд ва дастрасиро ба хизматрасониҳои муҳим, аз қабили тандурустӣ, маориф ва бозорҳо маҳдуд месозанд. Ин таъсирот бештар ба дӯши занон меафтанд, ки маъмулан барои дарёфти об, ҳезум ва ғизо масъуланд ва сарбории меҳнати онҳо ҳангоми зарбаҳои иқлимӣ ба таври қобили мулоҳиза зиёд мегардад. Дар доираи ин гурӯҳи васеъ, занони ҳомила, бевазанон, занони сарвари хонавода, занони солхӯрда ва духтарони наврас аз сабаби маҳдуд будани ҳаракат, дастрасии кам ба захираҳо ва ваколати маҳдуд дар қабули қарорҳо бо осебпазирӣ бештар рӯ ба рӯ мешаванд. Бар ҳилофи ин, мардон аксаран пас аз талафоти воситаҳои рӯзгузаронии марбут ба иқлим муҳоҷират мекунанд ва занонро бо масъулиятҳои васеъ ва вазифаҳои наवे, ки қаблан ба уҳдаи мардон буданд, мегуздоранд. Ин тағйирот метавонад нобаробарии гендерии мавҷударо боз ҳам шадидтар гардонад.

СММ ва лоиҳаи НММ-и Тоҷикистон аҳамияти кафолат додани сиёсатҳои иқлимиро тавассути таҳлили гендерӣ ва асоснок кардани равандҳои машваратии фарогир таъкид мекунанд. СММ ба таври возеҳ тақозо менамояд, ки масъалаҳои гендерӣ ба тадбирҳои мутобиқшавии соҳавӣ ворид карда шаванд, нишондиҳандаҳои аз рӯи гендер тақсимшуда ба системаҳои мониторинг ҳамгиро гарданд ва механизмҳои, ки роҳбарӣ, иштирок ва соҳибкорӣ занонро дар бахшҳои марбут ба иқлим дастгирӣ мекунанд, тақвият дода шаванд. Ин уҳдадорӣҳо бо Нақшаи амалии гендерии UNFCCC мувофиқат намуда, эътирофи афзояндаро инъикос мекунанд, ки дониши занон дар бораи экосистемаҳои маҳаллӣ, идоракунии захираҳои хонавода ва стратегияҳои устувории ҷомеа дар мутобиқшавӣ саҳми арзанда мегузорад. Бо вучуди ин, дар ҳоле ки ин ҷаҳорчӯбаҳо ҳадафи равшани сиёсатро дар сатҳи миллии муқаррар мекунанд, иқтидори татбиқи онҳо дар бахшҳои гуногун ва шароитҳои маҳаллӣ нобаробар боқӣ мемонад. Ин сармоягузориҳои устуворро ба ҷамъовариҳои маълумоти аз рӯи гендер тақсимшуда, таҳкими иқтидори институционалӣ ва рафъи монеаҳои сохторӣ, ки дастрасии занонро ба замин, молия, омӯзиш ва фазои қабули қарорҳо маҳдуд мекунанд, тақозо менамояд. Татбиқи муассир аз ҳамкорӣ бо созмонҳои занон, мақомоти маҳаллӣ ва гурӯҳҳои ҷомеа вобаста хоҳад буд, то кафолат дода шавад, ки амалҳои иқлимӣ ҳам одилона ва ҳам дигаргунсозанда мебошанд. Бидуни баррасии возеҳи ин нақшҳо ва маҳдудиятҳои тафриқавии гендерӣ дар системаҳои истифодаи замин, муҳолиаҳои иқлимӣ хатари тақвияти нобаробарӣҳои мавҷударо ба миён оварда, метавонанд боиси мутобиқшавии нодуруст (maladaptation) гарданд. Дар натиҷа, сарбории занон бе бештар шудани мутаносибӣ дастрасии онҳо ба захираҳо, қабули қарорҳо ва манфиатҳои иқтисодӣ афзоиш хоҳад ёфт.

Замини ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ҷонибҳои манфиатдор

Уҳдадорӣҳои Тоҷикистон оид ба баробарии гендерӣ тавассути ҳимояи конституционӣ, қонунгузориҳои махсус оид ба баробарӣ, стратегияҳои миллии гендерӣ ва ҷаҳорчӯбаи сиёсати соҳавӣ дар самти тағйирёбии иқлим, ҳифзи муҳити зист, кишоварзӣ ва идоракунии хатари офатҳои табиӣ баён шудаанд. Санадҳои охириро вобаста ба иқлим, аз ҷумла Саҳми дар сатҳи миллии муайяншудаи навсозишуда (NDC 2023) ва Нақшаи миллии мутобиқшавӣ (НММ), ки дар марҳилаи таҳия қарор дорад, баробарии гендерӣ ва фарогирӣ иҷтимоиро ҳамчун авлавиятҳои фарогир ҷойгир намуда, амалҳои иқлимиро бо воситаҳои рӯзгузаронии деҳот, кишоварзӣ, идоракунии об ва устувории ҷомеа зич мепайванданд.

Санадҳо ва уҳдадорӣҳои миллии

Ҷадвали 3: Замини ҳуқуқӣ ва сиёсӣ: Тоҷикистон3

Санад	Муҳтавои дахлдор
Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1994, 1999, 2003, 2016 бо тағйироту иловаҳо)	Баробариро муқаррар намуда, таъйини манъ мекунанд ва заминаи ҳуқуқиро барои таҳияи сиёсати ҳассос ба гендер дар бахшҳои гуногун, аз ҷумла идоракунии захираҳои табиӣ, муҳити зист ва иқлим фароҳам меорад.

Қонун «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалисозии онҳо» (соли 2005)	Баробарии гендериро муайян намуда, таъйини мустақим ва ғайримустақимро манъ мекунад; гузаронидани экспертизаи гендерии қонунгузорӣ, ҷамъовариҳои омори гендерӣ ва таъмини намоёндагиро дар мақомоти давлатӣ – омилҳои муҳим барои ҳамгироии масъалаҳои гендерӣ дар соҳаи кишоварзӣ, муҳити зист ва идоракунии иқлим – ҳатмӣ мегардонад.
Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030	Афзалиятҳои дарозмуддати баробарии гендериро, аз ҷумла тавсеаи имкониятҳои иқтисодии занон, иштироки сиёсӣ ва беҳтар намудани омори гендериро муқаррар мекунад; мониторинги нишондиҳандаҳои мутобиқ ба ХҶУ ва тақмил додани пойгоҳи далелҳо барои барномарезии гендерӣ дар деҳот ва самти иқлимро дастгирӣ менамояд.
Саҳми дар сатҳи миллии муайяншуда (CMM/NDC)	Баробарии гендерӣ ва фарогирии иҷтимоиро ҳамчун принципҳои фарогир эътироф мекунад; тадбирҳои мутобиқшавии ҳассос ба гендерро дар соҳаи кишоварзӣ, об, қоғиш додани хатари офатҳои табиӣ ва устувории ҷомеа дар бар мегирад; тавассути машваратҳо бо ҷонибҳои манфиатдор таҳия шудааст.
Раванди таҳияи Нақшаи миллии мутобиқшавӣ (НММ) (давом дорад)	Банақшагирии миёнамуҳлат ва дарозмуддати мутобиқшавиро муқаррар мекунад; ҷузъҳои соҳавӣ кишоварзӣ, захираҳои об, тандурустӣ, гуногунии биологӣ, идоракунии хатари офатҳои табиӣ ва энергетикаро фаро мегирад. Раванди НММ ба банақшагирии фарогир ва ҳамгироии нишондиҳандаҳои вобаста ба гендер дар бахшҳои ба иқлим ҳассос таъкид мекунад.
Концепсияи гузариш ба иқтисодиёти сабз	Роҳҳои барои кишоварзии сабз, истифодаи устувори замин, энергияи барқароршаванда ва самаранокии захираҳо муқаррар менамояд. Харитаи роҳ механизмҳои ҳамроҳангсозии институтсионалии марбут ба иқлим ва банақшагирии КҲЧДИЗ-ро бо назардошти масъалаҳои гендерӣ ҷорӣ мекунад.
Стратегияи миллии паст кардани хавфи офатҳои табиӣ барои солҳои 2019-2030	Гендерро ҳамчун мавзӯи алоҳида эътироф мекунад; зарурати татбиқи равишҳои фарогир ва ба ҷомеа асосёфтаре дар омодагӣ ба обҳезӣ, сел, хушксолӣ ва хатарҳои пирияхҳо таъкид менамояд.
Стратегияи миллии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим то соли 2030 (қарори № 482)	Чаҳорҷӯбаи умумимиллии мутобиқшавӣ ба иқлимро фароҳам оварда, бахшҳои афзалиятнок, масъулиятҳои институтсионалӣ ва механизмҳои ҳамроҳангсозро муайян мекунад; барои банақшагирии устувории ҳассос ба гендер нуқтаҳои стратегияи вурӯдро эҷод менамояд.
Нақшаи ҷорабиниҳои Стратегияи миллии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим барои солҳои 2024-2026	Стратегияи то соли 2030-ро тавассути тадбирҳои мақсадноки соҳавӣ, нақшҳои муайяншудаи институтсионалӣ ва муҳлатҳои татбиқ амалӣ месозад; ҳамгироии нишондиҳандаҳои гендерӣ, баланд бардоштани иқтидор ва беҳтар намудани мониторинги мутобиқшавиро дар сатҳи бахш дастгирӣ мекунад.
Нақшаи сесолаи мутобиқшавӣ, ки аз ҷониби ҳукумат тасдиқ шудааст (солҳои 2025-2027)	Роҳнамои кӯтоҳмуддати татбиқ ва афзалиятҳои маблағгузориҳои фаъолиятҳои мутобиқшавиро пешниҳод мекунад, аз ҷумла ҷораҳои устувории сатҳи ҷомеа ва имкониятҳо барои таҳкими иштироки занон ва тавонмандии мутобиқшавии маҳаллӣ.
Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР-2030, қабули соли 2016)	Чаҳорҷӯбаи миллии рушди дарозмуддат; рушди сармояи инсонӣ ва қоғиши нобаробарии иҷтимоиро ҳамчун рухҳои асосӣ дар бар мегирад, ки барои ворид намудани баробарии гендерӣ дар банақшагирии рушди фарогир ва устуворӣ нуқтаҳои воридшавӣ фароҳам меорад.
Барномаи миёнамуҳлати рушд барои солҳои 2021–2025 (БМР 2021–2025)	Афзалиятҳои СМР-2030-ро амалӣ менамояд; ба таври возеҳ дар баробари қоғиш додани нобаробарии иҷтимоӣ ва гендерӣ сатҳи неқӯаҳволии беҳтарро ҳадаф қарор медиҳад ва мутобиқшавии иқтисодӣ ва устувории экологиро тавассути принципҳои «иқтисоди сабз» чаҳорҷӯбавандӣ мекунад.

Манбаъ: таҳияи муаллиф

Тарафҳои асосии манфиатдор

Дар ҷадвали зерин шарҳи сатҳи баланди ниҳодҳои сиёсати миллии, ҳамроҳангсозӣ ва мусоидаткунанда марбут ба гендер, иқлим ва идоракунии истифодаи замин пешниҳод шудааст. Вазоратҳои соҳавӣ ва мақомоти зермиллӣ дар татбиқи онҳо нақши муҳим мебозанд ва дар қисмҳои дигари Пешниҳоди маблағгузорӣ баррасӣ мегарданд.

Ҷадвали 4: Харитасозии ҷонибҳои манфиатдор: Тоҷикистон4

Ҷонибҳои манфиатдор	Ваколат
---------------------	---------

Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	Сиёсати миллии иқлим, муҳити зист ва захираҳои табииро роҳбарӣ мекунад; раёсатҳои тағйирёбии иқлимро дар бар мегирад, ки иҷрои СММ-ро назорат мекунад; дар ҳамкорӣ бо вазоратҳои соҳавӣ оид ба банақшагирии мутобикшавӣ ва масъалаҳои фарогир, аз ҷумла гендер ва фарогирии иҷтимоӣ нақши ҷамоҳангсозро мебозад.
Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезӣ (КДИЗГ)	Идоракунии замин, системаҳои кадастр ва равандҳои бақайдгирии заминро назорат мекунад; ба ҳуқуқҳои замини замон, амнияти моликият ва дастрасӣ ба мудохилаҳои асосии КХЧДИЗ таъсири мустақим мерасонад.
Кумитаи кор бо занон ва оила (КЗО)	Механизми миллии гендерӣ; сиёсатҳои гендериро таҳия мекунад, ҳамгироии масъалаҳои гендериро дар вазоратхонаҳо ҷамоҳанг месозад, роҳнамоиро оид ба амалҳои вобаста ба иқлими гендерӣ таъмин мекунад ва системаҳои миллии маълумоти гендериро дастгирӣ менамояд.
Ассотсиатсияи бонувони Тоҷикистон (АБЗТ)	Платформаҳои гендерӣ ва ҷавонон дар сатҳи ҷомеа; сафарбар намудани замон ва ҷавонон дар деҳот, мусоидат ба иштироки онҳо дар ташаббусҳои иқлим ва истифодаи замин, дастгирии машваратҳои фарогир ва таҳкими иштирок дар қабули қарорҳо ва устувории воситаҳои рӯзгузаронӣ.

Манбаъ: таҳияи муаллиф

2.3 Ўзбекистон

2.3.1 Шарҳи миллий: вазъи баробарии гендерӣ

Кӯшиши таъмини баробарии гендерӣ дар Ўзбекистон дар шароити афзоиши босуръати аҳолий, ки тақрибан баробар байни шахру деҳот тақсим шудааст, сурат мегирад. То моҳи октябри соли 2024 шумораи аҳолии доимии кишвар ба 37,36 миллион нафар расид, ки аз ин шумора 18,55 миллион нафарро занон ташкил медиҳанд. Дар деҳот 18,31 миллион нафар, яъне камтар аз нисфи аҳолии кишвар зиндагӣ мекунад ва занон тақрибан 49,4 фоизи сокинони деҳотро ташкил медиҳанд. Ин сохтори демографӣ ҳам миқёс ва ҳам мураккабии маҳдудиятҳои марбут ба гендериро дар кишвар нишон медиҳад: аз нобаробарӣ дар дастрасӣ ба хизматрасониҳо ва имкониятҳои иқтисодӣ дар манотиқи деҳот то динамикаи тағйирёбандаи бозори иҷтимоӣ ва меҳнатӣ дар марказҳои афзояндаи шаҳрӣ. Маълумоти омӯрӣ, ки аз рӯи гендер тақсим шудааст ва аз ҷониби Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон пешниҳод гардидааст, инчунин тақсими мутаносиби мардону занонро дар минтақаҳои фарогири барнома нишон медиҳад. То моҳи январи соли 2026, дар вилояти Андиҷон 1 737 400 нафар, дар вилояти Намангон 1 568 500 нафар ва дар вилояти Сурхондарё 1 486 600 нафар занон зиндагӣ мекарданд, ки ин таносуби тақрибан баробарии гендериро дар тамоми сохтори демографии кишвар инъикос мекунад.

Дар ин замина, Ўзбекистон санадҳои асосии байналмилалӣ баробарии гендериро ба тасвиб расонидааст, аз ҷумла Конвенсия оид ба барҳам додани тамоми шаклҳои таъйиз нисбат ба занон (CEDAW) (соли 1995 ба тасвиб расидааст) ва Эълумия ва Платформаи амали Пекинро имзо кардааст. Уҳдадорӣҳои миллий дар солҳои охир тавсеа ёфтаанд, ки бо ҷалби кишвар ба татбиқи Ҳадафҳои Рушди Устувор (ҲРУ), бахусус ҲРУ 5, дастгирӣ мешаванд. Ин уҳдадорӣҳои байналмилалӣ барои татбиқи як қатор ислоҳоти дохилӣ, ки ба таҳкими баробарии гендерӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои занон нигаронида шудаанд, замина фароҳам оварданд. Дар миқёси миллий, Ўзбекистон заминаи мукаммалӣ қонунӣ ва сиёсиро таҳия кардааст.

Қонун «Дар бораи кафолатҳои ҳуқуқ ва имкониятҳои баробари мардон ва занон» (соли 2019) барои талошҳои зидди таъйиз замина фароҳам меорад, дар ҳоле ки Стратегияи ноил шудан ба баробарии гендерӣ то соли 2030 самтҳои афзалиятноки миллиро оид ба баланд бардоштани иштироки иқтисодии занон, беҳтар намудани намоёндагӣ дар назди қонун ва таҳкими иштирок дар қабули қарорҳо муайян мекунад. Механизмҳои институтсионалӣ, аз қабили Кумитаи оила ва занон ва Маркази аз ҷониби ҳукумат таъсисдодашудаи «Мадад» (ки ба масъалаҳои гендерӣ тамаркуз мекунад) ҷамоҳангсозӣ ва расонидани хизматрасониҳоро дастгирӣ мекунад. Дар соли 2023 дар Ўзбекистон қонунгузори деринтизор қабул карда шуд, ки зуроварӣ дар оиларо ҷиноят эътироф мекунад. Ин як қадами муҳим дар рафъи камбудии ҳимоявӣ ба шумор меравад, гарчанде ки расмиёти ошӣ дар баъзе мавридҳо иҷозат дода мешавад, ки ин таъсири давомдори меъёрҳои иҷтимоӣ ва ҳалли анъанавии баҳсҳои оилавиро инъикос мекунад. Бо таъя ба ин ислоҳот, дар моҳи феввали соли 2026 Ўзбекистон буҷетсозии сабз ва ҳассос ба гендерро ба ҷаҳорҷӯбаи буҷети давлатӣ ҷорӣ намуд. Ин ташаббус талаб мекунад, ки стратегияҳои фискалӣ ва пешниҳодҳои солонаи буҷет устувории экологӣ ва баробарии гендериро муттаҳид созанд ва

нишондиҳандаҳои ченшавандаро дар бар гиранд. Ин ислоҳот ҳамоҳангиро байни идоракунии молияи давлатӣ, ҳадафҳои иқлимӣ ва уҳдадориҳо оид ба баробарии гендерӣ тақвият медиҳад, ҳарчанд татбиқи муассири он аз тавонмандии институтсионалӣ ва назорат вобаста хоҳад буд. Ин талошҳои миллӣ аз ҷониби Чаҳорҷӯбаи ҳамкории СММ оид ба рушди устувор барои солҳои 2026-2030 тақвият дода мешаванд, ки баробарии гендерӣ ва амалҳои иқлимиро ҳамчун авлавиятҳои фарогир муайян карда, ба идоракунии фарогир ва ба маълумот асосёфта барои ҳалли нобаробарии сохторӣ ва хатарҳои экологӣ таъкид мекунад. Сарфи назар аз ин пешрафтҳо, таърифҳои ҳуқуқии аз рӯи гендер бетараф, иқтисодӣ маҳдудӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва судӣ, инчунин доғи (стигма) иҷтимоӣ ҳамоно монеи татбиқи пурраи ин санадҳо мебошанд.

Ўзбекистон дар Индекси «Занон, тичорат ва қонун» (WBL) 2024 баҳои 82,5 аз 100 ба даст овардааст, ки дастовардҳоро дар самтҳои ҳаракат, маош, издивоҷ, соҳибкорӣ ва дороиҳо нишон медиҳад, аммо ҳамзамон камбудии доимию дар ҳифзи ҷои кор, рухсатии волидайн ва нафақа ошкор месозад. Дар ҳоле ки озори ҷинсӣ дар Ўзбекистон, аз ҷумла дар ҷои кор, манъ шудааст, таъя ба ҷораҳои маъмурий, иҷроӣ нобаробар ва доғи иҷтимоӣ қобилияти занонро дар ҷустуҷӯи ҳимоя ва адолати муассир маҳдуд намуда, бисёре аз онҳоро дар муқобили таъйиз осебпазир мегардонад ва раванди расидан ба баробарии гендериро суст мекунад. Дар Индекси фарқияти гендерии ҷаҳонӣ (GGGI) дар соли 2025 Ўзбекистон дар байни 148 кишвари ҷаҳон дар ҷои 110-ум қарор дорад. Ин нишондиҳанда дастовардҳои назаррасро дар сатҳи таҳсилот, саломатӣ ва давомнокии умр инъикос мекунад, аммо аз намоёндагии пастӣ занон дар тавонмандии сиёсӣ ва иштироки иқтисодӣ шаҳодат медиҳад. Ҳарчанд дар Кодекси интиҳобот квотаи 30 фоиз барои номзадҳои зан ҷорӣ карда шудааст, нозирон қайд мекунанд, ки рақобати маҳдудӣ сиёсӣ ва фазаи маҳдудӣ шахрвандӣ таъсири воқеии ин дастовардҳоро маҳдуд месозанд. Боиси рӯҳбаландӣ аст, ки мавқеи кишвар дар самти пешбурди таҳсилоти занон махсусан пешқадам мебошад – заноне, ки таҳсилоти олӣ мегиранд, ба қарзҳои бефоиз барои муҳлати 7 сол дастрасӣ доранд ва гирифтани қарзҳо барои оилаҳои камбизоат ҳеҷ гуна гаваро талаб намекунад.

Монеаҳо барои татбиқи самараноки сиёсатҳо, қонунгузорӣ ва уҳдадориҳо

Бо вучуди пешрафтҳои назарраси қонунгузорӣ ва сиёсӣ, Ўзбекистон бо монеаҳои сохторӣ, институтсионалӣ ва меъёрӣ рӯ ба рӯ мешавад, ки иҷроӣ самараноки уҳдадориҳоро оид ба баробарии гендерӣ маҳдуд мекунад. Мушкилоти асосӣ ин боқӣ мондани таърифҳои ҳуқуқии аз лиҳози гендерӣ бетараф мебошад, ки шаклҳои мушаххаси таъйизи занонро пурра инъикос намекунад. Ин масъала махсусан дар заминаи зӯрварӣ дар оила баръало мушоҳида мешавад: сарфи назар аз эътирофи он ҳамчун ҷиноят дар соли 2023, бандҳои ошӣ ҷозат медиҳанд, ки парвандаҳо баста шаванд, агар ҷабрдидагон ба созиш бо ҷинояткорон розӣ шаванд. Бо назардошти фишори шадиди оила ва ҷомеа, ин механизмҳои татбиқ ва муҳофизатро ба таври назаррас заиф мекунад. Иқтисодӣ маҳдудӣ институтсионалӣ, махсусан дар байни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, кумитаҳои маҳалла ва судҳои маҳаллӣ, дастрасии ҷабрдидагонро ба адолат боз ҳам заиф карда, таъсири боздорандагии қонунро коҳиш медиҳад.

Меъёрҳои амиқи патриархалӣ ва доғи (стигма) иҷтимоӣ низ татбиқи қонунҳоро бозмедоранд. Интизориҳои иҷтимоӣ дар атрофи нақшҳои хонаводагии занон, итоат ба мардон ва бартарият додан ба эътибори оила ҳаракати занон, мустақилияти қабули қарорҳо ва омодагии онҳоро барои ҷустуҷӯи хизматрасониҳои ҳимоявӣ маҳдуд мекунанд. Маълумоти пурсишҳо нишон медиҳанд, ки муносибатҳои, ки зӯрварӣ ва нақшҳои нобаробари хонаводаро дастгирӣ мекунанд, бахусус берун аз марказҳои бузурги шаҳрӣ, густурда боқӣ мондаанд. Ин меъёрҳо инчунин ба паст будани сатҳи гузоришдиҳӣ дар бораи зӯрварӣ мусоидат намуда, сарфи назар аз мавҷудияти кафолатҳои расмӣ, дастрасиро ба хизматрасониҳои солимии репродуктивӣ маҳдуд месозанд.

Ғайр аз доираи ҳуқуқӣ ва меъёрӣ, ин маҳдудиятҳо мустақиман ба монеаҳои иқтисодӣ ва таъмини рӯзгузаронӣ, бахусус дар бахшҳои вобаста ба замин ва об таъдил меёбанд. Занон дар Ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об (АИО) ҳиссаи хеле ками узвиятро доранд, ки ин таъсири онҳоро ба нақшаҳои обёрӣ ва қарорҳои тақсими об барои қитъаҳои, ки онҳо идора мекунанд, ниҳоят маҳдуд месозад. Ин канормонӣ қобилияти занонро барои воқуниш нишон додан ба норасоии об коҳиш дода, маҳсулнокии системаҳои хоҷагидорӣ деҳқониро паст мекунад. Хусусияти ғайрирасмӣ меҳнати занон, ки аксаран ҳамчун коргарони бемузд дар оила ё мардикорони рӯзона фаъолият мекунанд, дастрасии онҳоро ба хизматрасониҳои расмӣ молиявӣ боз ҳам маҳдуд месозад. Бисёре аз занон наметавонанд ба талаботи собиқаи корӣ ё пешниҳоди ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи даромад барои гирифтани қарзҳои бонкӣ ҷавобгӯ бошанд, ки ин ба канормонии доимии молиявӣ онҳо мусоидат мекунад. Дастрасӣ ба қарз маҳдуд боқӣ мемонад ва ҳуқуқи моликият ба замин маъмулан ба номи сарварони марди хонавода сабт карда мешавад, ҳатто агар қонунҳо расман аз лиҳози гендерӣ бетараф бошанд. Дар маҷмӯъ, ин монеаҳои ба ҳам алоқаманд қобилияти занонро барои сармоягузорӣ ба маҳсулнокии, механизатсия ва таҷрибаҳои ба иқлим тобовар маҳдуд мекунанд.

Занон дар КХЧДИЗ

Кишоварзӣ

Занон дар соҳаи кишоварзии Ўзбекистон, бахусус дар самтҳои деҳқонӣ (зироатпарварӣ), боғдорӣ, чорводорӣ ва коркарди маҳсулот нақши муҳим мебошанд. Онҳо соҳибони асосии қитъаҳои наздиқавлиги мебошанд, ки масоҳати онҳо маъмулан аз 0,06 то 0,15 гектарро ташкил медиҳад ва дар онҳо сабзавоту меваҷот барои истеъмоли хонавода ва фурӯши маҳаллӣ парвариш карда мешаванд. Тавассути низоми хоҷагидорӣ деҳқонӣ, занон дар истеҳсоли чорвои майда ва коркарди маҳсулоти шири низ нақши марказӣ доранд. Гарчанде ки ин системаҳо ҳиссаи нисбатан маҳдуди заминҳои обёришавандаро фаро мегиранд, онҳо ҳиссаи назарраси истеҳсоли озуқаворӣ дохилиро таъмин намуда, барои амнияти озуқаворӣ ва воситаҳои рӯзгузаронии деҳот ниҳоят муҳим мебошанд. Сарфи назар аз аҳаммияти худ барои амнияти озуқаворӣ ва воситаҳои рӯзгузаронии деҳот, хоҷагиҳои деҳқонӣ таърихан берун аз таваҷҷуҳи асосии сиёсати давлатии кишоварзӣ, хизматрасониҳои машваратӣ ва барномаҳои дастгирӣ қарор доштанд, ки ин дастрасиро ба захираҳо, технологияҳо ва сармоягузорӣ маҳдуд кардааст.

Дар доираи иқтисодӣ ва ҳамаҷонибаи кишоварзӣ, меҳнати занон асосан дар бахшҳои серталаби меҳнатӣ ва ғайрирасмӣ мутамарказ шудааст, дар ҳоле ки мардон дар кишоварзӣ тиҷоратӣ ва амалиётҳои механиконидашуда бартарӣ доранд. Гарчанде ки ҳуқуқҳои замин ба таври расмӣ аз ҷиҳати гендерӣ бетараф мебошанд, шартномаҳои истифодаи замин ва равандҳои бақайдгирӣ маъмулан ба мардони хонаводаҳо мусоидат карда, дастрасии занонро ба қарз, субсидияҳо ва барномаҳои давлатӣ маҳдуд месозанд. Занон инчунин бо мақомоти кишоварзӣ ноҳияҳо, гурӯҳҳои истеҳсолкунандагон ва ҳадамоти машваратӣ камтар робита доранд, ки ин дастрасии онҳоро ба маслиҳатҳои агротехникӣ, барномаҳои субсидиякунӣ ва иттилоот дар бораи технологияҳои нав коҳиш медиҳад. Системаҳои машваратӣ асосан аз ҷониби мардон бартарӣ доранд ва чорабиниҳои омӯзишӣ аксаран бо тарзе ташкил карда мешаванд, ки ба иштироки мардон нигаронида шудаанд. Ин ҳолат имкониятҳои занонро барои омӯхтани усулҳои обёрии каммасраф, истифодаи навҳои беҳтаршудаи тухмӣ ё имконоти гуногунсозии маҳсулот боз ҳам маҳдудтар месозад.

Ин маҳдудиятҳои сохторӣ бо иштироки маҳдуди занон дар занҷирҳои арзиши кишоварзӣ ва ниҳодҳои идоракунии захираҳо боз ҳам тақвият меёбанд. Фаъолияти занон асосан ба фаъолиятҳои камдаромад ё ғайрирасмӣ, аз қабилӣ коркард дар ҳаҷми хурд ва истеҳсолоти хонаводагӣ маҳдуд мебошад, дар ҳоле ки монеаҳо дар дастрасӣ ба бозорҳо, сертификатсия, нигоҳдорӣ ва нақлиёт воридшавӣ ба занҷирҳои арзишмандро маҳдуд месозанд. Маҳсулоти молиявӣ, ки барои хоҷагиҳои хурд таҳия шудаанд, ба таври ҳамаҷониба барои занон дастрас нестанд, ки ин сармоягузорӣ ба маҳсулноки ё тавсеаи корхонаро боз ҳам маҳдудтар мекунад. Қобилияти занон барои таъсир расонидан ба қабули қарорҳо дар соҳаи кишоварзӣ инчунин бинобар дур мондан аз муассисаҳои асосии идоракунии об маҳдуд мегардад. Занон танҳо 12 фоизи заминҳои обёришавандаро идора мекунанд ва узвияти занон дар Ассоциатсияҳои истифодабарандагони об (АИО) дар сатҳи хеле паст боқӣ мемонад – тақрибан 8 фоиз дар соли 2023. Ин ҳолат таъсири занонро ба нақшаҳои обёрӣ ва қарорҳои тақсими об, ки бевосита ба ҳосилнокии онҳо таъсир мерасонанд, маҳдуд месозад.

Динамикаи ҳамаҷонибаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ нақшо ва осебпазирии занонро дар соҳаи кишоварзӣ боз ҳам бештар ташаккул медиҳад. Дар минтақаҳо, ки бо сатҳи баланди муҳоҷирати мавсимии мардон тавсиф меёбанд, занон бештар тасмимҳои ҳаррӯзаи кишоварзиро қабул мекунанд, аксаран бидуни назорати мутаносиб аз болои дороиҳо ва даромадҳо. Фарогирии маҳдуди молиявӣ ва набудани воситаҳои идоракунии хатарҳо қобилияти онҳоро барои тоб овардан ба зарбаҳои истеҳсоли ё сармоягузорӣ ба стратегияҳои мутобиқшавӣ коҳиш медиҳад. Фишорҳои вобаста ба иқлим, бахусус обёрии безътимод ва паст шудани ҳосилхезии замин, ба таври номутаносиб ба ҳосил ва вазифаҳо, ки меҳнати занон дар онҳо мутамарказ шудааст, таъсир мерасонанд. Бо дастрасии камтар ба таҷҳизоти обёрӣ ва захираҳои ба иқлим тобовар, занон имкониятҳои камтар доранд, то таҷрибаҳои истеҳсолиро танзим кунанд ё ба парвариши зироатҳои нисбатан устувор гузаранд. Дар маҷмӯъ, ин маҳдудиятҳои сохторӣ, институтсионалӣ ва экологӣ маҳсулноки, даромадноки ва устувории занонро дар бахши кишоварзӣ Ўзбекистон маҳдуд месозанд.

Хоҷагии ҷангал

Дар системаҳои чарогоҳҳо ва хоҷагии ҷангал, нақши занон асосан ба корҳои рӯзгордорӣ, аз ҷумла ҷамъовариҳои ҳезум, дастрас намудани хӯроки чорво ва коркарди маҳсулоти ғайриҷӯбии ҷангал нигаронида шудааст. Ин фаъолиятҳо барои таъмини нерӯи барқ ва гуногунсозии даромади хонаводаҳо, бахусус дар минтақаҳои деҳот ва аз ҷиҳати экологӣ осебпазир ниҳоят муҳим мебошанд. Бо вучуди ин, занон дар муассисаҳои расмӣ, ки барои тақсими захираҳо, банақшагирии ҷангалзоркунӣ ва барқарорсозии ландшафт масъуланд, қариб тамоман иштирок надоранд (FAO, 2025b).

Мардон одатан дар корҳои муздноки хоҷагии ҷангал ва ташаббусҳои давлатӣ оид ба ниҳолшинӣ бартарӣ доранд, дар ҳоле ки саҳми занон бештар ғайрирасмӣ ва маъмулан бемузд мебошад. Имкониятҳои маҳдуди иштирок дар омӯзишҳои хоҷагии ҷангал ва машваратҳои ҷомеа дастрасии занонро

ба донишҳои техники ва нақшаҳои тақсими фоида, ки бо барқарорсозӣ ё воситаҳои рӯзгузаронӣ дар ҷангал алоқаманданд, маҳдуд месозад. Бо суръат гирифтани раванди нобудшавии наботот ва биёбоншавӣ, бахусус дар минтақаи баҳри Арал, занон бо мушкилоти рӯзафзун дар таъмини эҳтиёҷоти рӯзгор ба сӯзишворӣ ва захираҳои рӯ ба рӯ мешаванд, вале дар барномаҳои, ки барои барқарор кардани ландшафти ҳаробшуда пешбинӣ шудаанд, намоёндагии кам доранд.

Дигар самтҳои истифодаи замин

Занон дар низомҳои истифодаи замин берун аз соҳаҳои расмӣ кишоварзӣ ва хоҷагии ҷангал низ нақши муҳим доранд. Аз ҷумла, онҳо қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ, боғҳои хурд ва фаъолиятҳои вобаста ба чарогоҳҳо, аз қабилӣ ҷамъоварии хӯроки чорво ва коркарди маҳсулоти табииро идора мекунанд. Ин фаъолиятҳо барои таъмини амнияти озуқаворӣ хонаводаҳо ва диверсификасияи даромадҳо аҳамияти муҳим доранд, аммо аксар вақт дар банақшагирии расмӣ истифодаи замин ва механизмҳои дастгирӣ ба таври кофӣ ба назар гирифта намешаванд.

Заноне, ки ба истеҳсолоти хурдҳаҷм ё фаъолияти истеҳсолии хонагӣ таъял мекунанд, бинобар маҳдуд будани имкониятҳо, норасоии вақт ва хусусияти ғайрирасмӣ фаъолияти меҳнатии онҳо ҳангоми дастрасӣ ба бозорҳо, қарзҳо ва хизматрасониҳои машваратӣ бо монеаҳои рӯ ба рӯ мешаванд (UNDP Independent Evaluation Office, 2025). Таназзули муҳити зист, аз ҷумла норасоии об ва коҳиш ёфтани захираҳои муштараки табиӣ, ҳаҷми меҳнати, ки барои ҷамъоварии маводи зарурии рӯзгор лозим аст, зиёд менамояд. Бо вучуди ин, маҳдуд будани дастрасии занон ба замин, даромад ва иштироки онҳо дар идоракунии маҳаллӣ имкониятҳои онҳоро барои мутобиқ намудани воситаҳои зиндагӣ ба фишорҳои экологӣ коҳиш медиҳад (CEDAW, 2022).

Тағйирёбии иқлим ва баробарии гендерӣ

Замини таҳаввулбандаи иқлим ва сиёсати гендерии Ўзбекистон торафт бештар эътироф мекунад, ки таъсири иқлим аз нигоҳи гендерӣ бетараф нестанд, ки ин дар ислоҳоти охири қонунгузорӣ ва стратегияҳои миллӣ ҷиҳати тақсими баробарии гендерӣ ва фарогирии иҷтимоӣ инъикос ёфтааст. Қонун дар бораи кафолатҳои ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар барои занон ва мардон (соли 2019) ва Стратегияи ноил шудан ба баробарии гендерӣ то соли 2030 аз уҳдадории ҳукумат барои ҳамгироии масъалаҳои гендерӣ дар банақшагирии соҳавӣ, аз ҷумла дар ниҳодҳои марбут ба иқлим шаҳодат медиҳанд. Кӯшишҳои доимӣ оид ба тақсими ҷаҳорҷӯбаи мутобиқшавӣ ба ҳамин монанд осебпазирии номутаносибӣ занонро эътироф мекунанд, бахусус онҳое, ки дар деҳот зиндагӣ мекунанд, даромади кам доранд ва хонаводаҳои онҳо аз кишоварзӣ вобастаанд. Нобаробарии доимӣ дар дастрасӣ ба замин, молия, об, энергия, иттилоот ва механизмҳои қабули қарорҳо таъсири назаррасро ба хатарҳои иқлимӣ ва қобилияти занон барои мубориза бурдан ё барқароршавӣ аз ҳодисаҳои фавқулода ташаккул медиҳанд. Ин нобаробарӣ бо назардошти нақши марказии занон дар соҳаи кишоварзӣ, истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ дар сатҳи хонавода, идоракунии захираҳои табиӣ ва қорҳои бемузди хонагӣ ва нигоҳубин ба устувории хонавода ва рушди миллӣ таъсири мустақим мерасонанд.

Вобастагии занон ба захираҳои табиӣ ҳам барои фаъолияти истеҳсоли ва ҳам репродуктивӣ осебпазирии онҳоро ба номуайянии иқлим афзоиш медиҳад. Хушксолии афзоида ва норасоии доимӣ об, ҳамчун мушкилоти доимӣ экологӣ дар саросари Ўзбекистон, ба хонаводаҳои, ки дар онҳо занон барои ҷамъоварии об, захира кардани ҳезум, омода намудани ғизо ва нигоҳубини боғҳои наздиҳавлигӣ масъуланд, ба таври номутаносиб таъсири манфӣ мерасонанд. Ин фишорҳои сарбории занонро шадидтар карда, имкониятҳои онҳоро барои ба даст овардани даромад маҳдуд месозанд ва ноамниӣ озуқаворӣ ва воситаҳои рӯзгузарониро бештар мекунанд, бахусус дар манотиқи деҳот, ки аз таназзули замин ва норасоии об бештар осеб дидаанд. Зарбаҳои шадиди иқлимӣ, аз қабилӣ обҳезӣ, ҳарорати аз ҳад баланд ва паст шудани ҳосилхезии хок, истеҳсолоти кишоварзиро боз ҳам халалдор карда, инфрасохтори муҳимро вайрон месозанд ва дастрасиро ба хизматрасониҳо, аз қабилӣ тандурустӣ, бозорҳо ва маориф маҳдуд мекунанд.

Таназзули муҳити зист, бахусус хушксоли ва паст шудани ҳосилхезии хок, бори сегонаи занонро оид ба уҳдадориҳои хонагӣ, нигоҳубини кӯдак ва меҳнати кишоварзӣ зиёдтар мекунад. Далелҳои таҷрибавӣ бо истифода аз Индекси Pro-WEAI нишон медиҳанд, ки бисёре аз занони деҳот аз ҳадди аққали сарбории меҳнати 10,5 соат дар як рӯз зиёдтар кор мекунанд ва номутавозунии кор ҳамчун як омил асосӣ дар маҳдуд шудани имкониятҳои занон муайян карда шудааст. Ин фишорҳои вақти дастрасӣ барои ба даст овардани даромад, рушди малакаҳои иштирок дар қабули қарорҳои ҷомеа коҳиш медиҳад. Занон инчунин бо норасоии назаррас дар самти механизатсия рӯ ба рӯ мешаванд, зеро онҳо аксаран дастрасии бемаҳдуд ба таҷҳизоти кишоварзиро надоранд, ки барои мутобиқ кардани таҷрибаҳои кишоварзӣ ба фишори экологӣ заруранд. Дастрасии маҳдуд ба технологияҳои обёрӣ, техника ва захираҳои ба иқлим тобовар қобилияти мутобиқшавиро боз ҳам бештар маҳдуд месозад.

Дар ин замина, гурӯҳҳои алоҳида бо осебпазирии афзоянда, аз ҷумла бевазанон, занони солхӯрда, занони сарвари хонаводаҳо, занони ҳомила ва духтарони наврас бо сабаби кам шудани ҳаракат, дастрасии маҳдуд ба захираҳо ва маҳдуд будани қудрати қабули қарорҳо дучор меоянд. Дар қанор мондани қанон аз сохторҳои идоракунии иқлим, баҳусус мақомоти қабули қарор дар соҳаи об ва кишоварзӣ, дастрасии онҳоро ба иттилоот оид ба огоҳии пешақӣ ва захираҳои мутобиқшавӣ боз ҳам маҳдудтар мекунад, сарфи назар аз далелҳои, ки иштироки онҳо ба натиҷаҳои беҳтари идоракунии захираҳо оварда мерасонад. Бар ҳилофи ин, мардон дар воқуниш ба фишорҳои воқаста ба иқлим аксаран ба таври муваққатӣ ё мавсимӣ муҳоҷират мекунанд ва қанонро бо масъулиятҳои васеъ ва вазиғаҳои наве, ки қаблан мардон иҷро мекарданд, меғуздоранд. Ин тағйирот метавонад нобаробарии гендерии мавҷударо боз ҳам шадидтар гардонад.

Таҳкими ҷаҳорҷӯбаи сиёсати гендерии Ёзбекистон аҳаммияти қағолат додани сиёсатҳои иқлимиро тавассути таҳлили гендерӣ ва асоснок кардани равандҳои машваратии фарогир таъкид мекунад. Саҳми дар сатҳи милли муайяншудаи навсозишудаи (СММ/НДС 3.0) Ёзбекистон барои соли 2025 ба ҳамгироии қанон ба барномаҳои мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим авлавият медиҳад ва ётироф мекунад, ки маҳдудиятҳо дар дастрасӣ ба хизматрасониҳои об ва энергетикӣ ба қанони деҳот ба таври номутаносиб сарборӣ меоранд ва ба афзоиши талаботи меҳнатӣ ва коҳиши қобилияти мутобиқшавӣ мусоидат мекунанд. Ислоҳоти ахир, аз ҷумла таъсиси механизмиҳои институтсионалӣ, аз қабил Кумитаи оила ва қанон ва қабули қонунғузурӣ, ки зӯроварӣ дар оиларо қиноят ётироф мекунад, ётирофи афзояндаи нобаробарии сохториро, ки осебпазирро ба таъсироти иқлим ташаққул медиҳанд, инъикос менамоянд. Уҳдадорҳои миллии воқаста ба иқлим зарурати ҳамгироии гендериро дар доираи тадбирҳои мутобиқшавии соҳавӣ, ворид намудани нишондиҳандаҳои аз рӯи гендер тақсимшуда ба системаҳои мониторинг ва таҳкими механизмиҳои, ки роҳбарии қанон, иштирок ва тавонмандии иқтисодиро дар бахшҳои марбут ба иқлим дастгирӣ мекунанд, таъкид менамоянд. Ин кӯшишҳо бо уҳдадорҳои байналмилалӣ оид ба амалҳои мутобиқ ба иқлим мувофиқат намуда, ётирофи афзояндаро инъикос мекунанд, ки дониши қанон дар бораи идоракунии захираҳои хонавода, экосистемаҳои маҳаллӣ ва устувории ҷомеа саҳми арзандаеро барои мутобиқшавии муассир пешкаш менамояд. Бо вучуди ин, табдил додани ин уҳдадорӣ ба амалия сармояғузурӣ устуворро ба маълумоти аз рӯи гендер тақсимшуда, таҳкими иқтидори институтсионалӣ ва рафъи монеаҳои сохторӣ, ки дастрасии қанонро ба замин, молия, омӯзиш ва қойҳои қабули қарорҳо маҳдуд мекунанд, талаб менамояд. Иҷрои муассир аз ҳамкорӣ бо созмонҳои қанон, мақомоти маҳаллӣ ва гурӯҳҳои дар ҷомеа асосёфта воқаста хоҳад буд, то қағолат дода шавад, ки амалҳои иқлимӣ ҳам одилона ва ҳам фарогир мебошанд.

2.3.2 Заминаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва қонибҳои манфиатдор

Уҳдадорҳои Ёзбекистон оид ба баробарии гендерӣ тавассути қағолатҳои конститусионӣ, қонунғузурӣ маҳсус оид ба баробарӣ, стратегияҳои дарозмуддати миллии гендерӣ ва ҷаҳорҷӯбаи сиёсати босуръат рушдёбандаи иқлим баён карда мешаванд. Қонун дар бораи қағолатҳои ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар барои қанон ва мардон (соли 2019) ва Стратегияи ноил шудан ба баробарии гендерӣ то соли 2030 асоси меъмурии баробарии гендериро дар кишвар ташкил медиҳанд, ки аз қониби механизмиҳои институтсионалӣ, аз қабил Кумитаи оила ва қанон дастгирӣ мешаванд. Санадҳои навшудаи марбут ба иқлим ва равандҳои банақшагирии мутобиқшавӣ торафт бештар масъалаҳои гендериро ҳамчун як принципи фарогир ётироф намуда, амалҳои иқлимиро бо воситаҳои рӯзғузурони деҳот, кишоварзӣ, идоракунии об ва устувории ҷомеа мепаиванданд. Ин раванд ётирофи афзояндаи миллиро инъикос мекунад, ки қанон, баҳусус қанони деҳот ва хонаводаҳои камдаромад бо осебпазирии номутаносибии иқлим рӯ ба рӯ мешаванд.

Санадҳо ва уҳдадорҳои милли

Дар ҷадвали зерин шарҳи сатҳи баланди ниҳодҳои, ки барои таҳияи сиёсат, ҳамоҳангсозӣ ва фароҳам овардани шароит дар самти гендер, иқлим ва идоракунии истифодаи замин дар сатҳи милли масъуланд, пешниҳод шудааст. Вазоратҳои соҳавӣ ва мақомоти зермиллӣ дар раванди татбиқ нақши ҳалқунанда мебозанд ва ин нақш дар бахшҳои дигари Пешниҳоди маблағғузурӣ ба таври муфассал баррасӣ мегардад.

Ҷадвали 5: Заминаи ҳуқуқӣ ва сиёсӣ: Ёзбекистон5

Санад	Мазмуни дахлдор
Конститутсияи Ҷумҳурии Ёзбекистон	Баробарӣ ва роҳ надодан ба табъизро муқаррар менамояд; заминаи ҳуқуқиро барои таҳияи сиёсати ҳассос ба гендер дар бахшҳои мухталиф, аз ҷумла идоракунии захираҳои табиӣ, кишоварзӣ, муҳити зист ва амалҳои иқлимӣ фароҳам меорад.

Қонун дар бораи кафолатҳои ҳуқуқ ва имкониятҳои баробари занон ва мардон (соли 2019)	Баробарии гендериро муайян мекунад, таъйини манъ месозад ва механизмҳои экспертизаи гендерӣ ва татбиқи муассисаҳои давлатиро – омилҳои асосии сиёсати одилонаи кишоварзӣ, муҳити зист ва иқлимро – таъвият медиҳад.
Стратегияи ноил шудан ба баробарии гендерӣ то соли 2030	Афзалиятҳои дарозмуддати баробарии гендериро, аз ҷумла иштироки иқтисодӣ ва роҳбарикунандаро муқаррар мекунад; пешрафти омори гендерӣ, ҷаҳорҷубаи мониторинг ва нишондиҳандаҳои мувофиқ ба ҲҶУ, ки ба аҳолии осебпазирӣ деҳот ва иқлим алоқаманданд.
Раванди банақшагирии мутобиқшавии миллий	Гендер ва фарогирии иҷтимоиро ҳамчун принципҳои фарогир ҷойгир мекунад; ҷузъҳои мутобиқшавии барвақти соҳавӣ бештар ба кишоварзӣ, об, гуногунии биологӣ ва устувории деҳот тамарқуз намуда, ба раванди банақшагирии фарогир таваҷҷуҳи бештар медиҳанд.
Стратегияи рушди кишоварзӣ барои солҳои 2020-2030	Асосҳои миллии ислоҳот ва навсозии кишоварзиро муайян мекунад; навсозии охири хизматрасониҳои хушманд ба иқлимро барои деҳқонони хурд, аз ҷумла системаҳои васеъшудаи агрометеорологиро, ки бевосита ба қобилияти мутобиқшавии занон дар системаҳои истеҳсоли ба об ва иқлим ҳассос алоқаманд аст, таъвият мебахшад.

Манбаъ: таҳияи муаллиф

Ҷонибҳои асосии манфиатдор

Ҷадвали 6: Харитасозии ҷонибҳои манфиатдор: Ўзбекистон

Ҷонибҳои манфиатдор	Вакolat
Кумитаи оила ва занон	Ҳамоҳангсозии сиёсати миллии гендериро роҳбарӣ мекунад; стратегияҳои гендериро татбиқ менамояд, системаҳои муҳофизатиро дастгирӣ мекунад ва дар раванди байнисоҳавии марбут ба иқлим, кишоварзӣ ва рушди деҳот ширкат меварзад.
Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон	Пешрафти маълумоти гендерӣ ва нишондиҳандаҳои ба ҲҶУ мутобиқшударо таъмин мекунад; бо Созмони Занҳои СММ ва ФАО барои таҳкими маҷмӯаҳои маълумоти аз рӯи гендер тақсимшуда дар деҳот ва кишоварзӣ, ки барои амалҳои вобаста ба иқлим ва гендер заруранд, ҳамкорӣ менамояд.
Вазорати кишоварзӣ	Барои идоракунии зироатпарварӣ, чорводорӣ, обёрӣ, замин ва чарогоҳҳо масъул аст; ба дастрасии занон ба замин, хизматрасониҳои машваратӣ, об, бозорҳо ва воситаҳои рӯзгузарони кишоварзӣ ба иқлим устувор таъсир мерасонад.
Шӯрои иқлим (дар назди Президент таъсис дода шудааст, соли 2024)	Мақоми олии машваратӣ ва ҳамоҳангсозӣ оид ба қоиш додани таъсири тағйирёбии иқлим ва мутобиқшавӣ ба он мебошад; иҷрои уҳдадориҳои Ўзбекистонро дар доираи UNFCCC ва Созишномаи Париж назорат мекунад, вазорату идораҳои ҳамоҳанг месозад ва пешрафти миллиро дар сиёсати иқлимӣ, аз ҷумла мутобиқсозии гендерӣ, таъмин менамояд.
Агентии миллии ҳифзи иҷтимоӣ	Таҳия ва татбиқи сиёсати ягонаи миллии ҳифзи иҷтимоии аҳолиро роҳбарӣ мекунад; кумаки иҷтимоӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва механизмҳои ҳифзи гурӯҳҳои осебпазир, аз ҷумла занон, кӯдакон, маъюбон ва хонаводаҳои камдаромадро бо таваҷҷуҳ ба осебпазирӣ вобаста ба иқлим ва дастгирии воқуниш ба зарбаҳои ҳамоҳанг месозад.
Вазорати шуғли аҳоли ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ	Масъул барои сиёсати миллии шуғл, муносибатҳои меҳнатӣ, паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва барномаҳои бозори меҳнат; дар фарогирии иқтисодии занон, диверсификатсияи воситаҳои рӯзгузаронӣ, рушди малақаҳо ва дастрасӣ ба имкониятҳои даромади марбут ба устувории иқлим нақши калидӣ мебошад.
Агентии кор бо ҷавонон	Сиёсат ва барномаҳои давлатии ҷавонро амалӣ менамояд; иштироки ҷавонон, рушди малақаҳо, шуғл ва ҷалби шаҳрвандиро, аз ҷумла барои занони ҷавон ва ҷавонони деҳот, ки барои устувории байни наслҳои иқлим ва фарогирии иҷтимоӣ аҳамият доранд, дастгирӣ мекунад.

Манбаъ: таҳияи муаллиф

3. Таҳлили гендерӣ дар сатҳи барнома

Таҳлилҳо дар сатҳи кишвар, ки дар Боби 2 оварда шудаанд, барои баҳодиҳии муфассалтар ва вобаста ба шароити маҳаллӣ оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирии иҷтимоӣ замина фароҳам меоранд. Ин боб муносибатҳои гендерӣ ва динамикаи иҷтимоиро дар минтақаҳои мушаххаси ҳар се кишвар баррасӣ намуда, фаҳмиши мақсаднокро дар бораи норасоҳои қиддии гендерӣ, мушкилоте, ки занон бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, инчунин имкониятҳои равшан барои фароҳам овардани манфиат ба онҳо пешниҳод мекунад. Боб ба тавсифи хулосаҳои тамарқуз мекунад, ки аз истифодаи равиши ба ҷонибҳои манфиатдор

нигаронидашуда ба даст омадаанд (он маълумоти умумимиллӣ ва баррасии адабиётро, ки қаблан зикр шуда буданд, мукаммал мегардонад) ва ҳамчун асос барои таҳияи Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирии барнома (Боби 0) хидмат мекунад.

3.1 Раванд

Дар моҳи феввали соли 2026 як қатор ҷаласаҳои дурӯзаи ҷалби ҷонибҳои манфиатдор дар ду ноҳияи интихобшудаи ҳар як кишвар, ки хусусиятҳои гуногуни ҷуғрофӣ ва истифодаи заминро дар минтақаҳои мақсадноки барнома инъикос мекунад, гузаронида шуданд. Рӯзи аввал ҳамчун семинари фаромарзӣ ташкил карда шуд, ки дар он як қатор иштирокчиёни намоёндагӣ – занон, мардон ва ҷавонон аз муассисаҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, кумитаҳои кор бо занон ва оила, кумитаҳои кор бо ҷавонон, муассисаҳои бонкии маҳаллӣ, иттиҳодияҳои истифодабарандагони чарогоҳҳо, намоёндагони баҳши хоҷагии ҷангал, ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об, СҲҲ-ҳои маҳаллӣ, инчунин шӯъбаҳои кишоварзӣ, ҳифзи муҳити зист ва маориф гирди ҳам омаданд. Рӯзномаи семинар ҳамаи ҷузъҳои асосии барномаро фаро гирифта, ҷаҳорҷӯбаи заруриро барои ҷаласаҳои нимаи дуими рӯз оид ба масъалаҳои КЭИ ва гендерӣ фароҳам овард. Ба ин ҷаласаҳо занони ҷомеашиноси ботачрибаи маҳаллӣ роҳбарӣ мекарданд. Ҷаласаи гендерӣ аз се қисм иборат буд: 1) муаррифии муқаддимаӣ, ки ҳадафи Замимаи гендерии ХИС ва ҳулосаҳои асосиро аз баррасии назариявӣ шарҳ меод; 2) муҳоҳисаи умумӣ (пленарӣ), ки фаҳмиши иштирокчиёно дар бораи нақш ва масъулиятҳои занон, мардон ва ҷавонон дар амалияҳои кунунии истифодаи замин ҷамъоварӣ мекард; ва 3) ҷаласаи гурӯҳӣ, ки дар он иштирокчиён ба гурӯҳҳои хурдтар тақсим шуда, ҷор самти асосии гендериро муҳокима карданд: таҷриба ва иштирок; дониш, эътиқод ва меъёрҳои иҷтимоӣ; ҳуқуқ ва мақоми қонунӣ ва анъанавӣ; ва ваколат, қабули қарорҳо ва дастрасӣ ба дороиҳо ва захираҳои молиявӣ. Дар Замимаи 1 варақаҳои фаъолият, ки барои роҳнамоии ин муҳокимаҳои гурӯҳӣ истифода шудаанд, оварда шудаанд¹.

Рӯзи дуюм ба силсилаи мусоҳибаҳо бо ахбордиҳандагони асосӣ (МАИ) ва муҳокимаҳои гурӯҳии мақсаднок (МГМ) бо ашхоси алоҳида, ки махсусан ба масъалаҳои КЭИ ва гендерӣ тамарқуз мекарданд, бахшида шуд. Дар ҳар як ноҳия МГМ-ҳо танҳо барои занон гузаронида шуданд, ки дар онҳо муҳокимаҳо оид ба эҳтиёҷоти хоси гендерӣ, монеаҳо ва дастгирии эҳтимоли барои таъмини ҷалби пурмазмун, тавсеаи имкониятҳо ва намоёндагии занон ва ҷавонон дар доираи фаъолиятҳои ба нақша гирифташудаи барнома равона карда шуданд. Барои роҳнамоии ин муҳокимаҳо саволҳои зерин истифода шуданд:

- Чӣ тавр мо метавонем дастрасии занон ва ҷавононро ба иттилоот ва хизматрасониҳои машваратии техникӣ оид ба амалияи истифодаи замин беҳтар кунем?
- Барои ташкили кооперативҳои устувори занону ҷавонон ва КХМ, чӣ гуна дастгирӣ лозим аст?
- Қадом дастгирӣ метавонад барои бартараф кардани мушкилоти вобаста ба ҳаракат, вақт ва қорҳои хонагӣ, ки ба қобилияти занон барои иштирок дар амалияҳои истифодаи замин таъсир мерасонад, кумак расонад?
- Барои дастрасии занон ва ҷавонон ба маблағгузорӣ (қарзҳо, таъсиси суратҳисобҳои амонатӣ ва ғайра) ва механизмҳои суғурта чӣ гуна дастгирӣ лозим аст ва чӣ монеаҳо вучуд доранд?
- Чӣ тавр мо метавонем ҷалби занон ва ҷавононро беҳтар созем ва овози онҳоро дар платформаҳои қабули қарорҳо дар сатҳи ҷомеа, ноҳия ва сиёсат баланд бардорем?

МАИ бо намоёндагони маҳаллии кумитаҳои кор бо занон ва оила низ гузаронида шуд, ки ҳам мавзӯҳои КЭИ ва ҳам масъалаҳои гендериро фаро мегирифтанд.

Зерфаслҳои зерин натиҷаҳои ин муҳокимаҳоро ҷамъбаст намуда, ба таври махсус ба тафовути нақш ва масъулиятҳои занон, мардон ва ҷавонон дар амалияҳои кунунии истифодаи замин; таъсири тағйирёбии иқлим ва муҳити зист ба занони ин ҷамоатҳо; мушкилот ва мулоҳизаҳое, ки ба қобилияти занон ва ҷавонон барои иштирок дар фаъолиятҳои истифодаи замин таъсир мерасонанд; ва чораҳои эҳтимолии дастгирӣ, ки метавонанд онҳоро бартараф ё сабук кунанд, таваҷҷуҳ зоҳир мекунад. Дар Замимаи 2 ин натиҷаҳо дар шакли ҷадвал оварда шудаанд. Замимаи 2: Ҷадвали ҷамъбасти натиҷаҳои ҷалби ҷонибҳои манфиатдор²

3.2 Натиҷаҳо

3.2.1 Ҷумҳурии Қирғизистон

Натиҷаҳои ҷалби ҷонибҳои манфиатдори мо нишон медиҳанд, ки чӣ тавр занон ва ҷавонон қисми зиёди меҳнати кишоварзиро дар Бозор-Қӯрғон ва Қаросув иҷро мекунанд, вале зери таъсири меъёрҳои маҳдудкунандаи гендерӣ ва фишорҳои афзояндаи иқлим фаъолият мебаранд. Иштирокчиён занонро

¹ Ин фарогирии васеъро нишон медиҳад – гурӯҳҳои иштирокчиён дар ҳар як кишвар вобаста ба зарурат гуногун буданд.

ҳамчун маркази кишоварзии сатҳи хонавода тавсиф карданд, ки аксаран нигоҳубини кӯдак, уҳдадориҳои хонагӣ ва истехсолоти хурд, аз қабилӣ қитъаҳои наздиқавлигӣ ва нигоҳубини чорворо мувозинат намуда, ҳамзамон дар қорҳои мавсимӣ кумак мекунад ва дар баъзе мавридҳо, ҳангоми муҳоҷирати мардҳо, муваққатан ба хоҷагиҳои деҳқонӣ роҳбарӣ мекунад. Ҷавонон, баҳусус наврасон, дар мавсимҳои серталаб ба меҳнат, аз қабилӣ ҷамъовариҳои пахта нақши муҳим мебозанд, ҳарчанд бисёре аз онҳо бо дурнамои маҳдудӣ иқтисодӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Масалан, дар Қаросув муҳоҷирати зиёди ҷавонон ба осебпазирӣ ва бесуботии хонаводаҳо мусоидат мекунад.

Иштирокчиён фаҳмонданд, ки механизатсия эҳтиёҷ ба меҳнати дастии занонро дар баъзе зироатҳо кам кард, вале сарбории умумии онҳоро, ки дар натиҷаи стрессҳои вобаста ба иқлим торафт бештар мегардад, кам накард. Занон, баҳусус дар Қаросув, аз норасоии шадиди об ва гармои шадид ёдовар шуданд, ки қобилияти қориҳои онҳоро дар беруни бино маҳдуд мекунад ва ҳосили картошка ва ҷуворимаққаро коҳиш медиҳад. Аъзои ҷамоат инчунин таназзули тадриҷии экологиро дар чарогоҳҳои тобигона, аз ҷумла кам шудани дастрасӣ ба гиёҳҳои хурдӯй, ки ба таври анъанавӣ аз ҷониби кӯдакон ҷамъоварӣ карда мешаванд, қайд карданд, ки ин аз тағйироти васеътари муҳити зист, ки ба воситаҳои рӯзгузаронии хонаводаҳо таъсир мерасонанд, гувоҳӣ медиҳад. Дар ҳарду ноҳия иштирокчиён пайвасти меёриҳои мустақамшудаи иҷтимоӣ фарҳангиро ҳамчун монеаҳои асосӣ барои иштироки пурмазмунӣ занон дар қабули қарорҳо, омӯзиш ва фаъолиятҳои беруна таъкид карданд. Ин маҳдудиятҳо махсусан дар Қаросув зоҳир мегардад, ки дар он ҷо занон фаҳмонданд, ки дар ҳузури мардон сухан намегӯянд, дар маҷлисҳо кам иштирок мекунад ва мустақилона нақлиёт ташкил карда наметавонанд ва дар чорабиниҳои саҳроӣ иштирок карда наметавонанд. Сохторҳои қудратӣ, ки аз ҷониби мардон бартарӣ доранд, баҳусус пирони бонуфуз, ин маҳдудиятҳоро тақвият медиҳанд ва афзоиши консерватизми динӣ ҳамчун омили боз ҳам маҳдудтаргардонии нақшҳои ҷамъиятӣ ва иқтисодии занон тавсиф карда шуд.

Илова бар ин, иштирокчиён маҳдудиятҳои амалиеро тавсиф карданд, ки иштироки онҳоро ташаққул медиҳанд. Бисёре аз онҳо барои иштирок дар тренингҳо ба иҷозати шавҳарон ё хушдоманҳо ниёз доранд, дар ҳоле ки масъулиятҳои нигоҳубини кӯдак ва назорати маҳдудӣ замин ё моликият дастрасӣ ба маблағгузорӣ ва қабули қарорҳо маҳдуд мекунад. Бархе аз иштирокчиён ба хатарҳои иҷтимоӣ, ба мисли рашк ё муноқишаи оилавӣ, ки дар натиҷаи муошират бо кормандони барнома ба миён меоянд, ишора карданд, ки ин ба он таъсир мерасонад, ки оё занон ҳангоми иштирок дар фаъолиятҳои беруна худро беҳатар ҳис мекунад ё на. Ин мушкилот ба сатҳи пасти эътимод ба ташаббусҳои беруна мусоидат мекунад ва баъзе занон умуман дар воҳӯриҳо иштирок накарданро авлотар медонанд.

Сарфи назар аз ин маҳдудиятҳо, занон дар Бозор-Қӯрғон дар бораи имкониятҳо барои тақвияти малака ва эътимоди худ хабар доданд. Иштирокчиён дастрасӣ ба мактабҳои гендерӣ, давраҳои омӯзишии ҷамоатӣ, ки дар онҳо занон дастурҳои амалӣ мегиранд, ки донишҳои кишоварзӣ ва салоҳияти техникаи онҳоро баланд мебардоранд, ва омӯзиши махсусро, ки занонро ҳамчун нозирони маҳаллии биологӣ омода мекунад, ҳамчун роҳи муҳими густариши донишҳои кишоварзӣ ва эҷоди иқтидори роҳбарӣ таъкид карданд. Ин ташаббусҳо ҳамчун василаи кумак ба занон дар пайдо кардани салоҳияти техникӣ ва тадриҷан баланд бардоштани эътирофи онҳо дар дохили хонаводаҳо ва ҷомеа тавсиф карда шуданд. Иштирокчиён инчунин қайд карданд, ки баъзе занон аз кумакҳои молиявӣ аз ҷониби давлат пешниҳодшуда баҳра мебаранд. Дар Қаросув, занон гузориш доданд, ки 150 000 соми қирғизӣ кумакпулии иҷтимоиро барои таъсиси қорхонаҳои хурд, аз қабилӣ қоргоҳҳои дӯзандагӣ, нонпазӣ ё қорхонаҳои хурди чорводорӣ истифода мебаранд. Дар баробари ин, ҷалби ҷонибҳои манфиатдор хатҳои қарзии мавҷудаи аз ҷониби ҳукумат дастгирӣшавандаро тавассути «Айыл Банк», аз ҷумла маблағгузориҳои махсус барои обёрии қатрагӣ ва системаҳои боронӣ муайян намуд, ки онҳо барои ҳалли мушкилоти норасоии оби вобаста ба иқлим муҳим арзёбӣ шуданд. Гуфта мешавад, ки занони муҷарради дорои молу мулк ба қарзҳои онлайнӣ ё бе гарав дастрасӣ доранд, дар ҳоле ки ҷавонон баъзан метавонанд бо истифода аз гарави волидайн маблағгузорӣ гиранд. Сохторҳои институтсионалии маҳаллӣ инчунин дар ташаққули дастрасии занон ба дастгирӣ, ғимоя ва иттилоот нақши марказӣ мебозанд. Шӯроҳои занон (Женсовет) ва Марказҳои ҷамъиятии пешгирӣ (OPSZ) пайвасти ҳамчун механизмҳои бозэътимод муайян карда шуданд, ки тавассути онҳо занон ба кумак муроҷиат мекунад, нигарониҳои худро баён месозанд ва ба муроҷиатҳо оид ба масъалаҳои ҳассос, аз ҷумла муноқишаҳои оилавӣ дастрасӣ пайдо мекунад. Ин сохторҳо дар ҳолати зарурӣ бо кормандони иҷтимоӣ, мақомоти деҳа ва полис ҳамроҳанг карда, онҳоро ҳамчун шарикони асосӣ барои сафарбаркунии барнома, баррасии шикоятҳо ва ҷалби масъалаҳои гендерӣ ҷойгир мекунад.

Бо дарназардошти ин бозёфтҳо, иштирокчиён ба зарурати дастгирии барномавии аз ҷиҳати фарҳангӣ ҳассос ва вобаста ба гендер таъкид карданд. Занон аҳамияти фароҳам овардани фазои танҳо барои занон ва мусоидат аз ҷониби миёнаравҳои бозэътимодно барои таъмини иштироки беҳатар ва пурмазмун таъкид намуданд. Онҳо инчунин қайд карданд, ки монеаҳои логистикӣ, аз қабилӣ нақлиёт, кумакпулии сафар ва манзил барои тренингҳои бисёррӯза бояд барои беҳтар кардани дастрасӣ ҳал карда шаванд. Таъмини дастрасии баробар ба омӯзиш, маблағгузорӣ ва имкониятҳои роҳбарӣ, аз ҷумла дастгирӣ ба кооперативҳои таҳти роҳбарии занон ва роҳҳои нави таълимӣ барои таҳкими вақолати онҳо муҳим хоҳад

буд. Ҳамкориҳои зич бо Шӯроҳои занон ва сохторҳои OPSZ борҳо ҳамчун омили муҳим барои сафарбаркунии самаранок, иштироки фарогир ва гузоришдиҳии махфӣ таъкид гардид.

3.2.2 Тоҷикистон

Занон дар истифодаи замин ва амалияи кишоварзӣ ҳам дар Деваштиҷ ва ҳам дар Қубодиён нақши назаррас, вале асосан ғайрирасмӣ мебошанд. Хоҷагиҳои занона дар ҳарду ноҳия аз 5 то 7 ғоиизи тамоми хоҷагиҳоро ташкил медиҳанд ва ба моделҳои кооперативӣ ҳамонро асосан аъзоёни мард роҳбарӣ мекунанд. Дар Деваштиҷ бонувон ба нигоҳубини боғҳо, боғдорӣ, боғдориҳои хурд, омода кардани хок, коркарди пас аз ҷамъовариҳои ҳосил, парвариши чорво ва фурӯш дар бозори маҳаллӣ машғуланд. Дар ҳоле ки дар Қубодиён занон дар парвариши зироатҳои обӣ (шинондан, тоза кардани алафҳои бегона, ҷамъовариҳои ҳосил), бахусус дар сабзавоткорӣ ва меҳнати мавсимии кишоварзӣ саҳми назаррас доранд. Ин кор дар хоҷагиҳои оилавӣ қариб ҳамеша бемузд аст, яъне саҳми молиявии онҳо ба иқтисодиёти хонавода «ноаён» маҳсуб мешавад – ҳарчанд дар Деваштиҷ як муассисаи кишоварзӣ гузориш дод, ки аз 61 корманди расмӣ 45 нафарашонро занон ташкил медиҳанд. Корхонаҳое, ки таҳти роҳбарии занон фаъолият мекунанд, вучуд доранд, вале асосан хурд буда, ба коркарди маҳсулот, парвариши лиму, хушконидаи меваҳо, консервкунӣ, дӯзандагӣ ва ҳунароҳои мардумӣ тамаркуз мекунанд.

Бар хилофи ин, хоҷагиҳои аз ҷониби мардон идорашаванда бо андозаи калонтарӣ қитъаҳо, парвариши зироатҳои тиҷоратӣ, истифодаи техника ва дастгирии логистикӣ барои дастрасӣ ба бозорҳои фосилавӣ ё якҷуғт тавсиф меёбанд. Бо вучуди ин, аз сабаби муҳочирати мавсимии мардон, занон масъулияти васеъро ҳам барои фаъолияти хоҷагӣ ва ҳам барои таъмини амнияти озуқаворӣ хонавода ба дӯш мегиранд. Ин маъноӣ онро дорад, ки занон ҳоло ҳам нақшҳои анъанавии мардон ва ҳам занонро иҷро мекунанд. Ин талаботи иловагии меҳнатӣ дар мавсими авҷи корҳои кишоварзӣ боиси зиёд шудани сарбории ҷисмонӣ барои занон ва ҷавонон (ки метавонанд ба саломатии онҳо таъсири манфӣ расонад) ва кам шудани вақт барои имкониятҳои таҳсилоти ҷавонон мегардад. Муҳочирати ҷавонон низ дар ҳарду минтақа нисбатан баланд аст, аммо онҳое, ки дар ин ноҳияҳо зиндагӣ мекунанд, дар корҳои саҳроӣ ва инчунин маркетинги кишоварзӣ тавассути платформаҳои шабакаҳои иҷтимоӣ иштирок намуда, дар муайян кардани имкониятҳои нави бозор ва кумак ба оилаҳо дар дастрасӣ ба иттилооти кишоварзӣ тавассути интернет саҳм мегузоранд.

Тағйироти назарраси иқлим ва муҳити зист сарбории занонро дар ҳарду ноҳия зиёд мекунад, махсусан вақте ки об бояд ба таври дастӣ интиқол дода шавад (бо назардошти он, ки занон пеш аз ҳама барои идоракунии оби хонавода масъуланд) ё вақте ки ноқилии ҳосил стратегияҳои иловагии мубориза ро талаб мекунад. Дар Деваштиҷ ҷамоатҳо изҳор доштанд, ки боришоти афзояндаи номунтазам ва кам шудани дастрасӣ ба оби обёрӣ ба ҳосилнокии боғҳо, ҳосили картошка ва нигоҳ доштани намии хок таъсири манфӣ мерасонад. Ва дар Қубодиён инфрасохтори бесамари обёрӣ, баланд шудани сатҳи шӯршавии замин дар баъзе минтақаҳо ва болоравии ҳарорати тобистон ба кам шудани ҳосили зироатҳо мусоидат мекунанд.

Қарорҳои марбут ба кишоварзӣ, аз ҷумла усулҳои парвариш, хариди техника ва фурӯши миқёси калон, ҳанӯз ҳам асосан аз ҷониби мардон назорат карда мешаванд. Даромадро ҳам мардон ва ҳам занон ба даст меоранд, аммо назорат аз болои маблағҳои калон ба таври умум дар дасти мардон аст, дар ҳоле ки занон хароҷоти ҳаррӯзаи хонаводаро ба уҳда доранд. Дар ҳарду ноҳия модели машваратии муштарак байни зану шавҳар вучуд дорад, аммо қарорҳои ниҳой дар бораи сармоягузориҳои калон аз ҷониби шахсе қабул карда мешавад, ки ҳуҷҷатҳои расмӣ заминро дар ихтиёр дорад. Сарфи назар аз ислоҳоти ахири замин ва грантҳои президентӣ, ки ҳоло ҳуқуқи замини занонро расман эътироф мекунанд (бо он ки ҳоло номи занон бояд ҳатман дар шаҳодатномаҳои истифодаи замини хоҷагӣ дохил карда шавад), таҷрибаҳои анъанавӣ ҳанӯз ҳам ба писарон, ки маъмулан заминро мерос мегиранд, бартарӣ медиҳанд. Ин ба дастрасии занон ба хизматрасониҳои молиявӣ ва қарз таъсири мустақим дорад, ки бинобар набудани гарав, ғоиизи баланд ва мафҳуми «ичозати шавҳар ё падар» ҳамчун як қоидаи нонавишта маҳдуд боқӣ мемонад. Грантҳои давлатӣ ва барномаҳои байналмилалӣ ба занон дар бахши КҲЧДИЗ то як андоза кумаки молиявӣ мерасонанд, аммо ин барои харидани технологияҳои муосир ё пешниҳоди ҳалли дарозмуддати маблағгузориҳои устувор нокифоя ҳисобида мешавад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки лоиҳаҳои рушд, аз қабили ин барнома, механизмҳои молиявии фарогир, дастрас ва устуворро (грантҳои хурд, қарзҳо, суръатбахшии воридсозии технологияҳо) барои занон ва ҷавонон, ки метавонанд аз ҷониби муассисаҳои расмӣ молиявии дар ҳарду ноҳия амалкунанда (масалан, ТМҚ ба мисли Имон Интернешнл, Арванд, Амонатбонк, Бонки Эсхата) пешниҳод карда шаванд, таҳия намоянд.

Ғайр аз доираи хонавода, иштироки занон дар мақомоти расмӣ қабули қарорҳо, ба монанди Ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об ва кумитаҳои маҳаллии замин, маҳдуд боқӣ мемонад. Меъёрҳои иҷтимоӣ, эътимоди маҳдуд, монеаҳои сарбории корӣ ва набудани даъвати мақсаднок ба вохӯриҳо намоёндагии занонро дар равандҳои банақшагирии марбут ба нақшаи обёрӣ, идоракунии чарогоҳҳо ва тақсироти замин коҳиш медиҳад. Ҳамин масъалаҳо ба қобилияти занон барои дастрасӣ ва баҳрабардорӣ аз хизматрасониҳои кишоварзӣ ва омӯзиши техникӣ оид ба консепсияҳои марбут ба таҷрибаҳои ба иқлим тобовар ва устувори истифодаи замин халал мерасонанд. Дарсҳоро аз лоиҳаҳои

қаблӣ дар Деваштич гирифтани мумкин аст, ки дар он заводи манфиатдор бартариҳои муқаррар кардани квотаҳо (масалан, 30% иштироки заводи дар тренинги) ва таъмини дастрасии мустақими заводи ба таҷҳизоти кишоварзиро қайд карданд. Дастгирии барнома инчунин бояд роҳҳои беҳтари ҳамкорӣ, тавсеаи имкониятҳо ва дастгирии мақомоти мавҷудаи ғайрирасмии таҳти роҳбарии заводи, ба мисли гурӯҳҳои худкумакрасонӣ/пасандозҳо ва кооперативҳои хурд, баррасӣ кунад.

Эҳсосоти ҳамҷониба ва пайвастаи як қатор ҷонибҳои манфиатдори заводи, ки дар ин раванд ҷалб шудаанд, аҳамияти муқаррар кардани квотаҳо барои иштироки заводи дар фаъолиятҳои рушди иқтисодӣ, мусоидат ба дастрасии мустақим ба платформаҳои қабули қарорҳо, таъмини вақт ва макони мувофиқ барои тренинги ва вохӯриҳо, равандҳои шаффофи ҳуҷҷатгузорӣ, таъсиси системаи махфӣ ва боварибахшро инъикос мекунанд, ки ҳамчун миёнарав дар тамоми равандҳои барнома хидмат мекунанд.

3.2.3 Ўзбекистон

Дар саросари навоҳии Бешариқ ва Янгиқӯрғон, динамикаи гендерии кишоварзӣ ва истифодаи замин таҳти таъсири шадиди муҳоҷирати мардон ва стрессҳои иқлимӣ қарор дорад, вале ҳамзамон аз талошҳои пешқадами ахири ҳукумати миллӣ ва муассисаҳои молиявӣ низ таъсири мусбат мебинанд.

Дар ҳарду ноҳия бештари қорҳои амалии саҳро, парвариши қорво ва қорҳои рӯзгории хонаводаро заводи ба дӯш доранд (онҳо одатан тақрибан ним "сотих" (50 метри мураббаъ) заминеро, ки дар он картошка, помидор ва бодиринг мекоранд, идора мекунанд) ва дар Бешариқ тақрибан 30 Ҷоизи хоҷагиро заводи идора мекунанд. Заводи инчунин ҳамчун як пайванди пайвасткунанда дар ҷамоатҳои худ амал мекунанд. Онҳо дар маҷлисҳои хурди маҳаллӣ иштирок мекунанд ва дар огоҳ кардани дигарон дар бораи рӯйдодҳо ва қорабиниҳои деҳа саҳм мегузоранд. Мардон ба вазифаҳои маъмурӣ, стратегӣ ва марбут ба мошинсозӣ майл доранд. Бо вучуди ин, ба мисли Ҷумҳурии Қирғизистон ва Тоҷикистон, муҳоҷирати мардон дар ҳарду ноҳия масъулиятҳои заводи зиёд намуда, нақши онҳоро ба идоракунии фаъолиятҳои васеъмиқёси кишоварзӣ фаро гирифтааст.

Якҷанд мушкилоти экологӣ ва иқлимӣ дар ин ноҳияҳо инчунин ба воситаҳои зиндагии маҳаллӣ таъсир мерасонанд, ки ин сарбории меҳнати заводи бевосита зиёд мекунанд. Ба инҳо хушксолӣ, нарасидани об (аз ҷумла аз сарчашмаҳои обҳои фаромарзӣ, ки барои обёрӣ дар қойҳои муайян заруранд) ва кам шудани бориши барф дохил мешаванд. Зироатҳои дуумдараҷа низ хушк мешаванд, сатҳи обҳои зеризаминӣ дар давраи хушксолии тӯлонӣ коҳиш меёбад ва шамолҳои шадид ва ғайримӯқаррарӣ ба боғҳо ва ҳавлиҳои хонагӣ, ки аз ҷониби заводи идора карда мешаванд, зарар мерасонанд.

Ҷалби заводи ба меҳнати пас аз ҷамъоварии ҳосил, ба монанди навбандӣ, бастабандӣ ва дастгирии маркетинг, инчунин ба қорхонаҳои оилавӣ ва кооперативҳо арзиши назаррас медиҳад, аммо ин қор асосан ғайрирасмӣ боқӣ мемонад ва аксар вақт ба музди ҳаррӯза асос меёбад. Дар ҳоле, ки маблағгузориҳои хонавода маъмулан дар байни ҳамсарон муттаҳид карда мешавад ва ба таври ошкоро муҳокима мегардад, мутобиқати қарз аксар вақт ба i) мақоми расмӣ шугл (ки асосан ба аъзоёни мардони оила тааллуқ дорад) ва ii) қобилияти дастрасӣ ба гарав дар асоси замин вобаста аст. Ҳамин тариқ, дар ҳоле ки монеаҳои расмӣ гендерӣ барои дастрасӣ ба замин дар қонун ҳадди аққал ҳастанд, монеаҳои амалӣ дар қабули қарорҳо дар бораи иҷора ва қоркарди кадастр боқӣ мемонанд. Ба замин аксар вақт тавассути музоадаҳо ё моликияти оилавӣ дастрасӣ пайдо мешавад, ки таъсири назаррасро ҳанӯз ҳам дар бисёр заминаҳои қабули қарорҳо мардони қалонсол нигоҳ мекоранд.

Сиёсати давлат ба иштироки фаъолонаи заводи дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ нигаронида шудааст ва худ заводи хеле фаъолтар шудаанд. Тавассути ташаббусҳои ҳукумат ва қорҳо, аз қабили Қарори № 585, қарзҳои имтиёзнок ё беҶоиз² барои заводи ва қорҳои махсус оид ба қор ба заводи дар қорҳои маҳаллӣ, имкониятҳои бештар барои соҳибқорӣ ва таҳсилоти заводи фароҳам оварда мешаванд. Ин боиси ворид шудани заводи ба соҳаҳои техникӣ дар бахши ҚХҶДИЗ ва таъсиси қорхонаҳои таҳти роҳбарии заводи дар занҷирҳои арзиши кишоварзӣ гардид. Дар соли 2025 дар Янгиқӯрғон беш аз 714 нафар заводи хоҳиши ба соҳибқорӣ машғул шуданро изҳор намуданд, ки аз ин шумора беш аз 500 нафарашон аз ҳисоби гирифтани қарзи қорӣ (аз ҷумла қарзҳои, ки барои заводи хариди гармхона, қорводорӣ ва дигар ташаббусҳои кишоварзиро дастгирӣ намуданд) ба фаъолияти соҳибқорӣ шурӯъ кардаанд. Масалан, айнаи заводи як зан ширкати "Агро Пилла"-ро³ идора мекунанд ва заводи соҳибқори муваффақ ба пешбурди имкониятҳои иқтисодии заводи мусоидат намуда, ҳамчун мураббӣ фаъолият мекунанд ва барои ҳамсолони заводи қойҳои қорӣ эҷод менамоянд.

Ҷавонон инчунин барои дастгирии қорхонаҳои оилавӣ тавассути маркетинги онлайн, фуруши рақамӣ ва логистика сафарбар карда мешаванд. Бо вучуди ин, барои бартараф кардани мушкилоти муҳоҷирати

² масалан, қарзҳои таҳсилӣ ба заводи бе Ҷоиз дода мешаванд, дар ҳоле ки барои мардон меъёри Ҷоиз 18% аст. Дар доираи барномаи «Ҳамроҳ» заводи метавонанд бе қарз то 100 миллион UZS қарз гиранд.

³ бузургтарин кластери кишоварзӣ дар Намангон

назарраси ҷавонон, зарурати ба расмӣ даровардани иштироки ҷавонон дар баҳши КХЧДИЗ бо истифода аз шавқу ҳавас ва малақаҳои онҳо вучуд дорад. Ин роҳҳои васеъшавандаи омӯзишро дар рушди тиҷорат, саводнокии рақамӣ ва идоракунии молиявӣ ва инчунин роҳҳои равшани дастрасӣ ба қарз ва бозорҳоро талаб мекунад.

3.2.4 Хулосаҳои мавзӯҳои умумӣ

Хулоса, машваратҳо бо ҷонибҳои манфиатдор таъкид карданд, ки муҳоҷирати густурдаи мардон масъулияти занонро барои фаъолияти хоҷагидорӣ ва таъмини амнияти озуқавории хонавода дар бисёре аз навоҳии Ўзбекистон, Тоҷикистон ва Қирғизистон то чӣ андоза ба таври назаррас афзоиш додааст. Ин боиси он гардид, ки занон ҳам нақшҳои анъанавии мардон ва ҳам занонро иҷро мекунанд. Бо вучуди ин, меъёрҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар бисёр соҳаҳо боқӣ мемонанд, ки дар он ҷо занон то ҳол ваколат, эътирофи расмӣ меҳнат, ҳуқуқи замин ва дастрасӣ ба малақаҳои техникӣ ва технологияро барои иҷрои самаранок ва бо подош ва эътирофи одилонаи вазифаҳои худ надоранд. Ин мушкилот бо таъсири тағйирёбии иқлим, аз хушксолӣ ва ҳарорати аз ҳад баланд то норасоии об ва кам шудани бориши барф ва шамолҳои ғайримуқаррарӣ ва тӯфонҳои чангу ғубор, ки ҳамаи онҳо ба ҳосилнокии истифодаи замин ва идоракунии васеътари захираҳои табиӣ таъсир мерасонанд, боз ҳам шадидтар мешаванд.

Аз ин рӯ, барномаи пешниҳодшуда аз ҷониби занон ва гурӯҳҳои ҷавонон бо назардошти имкониятҳои он барои фароҳам овардани воситаҳои бештар устувор, фарогир ва бозэтимоди рӯзгузаронӣ, ба шарте ки дастгирии кофӣ, мувофиқ ва мақсаднок, ки ба ниёзҳо, шароит ва манфиатҳои мушаххаси онҳо мувофиқат мекунад, таъмин карда шавад, мусбат пазируфта шуд.

3.3 Тавсияҳо

Бозёфтҳои дар боло овардашуда дар бораи контексти умумии иҷтимоӣ ва динамикаи гендерӣ, ки дар он барнома ниҳоят амал хоҳад кард, фаҳмиши арзишманд пешкаш мекунанд. Тадбирҳои эҳтимолӣ (харитаи муқоисавӣ бо мушкилоти гендерӣ/норасоии муайяншуда), ки дар зер оварда шудаанд, ҳам таҳлили дар Боби 2 овардашуда, ҳам фикру мулоҳизаҳои дар Боби 3.2 тавсифшуда бо ҷонибҳои манфиатдор ва саҳми қоршиносони ҷомеашиносони маҳаллӣ, ки дар ҳар як кишвар қарор доранд, ба инобат мегиранд. Инҳо дар ҳолати зарурӣ дар Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (Боби 4) тавассути табдил додани онҳо ба амалҳои воқеӣ, ки мустақиман ба фаъолиятҳои барнома алоқаманданд, инъикос хоҳанд ёфт.

Ҷадвали 7: Норасоҳои гендерӣ ва ҷораҳои тавсияшуда⁷

Норасоии гендерӣ ё монеа дар роҳи фарогирӣ	Тадбирҳои эҳтимолӣ барои бартараф намудани камбудӣҳо ва монеаҳо	№ Нақшаи ҷорабиниҳо
Занон ба дастгирии кофии рушди соҳаи кишоварзӣ ва донишҳои техники оид ба амалияҳои устувор ва ба иқлим тобовар дастрасӣ надоранд. Дар ҳолатҳое, ки чунин дастгирӣ пешниҳод карда мешавад, он аксар вақт барои занон мувофиқ нест (бо сабаби маҳдудияти рафтуомад, норасоии вақт ё маҳдудиятҳои иҷтимоӣ).	- Машваратҳо ва равандҳои омӯзишии ҳассос ба гендер, аз ҷумла фароҳам овардани фазои алоҳида барои занон ва ҷалби миёнаравҳои бозётимоди маҳаллӣ. - Таъмини рушди иқтисодии техникӣ барои занони деҳқон ҷиҳати бартараф кардани фарқияти дониш байни занон ва мардон - дар вақтҳо ва маконҳое, ки барои занон мувофиқанд (яъне ба вақти иҷрои уҳдадорӣҳои хонагии онҳо мувофиқ буда, сафари камтаринро талаб намоянд). - Беҳтар намудани дастрасии занон ва ҷавонон ба технологияҳои обёрӣ, тухмиҳои хушсифат ва маводи кишоварзӣ.	Рамз №1, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 16, 17, 21, 22, 23, 24
Занон дар мақомоти қабули қарорҳо оид ба банақшагирии истифодаи замин ва идоракунии захираҳои табиӣ намояндагии кам доранд - маъмулан аз сабаби решаҳои амиқ меъёрҳои патриархалӣ, набудани эътибор ба худ ва/ё сарбории зиёди кор. Занон инчунин ба моликияти замин, техника ва қитъаҳои калонтар дастрасии маҳдуд доранд ва маъмулан мардон бо истифода аз меъёрҳои меросгирии патриархалӣ қарорҳои марбут ба истифодаи заминро назорат мекунанд.	- Баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ миёни мардони ҷамоат барои ташвиқи қабули қарорҳои фарогир. - Дастгирии рушди иқтисодии занон барои тавонмандсозӣ ва ҳавасмандгардонии онҳо ҷиҳати иштирок дар муҳокимаҳои идоракунии замин ва об. - Фаъолиятҳои фаҳмондадиҳии ҷамъиятӣ оид ба моҳияти қонунҳои миллӣ вобаста ба ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар барои мардон ва занон дар соҳаи КҲЧДИЗ; муҳокимаи мавзӯҳои, ба монанди ҳуқуқи моликияти одилонаи замин, қонунгузорию меросгирӣ, инчунин равандҳои банақшагирии истифодаи замин бо назардошти масъалаҳои гендерӣ.	Рамз №1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 14, 18, 21, 22
Нақши занон дар занҷирҳои арзиши истифодаи замин асосан ғайрирасмӣ ва саҳроӣ буда, аксарияти қарорҳои баъди ҷамъоварию ҳосил, бозорёбӣ ва фурӯшро мардони хонавода қабул мекунанд.	Тақвият бахшидани кооперативҳо ва гурӯҳҳои истеҳсолие, ки таҳти роҳбарии занон ва ҷавонон қарор доранд (тақрор ва васеъ намудани таҷрибаҳои муваффақ дар ҳар як кишвар) бо мақсади идоракунии беҳтари хатарҳо ва дастрасӣ ба бозор.	Рамз №6, 7, 8, 9, 14, 15, 16, 17, 18
Занон бинабар набудани гарав, огоҳии маҳдуд дар бораи воситаҳои молиявии мавҷуда, меъёрҳои баланди фоизӣ ва ё қаномонӣ бар асари хусусияти ғайрирасмӣ шугли онҳо, нисбат ба мардон ба маблағгузорию мувофиқ дастрасии камтар доранд. Дар ҳолатҳое, ки грантҳои давлатӣ ва барномаҳои байналмилалӣ дастгирӣ пешниҳод мекунанд, ин маблағҳо аксар вақт барои харидории технологияҳои муосир нокифоя мебошанд.	- Тавсеаи барномаҳои бомуваффақияти молиявӣ, ки аллакай тавассути ҳукумат ва бонкҳои муайян пешниҳод шудаанд ва осон намудани дастрасӣ ба механизмҳои молиявии мувофиқ, аз қабилӣ грантҳои хурд, лоиҳаҳои суръатбахшӣ ҷорӣ намудани технологияи кишти бешудгор ё гурӯҳҳои пасандозӣ. - Ташкили омӯзишҳои саводнокии молиявӣ барои занони деҳқон ва корхонаҳое, ки аз ҷониби занон ва ҷавонон роҳбарӣ мешаванд. - Гузариши омӯзиш барои муассисаҳои бонкӣ оид ба роҳҳои беҳтарини ҳамкорӣ ва хизматрасонӣ ба мизочон аз ҷисоби занон ва ҷавонон. - Ҳавасмандгардонии бонкҳо ва муассисаҳои молиявӣ барои муайян намудани тафовутҳои гендерӣ дар дастрасӣ ба маҳсулот ва хизматрасониҳои молиявӣ ва дастгирии онҳо ҷиҳати рафъи монеаҳо барои гурӯҳҳои мушаххаси занон (занони деҳот, занони деҳқон, ҳамсарони муҳоҷирони меҳнатӣ ва ғ.).	Рамз №16, 17, 23, 25
Набудани эътибор ба ташаббусҳои беруна ва мушкилоти эҳтимолии	Таъмин намудани раванди ба қарор қабулкунӣ бидуни таъйин ва амалияи одилонаи барномавӣ; муқаррар	Рамз №19, 20, 26

гендерӣ, ки дар натиҷаи он ба вучуд меоянд, сабаб мешавад, ки баъзе замон умуман иштирок накарданро афзал донанд	кардани квотаҳо барои намоёндагии занон ва ҷавонон дар кумитаҳо ва сохторҳои лоиҳа. Мутобиқи уҳдадорӣҳои барнома оид ба ҷорӣ намудани МБШ-и ҳассос ба гендер ва ба ҷабридагон нигаронидашуда, таъмин намудани як намоёндаи зани бозътимод (масалан, аз кумитаи маҳалла) ҳамчун миёнарав барои дастгирии занон ҳангоми пешниҳоди арзу шикоятҳо.	
Сатҳи муҳоҷирати ҷавонон дар маҷмӯъ баланд буда, дастрасиро ба қувваи кории маҳаллӣ маҳдуд месозад. Барои нигоҳ доштан ва баланд бардоштани малакаи ҷавонон, зарурати ҳавасмандгардонӣ ва фароҳам овардани имкониятҳои бештар дар таҷрибаҳои истифодаи замин ва занҷирҳои арзиш ба миён омадааст.	Ҷалби ҷавонон бояд самтҳои мақсадноки барнома, ҷорабиниҳои намоишӣ ва имкониятҳои фарогиро барои баланд бардоштани малака ва табодули таҷриба дар бар гирад. Ин истифодаи малакаҳои муосири онҳоро (масалан, бозорёбии маҳсулоти кишоварзӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ, идоракунии логистика ва дастрасӣ ба иттилооти онлайн оид ба кишоварзӣ ва иқлим) тақозо менамояд.	Рамз №18, 20

Манбаъ: таҳияи муаллиф

4. Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (НЧМГ)

4.1 Мулоҳизаҳои асосӣ

Бо мақсади таъмини ба таври пурмазмун ва амалӣ ворид намудани хулоса ва тавсияҳои дар арзёбии боло зикршуда ба барномаи васеътар, Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (НЧМГ) таҳия шудааст. Ҷорабиниҳо, нишондиҳандаҳо, муҳлатҳои татбиқ ва талабот ба захираҳои НЧМГ бо нақшаи васеътари кории барнома ва буҷети он комилан мувофиқат мекунад. НЧМГ дар асоси мулоҳизаҳои асосии зерин қабул карда мешавад:

- **Таҷриба ва салоҳият.** Назорат, саҳми техникӣ ва мониторингу арзёбии НЧМГ ба уҳдаи якчанд корманди калидии барнома гузошта мешавад, ки ҳар кадоми онҳо дар сатҳи минтақавӣ ва миллии ваколатҳои гендерӣ доранд. Ба ин коршиносон дохил мешаванд: мушовири минтақавии КЭИ ва мушовири мониторингу арзёбии барнома, инчунин се мушовири миллии КЭИ (як нафар дар ҳар як кишвар). Шахсони масъули GIZ оид ба масъалаҳои гендерӣ дар сатҳи миллии низ дар ҳолати зарурӣ ҷалб карда мешаванд. Махсусан, мушовири минтақавии КЭИ банақшагирӣ, иҷро ва ҳисоботдиҳии НЧМГ-ро аз рӯи ҳамаи нишондиҳандаҳо назорат мекунад (дар ҳамкории зич бо мушовири МваА барои таъмини мувофиқат дар ҷамъовариҳои маълумот ва равишҳои ҳисоботдиҳӣ); мушовири минтақавии КЭИ инчунин ҳамчун мутахассиси пешбари техникӣ барои бисёре аз фаъолиятҳои НЧМГ баромад намуда, дар ҳолати зарурӣ ба мушовирони миллии КЭИ супоришҳо медиҳад ва ба марказҳои гендерии GIZ муроҷиат менамояд. Ин сохтори кадрӣ кафолат медиҳад, ки НЧМГ дорои захираҳои зарурӣ ва ҳузури доимӣ дар саросари минтақа ва дар дохили ҳар як кишвар мебошад, то ба ҳар як макони барнома пайваста хизматрасонӣ карда шавад ва хатарҳо ба таври муассир идора ва ҳаллу фасл гарданд.
- **Мутобиқат бо Назарияи тағйироти барнома.** Бо дарназардошти саҳми ин НЧМГ дар Назарияи васеътари тағйироти (НТ) барнома, Изҳороти таъсиррасонӣ, ҷузъҳо ва ҷорабиниҳои он бо унсурҳои дахлдори НТ робитаи зич доранд. Ин кафолат медиҳад, ки ҳамаи ҷораҳои пешниҳодшуда ба фаъолиятҳо ё зерфаъолиятҳои барнома ба таври возеҳ мувофиқат мекунад ва аз ин рӯ, ба доираи нақшаи корӣ ворид карда мешаванд (на ҳамчун як унсури «иловагӣ» ё дуюмдараҷа).
- **Принсипҳои роҳнамо барои семинарҳои омӯзишии фарогир ва ташаббусҳои баланд бардоштани иқтидор.** Барои таъмини он ки эҳтиёҷоти занон ҳангоми гузаронидани семинарҳои омӯзишии барномавӣ ва расонидани хизматрасониҳои машваратӣ ба таври мувофиқ қонеъ карда шаванд, GIZ ва Ташкилотҳои иҷрокунандаи (ТИ) барнома ба якчанд принсипи асосӣ таъя мекунад, ки ниёзҳои занонро дар ҷараёни ҷалби ҷонибҳои манфиатдор таъкид менамоянд. Инҳо дар бар мегиранд:

- Интихоби маконе, ки қулай ва бехатар аст.
- Интихоби вақт, рӯз ва давомнокии вохӯрӣ тавре, ки ба уҳдадориҳои мавҷудаи хонаводагӣ ё истеҳсолӣ ҳалал нарасонад.
- Дар ҳолати имконпазир, омӯхтани имконоти расонидани кумак ё фароҳам овардани шароит барои нигоҳубини кӯдак дар макон.
- Ба инобат гирифтани афзалиятҳои забонӣ ва сатҳи саводноқӣ ҳангоми таҳияи даъватномаҳо ва маводи омӯзишӣ.
- Дар даъватномаҳо ба таври возеҳ таъкид намудани аҳаммияти иштироки занон дар семинарҳои омӯзишӣ ва дигар чорабиниҳои муҳим, дар баробари ҳамтоёни марди онҳо ё ҳамчун намоёндагони хонавода.

4.2 Шарҳи буҷети НЧМГ

Тақсимои захираҳо ва буҷет, ки дар НЧМГ дар поён оварда шудаанд, аз унсурҳои зерин иборатанд:

Ҷадвали 8: Маълумот оид ба гендерӣ ва Нақшаи амал оид ба фарогирӣ

Хатти буҷет	Маблағ	Тафсилот / асосноккунӣ
Кормандони барнома, ки дорои таҷриба дар масъалаҳои гендерӣ мебошанд, аз ҷумла мушовири минтақавии КЭИ, мушовири минтақавии Мониторинг ва арзбӣ 3 мушовири миллии КЭИ/Мониторинг ва арзбӣ ва шахсони масъули марказии гендерии GIZ дар сатҳи кишварҳо.	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллии оид ба муҳофизат, гендер ва мониторингу арзбӣ): 50% КЭИ минтақавӣ 20% Мониторинг ва арзбӣ минтақавӣ 30% КЭИ/Мониторинг ва арзбӣ миллии Шахсони масъули иловагӣ оид ба КЭИ ва гендер дар дохили ТИ Нуқтаҳои марказии КЭИ ва гендерии иловагӣ дар дохили ТИ	Ин арзишҳо фоизи вақтеро, ки ин коршиносони гуногун барои назорат ва/ё анҷом додани амалҳои дар НЧМГ зикршуда ҷудо мекунад, ба назар мегиранд.
Фаъолиятҳои вобаста ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ дар доираи семинарҳои омӯзишӣ ва барномаҳои баланд бардоштани иқтидор.	10% маблағи умумии буҷети омӯзишӣ, таҳкими иқтидор ва семинарҳо барои чорабиниҳои НЧМГ таъин карда мешавад.	Ин сатри буҷет маблағроеро ифода мекунад, ки барои фаъолиятҳои марбут ба масъалаҳои гендерӣ дар доираи омӯзишӣ, баланд бардоштани иқтидор ва семинарҳо дар тамоми ҷузъҳо ҷудо шудаанд. Ин маблағ ба хароҷоти кормандони масъули масъалаҳои гендерӣ, ки дар боло номбар шудаанд, илова мегардад ва дар доираи буҷети асосӣ ҷойгир аст.
Уҳдадориҳои ТИ оид ба таъмини захираҳо ва буҷет		НЧМГ инчунин якчанд чораеро дар бар мегирад, ки ба доираи масъулияти ТИ дохил мешаванд. Созишномаҳои грантӣ мавҷудияти кормандони махсусро оид ба масъалаҳои гендерӣ ва КЭИ пешбинӣ намуда, 10 фоизи буҷетро барои фаъолиятҳои баланд бардоштани иқтидор, машғулиятҳои омӯзишӣ ва семинарҳо ҷиҳати татбиқи НЧМГ дар тамоми фаъолиятҳои барнома ҷудо мекунад.

Манбаъ: таҳияи муаллиф

4.3 Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (НЧМГ)

Чадвали 9: Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (сатҳи таъсир)⁹

Изҳороти таъсиррасонии НЧМГ: Баланд бардоштани иқтидори занон ва ҷавонон барои воқуниш ба таъсироти тағйирёбии иқлим дар бахшҳои кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал ва дигар самтҳои истифодаи замин (КХЧДИЗ) тавассути дастрасии фарогир ба маблағгузорӣ, омӯзиш ва технологияҳо, тавонмандсозии мақсаднок ва баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ ва фароҳам овардани шароитҳое, ки ба ҷалби занон ва ҷавонон ба амалияи КХЧДИЗ мусоидат мекунанд.

Нишондиҳандаи асосии натиҷа	Ҳадаф (бевосита)	Ҳадаф (бавосита)	Мухлати иҷро	Тахминҳо ва қайдҳо
Занони баҳрабардор, ки дастрасии онҳо ба манбаъҳои даромад, амнияти озуқаворӣ ва имкониятҳои иқтисодии марбут ба истифодаи замин беҳтар гардидааст.	KG: 143,055 TJ: 215,184 UZ: 169,676	KG: 217,342 TJ: 169,018 UZ: 358,156	Анҷоми барнома (Соли 7)	Ин нишондиҳанда шумораи пешбинишудаи занону духтаронро инъикос мекунад, ки бо роҳи фароҳам овардани дастрасии хонаводаҳо ба таҷрибаҳои устувор ба иқлим ва дорои партовҳои ками вобаста ба истифодаи замин, аз ин барнома манфиат мегиранд (мувофиқ ба Нишондиҳандаи асосии АРА1 2). Ҳисобҳо аз рӯи шумораи гектарҳо барои як намуди заминистифодабарӣ, андозаи миёнаи хоҷагиҳо ва меъёри қабули пешбинишуда барои муайян кардани шумораи истифодабарандагони замин асос ёфтаанд. Пас аз он, ин рақамҳо бо истифода аз таносуби ҷинсии муқарраршудаи ҳар як кишвар аз рӯи ҷинс тақсим карда мешаванд. Ин нишондиҳанда аз нишондиҳандаҳои сатҳи ҷузъҳои дар поён овардашуда, ки ба ҳадафҳои зергурӯҳҳои асосии системаҳои истифодаи замин (аз қабili занони деҳқони хурд, роҳбарони зан ва кооперативҳои таҳти роҳбарии занон ва ҷавонон) тамаркуз мекунанд, фарқ мекунад.
Тағйирёбии сифати иштироки пурмазмун ва таъсиррасонии занон ба қабули қарорҳо вобаста ба интиҳоб, маблағгузорӣ, татбиқ ва идоракунии таҷрибаву технологияҳои УИПК дар доираи муассисаҳои дастгиришаванда ва миёни баҳрабардорони ниҳой.	Ҳадди ақал 60%-и занони ширкаткунанда баҳои 2 ё баландтар ва ҳадди ақал 30% баҳои 3 мегиранд	Т/Д	Анҷоми барнома (Соли 7)	Занон дастрасиро ба фазои фарогирӣ қабули қарорҳо, иттилоот, захираҳои молиявӣ ва донишҳои техникӣ нигоҳ дошта, метавонанд бидуни маҳдудиятҳои муҳими иҷтимоӣ, вобаста ба нигоҳубин, рафтуомад ё беҳатарӣ дар барнома иштирок намоянд. Ин нишондиҳанда таъсири воқеии занонро (на танҳо ҳузури онҳоро) бо истифода аз чадвали чорхӯли чен мекунад, яъне: 0 = иштирок накардан; 1 = машварат; 2 = қабули қарорҳои муштарак; ва 3 = роҳбарӣ ва таъсири устувор. Арзёбӣ дастрасӣ ба иттилоот, қобилияти изҳори ақида ва нигарониҳо, таъсир ба қарорҳои марбут ба УИПК ва назорат аз болои захираҳои алоқамандро фаро мегирад. Натиҷаҳо дар марҳилаи ибтидоӣ ва ҳар сол тавассути APR тавассути мусоҳибаҳои махфӣ, гурӯҳҳои фокусӣ ва сабти қарорҳо арзёбӣ гардида, аз рӯи кишварҳо тақсим карда мешаванд.

Манбаъ: таҳияи муаллиф

Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ дар сатҳи фаъолият

Мутобиқи се компоненти асосии барнома, бо тамаркуз ба тадбирҳои вобаста ба гендерӣ ва фарогирӣ иҷтимоӣ сохта шудааст.

Чадвали 10: Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ (сатҳи фаъолият)¹⁰

Рамз	Фаъолияти барнома / зерфаъолият ⁴	Амал / чора	Нишондиҳанда	Хатти асосӣ	Ҳадаф	Муҳлати иҷро	Талаботи тақсимои буҷет / захираҳо ⁵	Субъект(ҳои) масъул
Компоненти 1: Принципҳо ва равишҳои ҳассос ба гендер, ки ба раванди банақшагирии миллий ва зермиллии вобаста ба иқлим, инчунин ба платформаҳои сармоягузорӣ ва маблағгузорӣ ворид карда шудаанд.								
1	Фарогир (барои ҳамаи компонентҳо мувофиқ аст)	Таъмини иштироки пурмазмунӣ занон дар семинарҳои омӯзишӣ ва чорабиниҳои барномавӣ.	% иштирокчиён, ки занон мебошанд	0	30%	С: 1-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро	ТИ: GIZ, ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC
2		Таъмин карда шавад, ки назорат аз болои тамоми мундариҷаи семинарҳои омӯзишӣ аз ҷониби коршиноси махсуси барнома оид ба КЭИ сурат гирад.	%-и семинарҳо ва машғулиятҳои омӯзишӣ таҳти назорати КЭИ	0	100%	С: 1-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро	ТИ: GIZ
3		Воридсозии иттилооти дастрас оид ба пешгирӣ ва гузоришдиҳӣ вобаста ба ИЗОҶ (истисмор, зӯрварӣ ва озори ҷинсӣ) ба чорабиниҳои фаҳмондадиҳӣ миёни аҳоли, равандҳои ба самтгирии баҳрабардорон нигаронидашуда, омӯзишҳо ва семинарҳо.	Ҷои фаъолиятҳои дахлдор, ки иттилооти ИЗОҶ ва МБШ-ро дар шаклҳои мувофиқи маҳаллӣ пешниҳод мекунанд.	0	100%	С: 1-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро	ТИ: GIZ, ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC

⁴ Агар зиёда аз як фаъолият/зерфаъолият номбар шуда бошад, шарҳи робитаи байни зерфаъолиятҳои нишон дода мешавад.

⁵ Барои маълумоти бештар оид ба хароҷоти НЧМГ дар доираи фаъолиятҳои барнома ба Ҷадвали 8 муроҷиат кунед.

							Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	
4		Гузaronидани машваратҳои даврӣ бо занон ва дигар гурӯҳҳои эҳтимолан осебпазир дар бораи он ки оё иштирок дар барнома, сафар, омӯзиш, фаъолияти саҳроӣ ва тартиботи гузоришдиҳӣ беҳатар ва дастрас мебошанд (бидуни дархости ифшоӣ таҷрибаи шахсии ИЗОЧ).	Шумораи баррасиҳои махфӣ оид ба беҳатарӣ ва дастрасӣ.	0	Ҳар сол ҳадди ақал 1 маротиба дар як кишвар	С: 1-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	ТИ: GIZ, ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC
5	Фарогир (барои ҳамаи ҷузъҳо мувофиқ аст)	Таъмини баррасии шикоятҳои вобаста ба зӯроварӣ дар заминаи гендерӣ ва ИЗОЧ тавассути Механизми баррасии шикоятҳо (МБШ) бо дарназардошти ҳассосияти гендерӣ ва фарҳангӣ ва ҳифзи махфияти шикояткунандагон ва ҷабрдидагон.	Ҷои ҳодисаҳои зӯроварии гендерӣ ва ИЗОЧ, ки гузориш ва баррасӣ шудаанд.	0	100% ҳодисаҳои ИЗОЧ ва зӯроварии гендерӣ, ки тавассути МБШ гузориш дода шудаанд, ба таври мувофиқ баррасӣ мешаванд.	С: 1-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	ТИ: GIZ, ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC
6	1.1.1.5	Ҷалби шахсони масъули гендерӣ/иҷтимоӣ-иқтисодӣ аз вазоратҳои марбут ба КҲЧДИЗ барои иштирок дар фаъолиятҳои баланд	%-и семинарҳои омӯзишӣ оид ба банақшагирии иқлим бо иштироки шахсони масъули гендерӣ/иҷтимоӣ-иқтисодӣ	0	50%	С: 1-3	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба	ТИ: GIZ

		бардоштани иқтидори банақшагирии асосёфта ба иқлим					муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	
							355,676.68 евро	
7	1.1.1.6	Дохил кардани модул оид ба ҷорӣ намудани мутобиқати гендерӣ дар банақшагирии огоҳона аз иқлим ҳамчун як мавзӯи ҳатмӣ дар марказҳои таълимӣ	Модули таълимӣ таҳия шудааст.	0	1 модули таҳияшуда (ки барои ҳар як кишвар мутобиқ карда мешавад)	С: 1-3	Машварати маҳаллӣ 8,367.03 евро (ба буҷети фаъолият барои 1.1.1 дохил карда шудааст)	ТИ: GIZ
8	1.1.2	Таъмини намоёндагии: i) шахси масъули гендерӣ аз вазорати дахлдори КХЧДИЗ; ё ii) вазорати дахлдори соҳавӣ бо салоҳият оид ба масъалаҳои гендер ё замон дар платформаҳои ҳамроҳангсозии байнисоҳавӣ барои бахши КХЧДИЗ	Намоёндаи ваколатдори гендерӣ барои ҳама платформаҳои ҳамроҳангсозии миллий ва гурӯҳҳои кории техникӣ таъин шудааст.	0	1 намоёнда барои ҳар як мақоми дахлдор дар сатҳи миллий	С: 1-3	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	ТИ: GIZ
							355,676.68 евро	
9	1.3.1.1	Таҳияи модули ҳатмӣ оид ба маблағгузориҳои фарогири иқлимӣ ва механизмҳои маблағгузориҳои ҳассос ба гендер барои маводи таълимии ба муассисаҳои молиявии (ММ) давлатӣ ва хусусӣ нигаронидашуда. Ин таҳияи модулҳои гуфтушунӣ ва назорати дороиҳоро дар бар мегирад, то замон бо малакаҳои мустакиллона идора намудани фоидаи тичоратӣ мучаххаз гарданд.	%-и семинарҳои омӯзишии ММ, ки мундариҷаи мушаххаси гендериро дар бар мегиранд	0	100%	С: 2	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	ТИ: GIZ
							355,676.68 евро	
							Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
10	1.3.1.1	Муайян ва таҳлили таҷрибаи пешқадам оид ба моделҳои фарогири маблағгузориҳои иқлим, ки барои бахши КХЧДИЗ мувофиқанд ва айни замон аз ҷониби бонкҳо ва барномаҳои	Нақшаҳо ва абзорҳои молиявӣ, ки дар ҳар як кишвар харитасозӣ шудаанд	муайян карда шаванд 0	1 харитасозии молиявӣ барои ҳар як кишвар	С: 2	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер	ТИ: GIZ

		ҳар як кишвар истифода мешаванд.					ва Мониторинг ва арзёбӣ)	
							355,676.68 евро	
							Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
11	1.3.1.2	Тавонмандсозӣ ва таъини менеҷерони бахши кор бо занон / коршиносони қарзии бонкҳо дар дохили муассисаҳои молиявии интиҳобшуда (агар чунин вазифа вуҷуд надошта бошад, корманди мавҷуда омӯзонида мешавад) мувофиқи зерфаъолиятҳои дахлдор.	Шумораи кормандони босалоҳият бо масъулиятҳои таъиншуда оид ба кор бо занон.	0	1 нафар ба ҳар як муассисаи молиявӣ	C:2-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллӣ оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	ТИ: GIZ
							355,676.68 евро	
							Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
12	1.3.2.2	Дастгирии дастрасии бештар ё таъсиси механизмҳои маблағгузори дастрас барои занон ва ҷавонон.	Кумаки техникаӣ ба ММ-ҳои ватанӣ барои муайян кардан, васеъ ё такрор кардани маҳсулоти бомуваффақияти молиявӣ барои занон ва ҷавонон.	0	100% ММ интиҳобшуда	C: 3-6	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллӣ оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	ТИ: GIZ
							355,676.68 евро	
							Машварати байналмилалӣ 10,800 евро (ба буҷети фаъолият барои 1.3.2 дохил карда шудааст)	

							Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
Компоненти 2: Тавсеаи иштироки занон ва ҷавонон дар банақшагирии мутобиқшавӣ, таҷрибаҳо ва технологияҳои истифодаи замин.								
13	2.1.1.2	Ҷалби занон ба раванди тасдиқи муниципалитетҳои мақсаднок.	%-и намоёндагии занон дар шӯрои нозирони ноҳия	0	40 %	C: 1	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллӣ оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ) Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	ТИ: ARIS, CIIP, NCECC
14	2.1.2.1 2.1.2.2 2.2.1.3 2.2.2.3	Таҳияи арзёбиҳои иқлимии ҳассос ба гендер, нақшаҳои амали КХЧДИЗ, нақшаҳои идоракунии истифодаи замин ва сармоягузорӣ бо амалҳои муайяншудаи вобаста ба гендер.	%-и арзёбии иқлим аз рӯи ҳассосият ба гендер, нақшаҳои амали КХЧДИЗ, нақшаҳои идоракунии замин ва сармоягузорӣ	0	100%	C: 2	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллӣ оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати байналмилалӣ: 28,800 евро (ба буҷети фаъолият барои 2.1.2 ва 2.2.1	ТИ: ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC

							дохил карда шудааст)	
							Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	
		Таъмини намояндагии шахсони масъули гендерии сатҳи вилоятӣ/ноҳиявӣ дар платформаҳои қабули қарорҳо барои равандҳои банақшагирии мутобиқсозии КХЧДИЗ.	Намояндагии шахси масъули гендерӣ дар форумҳои қабули қарор.	0	1 шахси масъули гендерӣ барои платформаи қабули қарорҳо дар сатҳи вилоят/ноҳия.	C: 2	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро	ТИ: ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC
15	2.2.1.1 2.2.2.1	Ворид намудани мундариҷаи марбут ба масъалаҳои гендерӣ ба маводи таълимӣ.	Мундариҷаи омӯзишии гендерӣ таҳия гардид.	0	Мундариҷаи асосӣ дар давоми муҳлат омода мешавад.	C: 2	Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати байналмилалӣ: 19,800 евро (ба буҷети фаъолият барои 2.2.1 дохил карда шудааст)	ТИ: ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC

							Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
							Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	
16	2.2.1.5 2.2.2.4 2.3.1.3 2.3.1.5	Дохил кардани мундариҷаи марбут ба гендер ва ҷавонон ба барномаҳои омӯзишӣ ва фаъолиятҳои дастгирии кумаки техникӣ (КТ).	%-и дастгирии омӯзиш ва КТ, ки мундариҷаи дахлдори занон ва ҷавононро ба барномаҳои омӯзишӣ дохил мекунад.	0	100%	C: 2-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва милли оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ) Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	ТИ: ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC
17	2.2 2.3	Ташвиқи қабули қарорҳои фарогир оид ба истифодаи замин, сиёсати одилонаи моликияти замин ва дигар мавзӯҳои марбут ба баробарии гендерӣ дар ҷараёни банақшагирии, омӯзиш ва пешниҳоди кумаки техникӣ (КТ) дар системаҳои хоҷагии ҷангал, ҷароғоҳ ва кишоварзӣ, ки ба баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ	%-и дастгирии банақшагирии, омӯзиш ва КТ, ки мундариҷаи истифодаи одилонаи замин ва дигар мавзӯҳои марбут ба баробарии гендериро дарбар мегирад	0	100%	C: 2-7	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва милли оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро	ТИ: ARIS, MoWRAP, CIIP, NCECC

		ва ҳассосияти мардон нисбат ба ин масъалаҳо равона шудааст..					Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
18	2.3.1.6 2.3.3.1	Таъмини дастгирии мақсадноки рушди соҳибкорӣ ва омодагӣ ба сармоягузорӣ барои хоҷагиҳои хурди деҳқонии занон ва ҷавонон, гурӯҳҳои истехсолӣ, кооперативҳо ва корхонаҳои хурду миёна (КХМ) дар занчирҳои арзиши иловашуда, ки тавассути фаъолияти 2.3.1.5 муайян шудаанд.	%-и хоҷагиҳои деҳқонӣ ё корхонаҳои кишоварзӣ, ки дар доираи фаъолияти 2.3.3.1 дастгирӣ мегиранд ва аз ҷониби занон ё ҷавонон роҳбарӣ мешаванд.	0	20%%	C: 2-7	Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ) Машварати маҳаллӣ: 9,600 евро (ба буҷети фаъолият барои 2.3.1 дохил карда шудааст) Хароҷоти иловагӣ ба буҷети ҳар як Созишномаи грантӣ дохил карда мешаванд	ТИ: MoWRAP, CIIP, NCECC
19	2.3.2.1	Таъмини он ки тарҳрезӣ, такрорӣ ва миқёсгирии лоиҳаҳои суръатбахши ҷорӣ намудани технологияи кишти бешудгор дар Ҷумҳурии Қирғизистон	Тадбирҳои ҳассос ба гендер ҳангоми такрор ва миқёсгирии лоиҳаҳои суръатбахши технологияи кишти бешудгор дар ҶҚ таҳия шудаанд.	0	Тадбирҳои ҳассос ба гендер ба ҳамаи лоиҳаҳои нав ё васеъшуда дохил карда мешаванд.	C: 2	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба	ТИ: GIZ

		тадбирҳои вобаста ба гендериро дарбар гиранд.					муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	
							355,676.68 евро	
							Машварати маҳаллӣ 7.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
							Машварати маҳаллӣ: 96,000 евро (ба буҷети фаъолият барои 2.3.2 дохил карда шудааст)	
20	2.3.2.1	Шартномабандӣ бо хадомоти машваратии кишоварзӣ бо таҷрибаи ҷалби ҷонибҳои манфиатдор ҷиҳати дастгирии занон дар Ғуруҳҳои кишоварзии муҳофизатӣ ва занони деҳқон.	Таҷрибаи ҷалби ҷонибҳои манфиатдор барои таъини хадомоти машваратии маҳаллӣ дохил карда шудааст.	0	Нишондиҳанда дар муҳлати муқарраршуда ба даст оварда шудааст.	C: 2	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва милли оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	ТИ: GIZ
							355,676.68 евро	
Компоненти 3: Мубодилаи самараноки донишҳои минтақавӣ оид ба таҷрибаҳои банақшагирии истифодаи замин, маблағгузорӣ ва идоракунии бо назардошти масъалаҳои гендерӣ ва фарогирӣ.								
21	3.1.1.5	Кафолати даъват ва ташвиқи намоёндагони зан аз ташкилотҳои мақсаднок барои иштирок дар семинарҳои омӯзишии дурнамасозӣ. ⁶	Таносуби иштироки мардон ва занон дар ҳамаи семинарҳои омӯзишии ин мавзӯ	0	70:30	C: 3-4	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва милли оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ)	ТИ: GIZ
							355,676.68 евро	

⁶ Ҷавобҳои аллакай тавассути фаъолияти алоҳидаи барнома фаро гирифта шудаанд: 3.1.1.6

							Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
22	3.1.2.1	Кафолати даъват ва ташвиқи занон ва ҷавонон барои иштирок дар ҷаласаҳои банақшагирии сенария.	Таносуби иштироки мардон ба занон/ҷавонон дар ин семинарҳои омӯзишӣ	0	70:30	C: 2-3	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллӣ оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	ТИ: GIZ
23	3.2.1.1	Кафолати даъват ва ташвиқи намоёндогони зан аз созмонҳои мақсаднок барои иштирок дар чорабиниҳои мубодилаи дониш.	Таносуби иштироки мардон ва занон дар чорабиниҳои мубодилаи дониш	0	70:30	C: 2-6	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллӣ оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	ТИ: GIZ
24	3.2.1.1	Дохил кардани мундариҷа дар бораи нақши занон ва ҷавонон дар банақшагирии ва татбиқи амалҳои иқлимӣ дар бахши КХЧДИЗ ба чорабиниҳои мубодилаи дониш.	Шумораи чорабиниҳои минтақавӣ, ки ба масъалаҳои гендер, иқлим ва КХЧДИЗ тамаркуз мекунад	0	Мавзӯҳои марбут ба гендер ва ҷавонон қисми ҳамаи чорабиниҳои мубодилаи мебошанд.	C: 2-6	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллӣ оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро	ТИ: GIZ

							Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	
25	3.3.1	Таъмини назорат ва саҳми коршиносони КЭИ ва/ё гендерии барнома дар чараёни тарҳрезӣ ва бунёди иқтисодии институционалии платформа.	Дастгирии коршиносони КЭИ ва/ё гендерӣ ҳангоми тарҳрезӣ ва таъсиси платформа.	0	Нишондиҳанда дар муҳлати муқарраршуда ба даст оварда шудааст.	C: 2	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	ТИ: GIZ
26	3.3.2.2	Кафолати даъват ва ташвиқи намоёндогони занон ва ҷавонон ба маърақаҳои иттилоотӣ оид ба таҳия ва татбиқи нақшаҳои мутабиқшавӣ ба иқлим.	Таносуби иштироки мардон ва занон дар ин дастгирии КТ	0	Ҳадди ақал 70:30	C: 3-4	Кормандони GIZ (мутахассисони минтақавӣ ва миллий оид ба муҳофизат, гендер ва Мониторинг ва арзёбӣ) 355,676.68 евро Машварати маҳаллӣ 22.500 евро (барои татбиқи НЧМГ)	ТИ: GIZ

Манбаъ: таҳияи муаллиф

5. Татбиқи барнома

Ин боб муайян месозад, ки ҷанбаҳои экологӣ, иҷтимоӣ ва гендерӣ дар сатҳи барнома, мутобиқи натиҷаҳои АТМЗИ ва ҷаҳорҷӯбаи коҳиш додани таъсироти онҳо, чӣ гуна амалӣ карда мешаванд. Он принципҳои умумиро, ки идоракунии хатарҳо ва татбиқи фарогири барномаро дар тамоми ҷузъҳо ва кишварҳо танзим мекунад, баён месозад. Ин принципҳо як ҷаҳорҷӯбаи муттасили барномаро таъмин намуда, ҳамзамон имкон медиҳанд, ки татбиқи онҳо ба хатарҳо ва шароитҳои мушаххаси дар АТМЗИ муайяншуда мутобиқ гарданд.

Боби мазкур Арзёбии гендерии сатҳи барнома, Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ ва фарогирий (НЧМГ) ва ҷораҳои коҳиш додани таъсиротро, ки дар АТМЗИ ва санадҳои марбута пешбинӣ шудаанд, пурра месозад, вале такрор намекунад. Тадбирҳо ва амалҳои мушаххас минбаъд дар сатҳи ҷузъҳо ва фаъолиятҳо, аз ҷумла тавассути НЧМГ ва ҷораҳои кам кардани таъсир дар асоси АТМЗИ, шарҳ дода мешаванд.

5.1 Равиши ҳамгироии гендерӣ

Барнома муносибати гендериро дар тамоми ҷузъҳо истифода мебарад, ки ба натиҷаҳои АТМЗИ асос ёфта, бо уҳдадорӣҳои институтсионалии GIZ оид ба баробарии гендерӣ ва фарогирий мувофиқат мекунад. Ин муносибат эътироф менамояд, ки таносуби гендерӣ дастрасӣ ба захираҳо, манбаъҳои даромад, қабули қарорҳо ва устувориро дар системаҳои КХЧДИЗ ташаккул медиҳад ва хатарҳои тағйирёбии иқлим метавонанд нобаробарӣҳои мавҷударо боз ҳам шадидтар гардонанд, агар барои бартараф кардани онҳо ҷораҳои фаъол андешида нашаванд.

Дар сатҳи барнома ҳамгироии гендерӣ ба принципҳои ба ҳам алоқаманди зерин таъяс мекунад:

- Таъмини дастрасии одилона барои занон ва мардон тавассути кафолати он, ки равандҳои барномавӣ, машваратҳо ва тадбирҳо дастрасу фарогир бошанд ва монеаҳои мавҷударо барои иштирок ва тақсими манфиатҳо бештар накунад. Таваҷҷуҳи махсус ба занон, ҷавонон ва дигар гурӯҳҳои дода мешавад, ки метавонанд дар дастрасӣ ба замин, молия, хизматрасониҳо ва мақомоти қабули қарорҳо бо маҳдудиятҳои сохторӣ рӯ ба рӯ шаванд.
- Таъмини манфиатҳои ҳассос ба гендер тавассути тарҳрезӣ ва татбиқи барномаҳои, ки ба эҳтиёҷот, нақшҳо ва афзалиятҳои мухталифи дар АТМЗИ ва Арзёбии гендерӣ муайяншуда ҷавобгӯ мебошанд. Ин ба таври фаъол коҳиш додани хатарҳои тақсими нобаробарии манфиатҳо, оқибатҳои номусоиди меҳнат ва дар канормонии иҷтимоиро дарбар гирифта, ҳамзамон дастрасии одилонро ба манфиатҳои мутобиқшавӣ ва коҳишдиҳанда дастгирӣ мекунад.
- Тақвияти овоз, намоёндагӣ ва фарогирии институтсионалӣ тавассути дастгирии равандҳои муштарак ва фарогирии вобаста ба истифодаи замин мутобиқ ба иқлим ва идоракунии захираҳои табиӣ ва манбаъҳои даромад мутобиқ ба шароитҳои мушаххас ва хатарҳои арзёбишуда. Дар ҳолати имконпазир, барнома кӯшиш мекунад, ки ба натиҷаҳои дигаргунсозанда тавассути ҳалли маҳдудиятҳо ва номутавозунии қудрат, ки ба иштирок ва таъсири занон ҳалал мерасонанд, саҳм гузорад.

Якҷоя ин принципҳои натиҷаҳои барномаро дастгирӣ намуда, ба рушди устувор ва тобовар ба иқлим саҳм мегузоранд ва ҳамзамон бо хатарҳо ва шароитҳои амалиётӣ дар АТМЗИ муайяншуда мутаносиб боқӣ мемонанд.

5.2 Механизми баррасии шикоятҳо, воситаҳои ҳимоя ва ҷалби ҷонибҳои манфиатдор

5.2.1 Механизми баррасии шикоятҳо

Ҷалби ҷонибҳои манфиатдор дар доираи барнома ба он равона шудааст, ки нигарониҳо пеш аз табдил ёфтан ба шикоятҳои расмӣ ба таври фаъол муайян ва ҳал карда шаванд. Бо вуҷуди ин, дар сурати ба миён омадани шикоятҳо, онҳо ҳамчун як қисми татбиқи барнома ба таври пайваста, шаффоф ва санҷишшаванда баррасӣ мегарданд.

Мутобиқи АТМЗИ, Механизми мушаххаси баррасии шикоятҳо (МБШ)-и барнома барои қабул ва мусоидат ба ҳалли нигарониҳо, арзу шикоятҳои ҷонибҳои манфиатдор вобаста ба фаъолиятҳои барнома таъсис

дода мешавад. МБШ дастрас, аз ҷиҳати фарҳангӣ мувофиқ ва ба эҳтиёҷоти гурӯҳҳои гуногуни манфиатдор, аз ҷумла занон ва дигар гурӯҳҳои эҳтимолан осебпазир ё дар канормонда, ҷавобгӯ буда, бидуни талаби пардохти маблағ ё хавфи таъқиб фаъолият хоҳад кард. МБШ-и ҳассос ба гендер ва ба ҷабрдидагон нигаронидашуда монеаҳоро, ки ба таври номутаносиб ба занон таъсир мерасонанд, аз байн мебарад, протоколҳои дақиқи махфиятро дарбар мегирад, забон, сатҳи саводнокӣ ва маҳдудиятҳои ҳаракатро ба инобат мегирад, якчанд роҳҳои бехатарии муроҷиатро фароҳам меорад, кормандони омӯзонидашударо оид ба баррасии шикоятҳои гендерӣ ҷалб мекунад, муҳлати мушаххаси иҷро дорад ва дорои механизми муносиби бозгашт ба равандҳои мавҷудаи арзёбии хатарҳо ва нақшаҳои идоракунии мебошад.

МБШ ба системаҳои васеътари кафолатҳо, риояи қоидаҳо ва яқпорчагии GIZ ворид карда шуда, шикоятҳои марбут ба, аз ҷумла шароити меҳнат ва кор, дастрасӣ ба имтиёзҳо, равандҳои ҷалби ҷонибҳои манфиатдор ва нигарониҳои муҳофизатӣ, аз ҷумла ИЗОЧ-ро фаро мегирад. Механизмҳои назоратӣ кафолат медиҳанд, ки шикоятҳо ҳуҷҷатгузори карда шаванд, сари вақт баррасӣ гарданд ва дар ҳолатҳои зарурӣ барои такмил додани идоракунии мутобиқшаванда истифода шаванд.

5.2.2 Раванди муҳофизатӣ

Таъмини кафолатҳои муҳофизатӣ (safeguarding) унсури калидии татбиқи барнома ба шумор рафта, тавассути Системаи кафолатҳо ва идоракунии гендерии GIZ ва чораҳои коҳиш додани таъсир, ки дар АТМЗИ муайян шудаанд, амалӣ карда мешавад. Ин системаи ҳамгирошуда хатарҳои экологӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ инсон ва гендериро дар як ҷаҳорҷӯбаи ягона баррасӣ намуда, дар ҳамаи марҳилаҳои татбиқи барнома истифода мегардад.

Барнома эътироф мекунад, ки фаъолиятҳои, ки ҷалби ҷамоатҳо, тадбирҳои меҳнатталаб ва кор бо аҳолии осебпазирро дарбар мегиранд, агар ба таври муносиб идора карда нашаванд, метавонанд боиси ба миён омадани хатарҳои муҳофизатӣ гарданд. Аз ин рӯ, чораҳои муҳофизатӣ ба пешгирӣ, муайян кардани хатар ва вокуниши муассир тамаркуз намуда, ба идоракунии барнома, механизмҳои татбиқ ва уҳдадориҳои шартномавӣ ворид карда шудаанд.

Нақшо, масъулиятҳо ва хатсайрҳои гузоришдиҳӣ оид ба масъалаҳои муҳофизатӣ ба таври возеҳ муайян карда шудаанд, то кафолат дода шавад, ки нигарониҳо дар тамоми давраи татбиқи барнома сари вақт ба миён гузошта ва ҳаллу фасл мегарданд.

5.2.3 Идоракунии хатарҳои ИЗОЧ

Барнома эътироф менамояд, ки истисмор, зӯрварӣ ва озори ҷинсӣ (ИЗОЧ/SEAH) дар шароите, ки дар он фаъолият мекунад, хатарии ҷиддиро ба бор меорад, алахусус дар он ҷойҳое, ки фаъолиятҳо тадбирҳои меҳнатталаб, ҷалби ҷомеа ва ҳамкорӣ бо аҳолии эҳтимолан осебпазирро дарбар мегиранд. Ин хатарҳо дар АТМЗИ муайян ва арзёбӣ карда шуда, тавассути равиши ҳифз ва идоракунии хатарҳои барнома ҳаллу фасл мегарданд.

Дар вокуниш ба ин, барнома равиши «зарар нарасондан» (do-no-harm) ва ба ҷабрдидагон нигаронидашударо ҷиҳати пешгирӣ, муайянсозӣ ва идоракунии хатарҳои ИЗОЧ, ки тавассути Системаи кафолатҳо ва идоракунии гендерии GIZ амалӣ мегардад, қабул менамояд. Ин равиш ба пешгирӣ, масъулиятшиносӣ ва дастрасии бехатар ба механизмҳои гузоришдиҳӣ ва вокуниш дар тамоми давраи татбиқи барнома диққати махсус медиҳад. Тадбирҳои идоракунии хатарҳои ИЗОЧ ба ҳамаи муносибатҳои марбут ба барнома, аз ҷумла онҳое, ки шарикони иҷрокунанда, пудратчиён ва кормандони барномаро ҷалб мекунанд, татбиқ мешаванд.

Идоракунии хатарҳои ИЗОЧ тавассути унсурҳои зерин амалӣ карда мешавад:

- Тадбирҳои пешгирикунанда, аз ҷумла татбиқи кодексҳои рафтор, баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ дар байни шарикони иҷрокунанда ва кормандон, инчунин ҳамгироии мулоҳизаҳои марбут ба ИЗОЧ дар банақшагирии барнома, танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва равандҳои ҷалби ҷонибҳои манфиатдор.
- Татбиқи огоҳона аз хатар, ки кафолат медиҳад, ки фаъолиятҳо тавре тарҳрезӣ ва амалӣ мешаванд, ки дучоршавӣ ба хатарҳои ИЗОЧ-и дар АТМЗИ муайяншударо ба ҳадди ақал расонанд, аз ҷумла хатарҳои марбут ба номутавозунии қудрат, шароити корӣ ва ҳамкориҳои байни фаъолони барнома

ва баҳрабардорон.

- Механизмҳои бехатари гузоришдиҳӣ ва вокуниш, ки тавассути Механизми баррасии шикоятҳои махсуси барнома дастгирӣ мешаванд, ки гузоришдиҳии махфӣ ва ҳассос ба гендерро дар бораи нигарониҳои марбут ба ИЗОҶ имконпазир сохта, роҳҳои мувофиқи вокуниш ба ҷабрдидагонро фароҳам меорад.

Хатарҳои ИЗОҶ дар баробари самаранокии чораҳои коҳишдиҳӣ, ҳамчун як қисми назорати васеътари кафолатҳои барнома ва равандҳои идоракунии мутобиқшаванда назорат карда мешаванд, то итминон ҳосил шавад, ки хатарҳои пайдошаванда сари вақт ва ба таври мутаносиб муайян ва ҳал карда мешаванд.

5.2.4 Ҷалби ҷонибҳои манфиатдор

Ҷонибҳои манфиатдор шахсони алоҳида ё гурӯҳҳои мебошанд, ки бевосита ё бавосита аз фаъолиятҳои барнома таҳти таъсир қарор мегиранд, инчунин онҳое, ки метавонанд ба натиҷаҳои барнома таъсир расонанд. Ҷалби самараноки ҷонибҳои манфиатдор барои идоракунии хатарҳои экологӣ ва иҷтимоӣ ва дастгирии татбиқи фарогир ва устувори барнома муҳим аст.

Мутобиқи АТМЗИ, ҷалби ҷонибҳои манфиатдор тавассути Нақшаи ҷалби ҷонибҳои манфиатдор роҳнамоӣ карда мешавад, ки ба хатарҳои барнома мутаносиб буда, ба хусусиятҳои ҷамоатҳои таҳти таъсир қарордошта ва гурӯҳҳои манфиатдор мутобиқ карда шудааст. Равандҳои ҷалб фарогир ва ҳассос ба гендер буда, иштироки пурмазмуни занон ва мардонро дар заминаҳо ва сатҳҳои гуногун, аз ҷумла дар сатҳи миллӣ, зермиллӣ ва ҷомеа таъмин менамоянд.

Андешаҳо ва фикру мулоҳизаҳои ҷонибҳои манфиатдор дар тамоми давраи татбиқи барнома ҳуҷҷатгузорӣ ва баррасӣ шуда, дар раванди мониторинги кафолатҳо, баррасии шикоятҳо ва идоракунии мутобиқшаванда истифода мешаванд, ки ба шаффофият, ҳисоботдиҳӣ ва самаранокии барнома мусоидат мекунанд.

6. Адабиёт

- Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan. (2020). *Women and Men of the Republic of Tajikistan*. Retrieved from https://www.stat.tj/wp-content/uploads/2024/02/womenmen_tajikistan_statistical_publication_eng.pdf
- Alvi, M. (2025). Women's empowerment, climate change and household wellbeing: Evidence from intra-household analysis. *CGIAR*. Retrieved from <https://cgspace.cgiar.org/server/api/core/bitstreams/d39e2fa1-ee58-43c6-b31a-c2650a3f2a47/content>
- Amnesty International. (2022, April 6). *Uzbekistan: Parliament passes long-overdue legislation criminalizing domestic violence*. Retrieved from Amnesty International: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/04/uzbekistan-parliament-passes-long-overdue-legislation-criminalizing-domestic-violence/>
- Anti-Discrimination Centre. (2025, February 3). *Kyrgyzstan lifted professional bans for women. An important stage of the NoAllJobs4AllWomen campaign*. Retrieved from <https://adcmemorial.org/en/news/kyrgyzstan-lifted-professional-bans-for-women-an-important-stage-of-the-alljobs4allwomen-campaign/>
- Asian Development Bank. (2018). *Uzbekistan Country Gender Assessment: Update*. Retrieved from <https://www.adb.org/documents/uzbekistan-gender-assessment-update>
- Asian Development Bank. (2020). *Women's time use in rural Tajikistan*. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/609486/womens-time-use-tajikistan.pdf>
- Bioversity. (2014, March 6). *How gender-specific knowledge is inspiring change in Kyrgyzstan's walnut forests*. Retrieved from Alliance Bioversity CIAT: <https://alliancebioversityciat.org/stories/gender-specific-knowledge-change-kyrgyzstans-walnut-forests>
- CEDAW. (2022). *Concluding observations on the sixth periodic report of Uzbekistan*. Retrieved from <https://docs.un.org/en/CEDAW/C/UZB/CO/6>
- CIFOR-ICRAF. (2023). *Women's Land Rights in the Kyrgyz Republic*. Retrieved from https://www.cifor-icraf.org/publications/pdf_files/Books/Socio-legal-review-Kyrgyz.pdf
- Daryo. (2026, February 26). *Uzbekistan introduces green and gender-responsive budgeting into state budget framework*. Retrieved from Daryo: <https://daryo.uz/en/2026/02/22/uzbekistan-introduces-green-and-gender-responsive-budgeting-into-state-budget-framework/>

- Elias, M., Elmirst, R., Ibraeva, G., Sijapati Basnett, B., Ablezova, M., & Siscawati, M. (2018). *Understanding gendered innovation processes in forest-based landscapes: case studies from Indonesia and Kyrgyz Republic*. Rome, Italy. Retrieved from <https://cgspace.cgiar.org/server/api/core/bitstreams/54905188-4971-42d2-9784-9795127a5cdd/content>
- FAO. (2016). *National gender Profile of Agricultural and Rural Livelihoods - Kyrgyz Republic*. Retrieved from <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/1cf4c70a-c82c-4dbc-9bb8-170f9fef9176/content>
- FAO. (2025a). *National gender profile of agriculture and rural livelihoods - Republic of Tajikistan*. Retrieved from <https://doi.org/10.4060/cd6263en>
- FAO. (2025b). *National gender profile of agriculture and rural livelihoods - Uzbekistan*. Budapest, Hungary: FAO. Retrieved from <https://doi.org/10.4060/cd7898en>
- FAO and GCF. (2025, March 8). *Women boost forest and rangeland conservation in Kyrgyzstan*. Retrieved from FAO: <https://www.fao.org/gcf/news-and-events/news-detail/women-boost-forest-and-rangeland-conservation-in-kyrgyzstan/>
- Global Forest Coalition. (2020, March 3). *Women's rights and traditional knowledge are crucial for conserving biodiversity in Kyrgyzstan*. Retrieved from Global Forest Coalition: <https://globalforestcoalition.org/womens-rights-kyrgyzstan/>
- Government of the Republic of Tajikistan. (2020). *National Review of the Republic of Tajikistan on the Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action (1995) within the scope of implementation of the 2030 Sustainable Development Agenda and the outcomes of the twenty-third special sessio*. Retrieved from <https://www.asiapacificgender.org/sites/default/files/2024-02/Tajikistan%20%28English%29.pdf>
- Green Climate Fund. (2025). *Gender Action Plan for FP283: Glaciers to Farms (G2F) Regional Program: Advancing Climate Resilience & Sustainable Development in Central and West Asia*. Retrieved from <https://www.greenclimate.fund/document/gender-action-plan-fp283-glaciers-farms-g2f-regional-program-advancing-climate-resilience>
- ICJ. (2025). *Nowhere to go: Access to justice for women survivors of gender-based violence in Tajikistan*. Geneva, Switzerland. Retrieved from https://www.icj.org/wp-content/uploads/2026/01/ICJ-Report_WEMJUST_eng.pdf
- IPHR. (2023). *Uzbekistan (for 8 November 2023) Submission to the United Nations Universal Periodic Review 44th session of the UPR Working Group*. Retrieved from <https://www.iphronline.org/wp-content/uploads/2023/04/UPR-Uzbekistan-2023.pdf>
- Malapit, H. J.-D. (2019). Development of the project-level Women's Empowerment in Agriculture Index (pro-WEAI). *International Food Policy Research Institute (IFPRI)*. Retrieved from <https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/133816/filename/134029.pdf>
- National Committee for Statistics of the Kyrgyz Republic. (2021). *Results of the Time Use Sample Survey*. Retrieved from <https://www.stat.gov.kg/media/publicationarchive/d1b322f7-19d5-4012-ba11-9c0908b55260.pdf>
- National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. (2026). *Population Statistics*. Retrieved from National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic.: <https://stat.gov.kg/en/statistics/naselenie/>
- National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. (n.d.). *Employment Statistics*. Retrieved from National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic: <https://www.stat.gov.kg/en/statistics/zanyatost/>
- Republic of Tajikistan. (2021). *The Updated NDC of the Republic of Tajikistan*. Retrieved from https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/NDC_TAJIKISTAN_ENG.pdf
- Republic of Uzbekistan. (2021). *Strategy for Achieving Gender Equality in the Republic of Uzbekistan until 2030*. Retrieved from https://saylov.uz/en/gender-equality/national-legislation_in/strategy-for-achieving-gender-equality-in-the-republic-of-uzbekistan-until-2030
- Republic of Uzbekistan. (2022). *Uzbekistan Decree On Measures To Further Accelerate Work On Systematic Support For Families And Women*.
- sdgdfg. (2024). *fdgdfg*. Retrieved from dgdf.
- Statistical Agency under the President of the Republic of Tajikistan. (n.d.). *Population and Housing census*. Retrieved from TAJSTAT: <https://www.stat.tj/en/population-and-housing-census/>
- Statistics Agency under the President of the Republic of Uzbekistan. (n.d.). Retrieved from National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan: <https://stat.uz/en/>
- The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. (2024). *Country Gender Assessment for Uzbekistan 2024*. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052824010093257/pdf/P1756961bcc2a50811a9d21c373fd390418.pdf>

- The Kyrgyz Republic. (2025). *Nationally Determined Contribution of the Kyrgyz Republic NDC3.0*. Retrieved from https://unfccc.int/sites/default/files/2025-10/NDC3.0_Kyrgyzstan_English_30-09-2025%20%282%29.pdf
- The World Bank. (2024). *Proposal for Uzbekistan: Resilient food systems through climate services for agriculture*. Adaptation Fund. Retrieved from https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2024/03/3_AFB.PPRC_.33.18-Proposal-for-Uzbekistan.pdf
- The World Bank Group. (2021a). *Climate Change Action Plan 2021-2025*. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/705731624380363785/pdf/World-Bank-Group-Climate-Change-Action-Plan-2021-2025-Supporting-Green-Resilient-and-Inclusive-Development.pdf>
- The World Bank Group. (2021b). *Tajikistan Country Gender Assessment*. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/874641637562869105/pdf/Tajikistan-Country-Gender-Assessment.pdf>
- UN OHCHR. (2025, February 27). Kyrgyzstan: UN rights experts dismayed by new restrictions on freedom of religion or belief. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/02/kyrgyzstan-un-rights-experts-dismayed-new-restrictions-freedom-religion-or>
- UN Women. (2025). *Tajikistan*. Retrieved from UN Women Data: <https://data.unwomen.org/country/tajikistan>
- UN Women Kyrgyzstan. (2025). *Country Gender Equality Profile Kyrgyzstan*. UN Women. Retrieved from https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2025-12/cgep_web.pdf
- UN Women. (n.d.). *Tajikistan*. Retrieved from UN Women Europe and Central Asia: <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/tajikistan>
- UNDP. (2021, May 5). *The role of women in biodiversity conservation in Kyrgyzstan*. Retrieved from UNDP: <https://www.undp.org/kyrgyzstan/blog/role-women-biodiversity-conservation-kyrgyzstan>
- UNDP. (n.d.). *Gender Development Index (GDI)*. Retrieved from Human Development Reports: <https://hdr.undp.org/gender-development-indexNe/indicies/GDI>
- UNDP Independent Evaluation Office. (2025). *Independent Country Programme Evaluation Uzbekistan*. UNDP Independent Evaluation Office. Retrieved from <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>
- UNFPA. (2025). *Impact of climate change on reproductive health in Kyrgyzstan*. Bishkek: United Nations Population Fund. Retrieved from https://kyrgyzstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2025-11/20250808_2_ENG_Impact_of_CC_on_RH_in_Kyrgyzstan_UNFPA_08_08_25.pdf
- United Nations Uzbekistan. (2025). *United Nations Sustainable Development Cooperation Framework 2026-2030*. United Nations. Retrieved from https://unece.org/sites/default/files/2025-12/CF%20Uzbekistan%202026-2030_FINAL.pdf
- World Bank Group. (2024). *Women, Business and the Law 2024*. Retrieved from https://bit.ly/WBL2024_FullReport
- World Economic Forum. (2025). *Global Gender Gap Report 2025 Insight Report June 2025*. Retrieved from https://reports.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2025.pdf
- Zhussipbek, G. &. (2021). Human rights of daughters-in-law (kelins) in Central Asia: Harmful traditional practices and structural oppression. *Central Asian Survey*, 222-241.

- Агенти оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.** (2020). *Занон ва мардони Ҷумҳурии Тоҷикистон*. Дастрас аз: https://www.stat.tj/wp-content/uploads/2024/02/womenmen_tajikistan_statistical_publication_eng.pdf
- Alvi, M.** (2025). *Тавонмандсозии занон, тағйирёбии иқлим ва неқӯаҳволии хонавода: далелҳо аз таҳлили дохилихонаводаӣ*. CGIAR. Дастрас аз: <https://cgspace.cgiar.org/server/api/core/bitstreams/d39e2fa1-ee58-43c6-b31a-c2650a3f2a47/content>
- Amnesty International.** (2022, 6 апрел). *Ўзбекистон: Парламент қонунгузори деринтизорро оид ба ҷиноятӣ эътироф намудани зӯроварӣ дар оила қабул намуд*. Дастрас аз Amnesty International: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/04/uzbekistan-parliament-passes-long-overdue-legislation-criminalizing-domestic-violence/>
- Маркази мубориза бо табъиз (Anti-Discrimination Centre).** (2025, 3 феврал). *Қирғизистон маҳдудиятҳои касбиро барои занон бекор намуд. Марҳилаи муҳим дар маъракаи #AllJobs4AllWomen*. Дастрас аз: <https://adcmemorial.org/en/news/kyrgyzstan-lifted-professional-bans-for-women-an-important-stage-of-the-alljobs4allwomen-campaign/>
- Бонки осиёи рушд.** (2018). *Арзёбии гендерии кишвари Ўзбекистон: навсозӣ*. Дастрас аз: <https://www.adb.org/documents/uzbekistan-gender-assessment-update>
- Бонки осиёи рушд.** (2020). *Истифодаи вақти занон дар деҳоти Тоҷикистон*. Дастрас аз: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/609486/womens-time-use-tajikistan.pdf>

Bioversity. (2014, 6 март). *Чӣ гуна донишҳои вобаста ба гендер ба тағйирот дар ҷангалҳои чормағзи Қирғизистон мусоидат мекунанд.* Дастрас аз Alliance Bioversity CIAT: <https://alliancebioversityciat.org/stories/gender-specific-knowledge-change-kyrgyzstans-walnut-forests>

CEDAW. (2022). *Мулоҳизаҳои ҷамъбасти оид ба гузориши даврии шашуми Ўзбекистон.* Дастрас аз: <https://docs.un.org/en/CEDAW/C/UZB/CO/6>

CIFOR-ICRAF. (2023). *Ҳуқуқҳои занон ба замин дар Ҷумҳурии Қирғизистон.* Дастрас аз: https://www.cifor-icraf.org/publications/pdf_files/Books/Socio-legal-review-Kyrgyz.pdf

Daryo. (2026, 26 феврал). *Ўзбекистон буҷетгузорию сабз ва ба гендер ҳассосро ба низоми буҷети давлатӣ ворид менамояд.* Дастрас аз Daryo: <https://daryo.uz/en/2026/02/22/uzbekistan-introduces-green-and-gender-responsive-budgeting-into-state-budget-framework/>

Elias, M., Elmirst, R., Ibraeva, G., Sijapati Basnett, B., Ablezova, M., & Siscawati, M. (2018). *Фаҳмиши раавандҳои инноватсионии вобаста ба гендер дар манзараҳои ҷангалӣ: таҳқиқоти мавридӣ аз Индонезия ва Ҷумҳурии Қирғизистон.* Рим, Италия. Дастрас аз: <https://cgspace.cgiar.org/server/api/core/bitstreams/54905188-4971-42d2-9784-9795127a5cdd/content>

FAO. (2016). *Профили миллии гендерии соҳаи кишоварзӣ ва воситаҳои зиндагии аҳолии деҳот – Ҷумҳурии Қирғизистон.* Дастрас аз: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/1cf4c70a-c82c-4dbc-9bb8-170f9fef9176/content>

FAO. (2025a). *Профили миллии гендерии соҳаи кишоварзӣ ва воситаҳои зиндагии аҳолии деҳот – Ҷумҳурии Тоҷикистон.* Дастрас аз: <https://doi.org/10.4060/cd6263en>

FAO. (2025b). *Профили миллии гендерии соҳаи кишоварзӣ ва воситаҳои зиндагии аҳолии деҳот – Ўзбекистон.* Будапешт, Маҷористон: FAO. Дастрас аз: <https://doi.org/10.4060/cd7898en>

FAO ва GCF. (2025, 8 март). *Занон ба ҳифзи ҷангалҳо ва чарогоҳҳо дар Қирғизистон мусоидат мекунанд.* Дастрас аз FAO: <https://www.fao.org/gcf/news-and-events/news-detail/women-boost-forest-and-rangeland-conservation-in-kyrgyzstan/>

Эътилофи ҷаҳонии ҷангалҳо (Global Forest Coalition). (2020, 3 март). *Ҳуқуқҳои занон ва донишҳои анъанавӣ барои ҳифзи гуногунии биологӣ дар Қирғизистон аҳамияти ҳалкунанда доранд.* Дастрас аз Global Forest Coalition: <https://globalforestcoalition.org/womens-rights-kyrgyzstan/>

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. (2020). *Шарҳи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи Эълومияи Пекин ва Платформаи амал (1995) дар доираи татбиқи Рӯзномаи рушди устувор то соли 2030 ва натиҷаҳои иҷлосияи махсуси бисту сеюми.* Дастрас аз: <https://www.asiapacificgender.org/sites/default/files/2024-02/Tajikistan%20%28English%29.pdf>

Фонди иқлими сабз (GCF). (2025). *Нақшаи чорабиниҳо оид ба масъалаҳои гендерӣ барои FP283: Барномаи минтақавӣ «Аз пирахҳо то хоҷагӣ» (G2F): пешбурди устувори иқлимӣ ва рушди устувор дар Осиёи Марказӣ ва Ғарбӣ.* Дастрас аз: <https://www.greenclimate.fund/document/gender-action-plan-fp283-glaciers-farms-g2f-regional-program-advancing-climate-resilience>

ICJ. (2025). *Чое барои рафтани нест: Дастрасӣ ба адолат барои занони ҷабрдидаи зӯроварию гендерӣ дар Тоҷикистон.* Женева, Швейтсария. Дастрас аз: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2026/01/ICJ-Report_WEMJUST_eng.pdf

IPHR. (2023). *Ўзбекистон (барои 8 ноябри соли 2023): пешниҳод ба Шарҳи даврии универсалии Созмони Милали Муттаҳид, иҷлосияи 44-уми Гурӯҳи корӣ оид ба Шарҳи даврии универсалӣ.* Дастрас аз: <https://www.iphronline.org/wp-content/uploads/2023/04/UPR-Uzbekistan-2023.pdf>

Malapit, H. J.-D. (2019). *Таҳияи Индекси тавонмандсозии занон дар соҳаи кишоварзӣ дар сатҳи лоиҳа (pro-WEAI).* Институти байналмилалӣ таҳқиқоти сиёсати озуқаворӣ (IFPRI). Дастрас аз: <https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/133816/filename/134029.pdf>

Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Қирғизистон. (2021). *Натиҷаҳои тадқиқоти интихобии истифодаи вақт.* Дастрас аз: <https://www.stat.gov.kg/media/publicationarchive/d1b322f7-19d5-4012-ba11-9c0908b55260.pdf>

Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Қирғизистон. (2026). *Омили аҳоли.* Дастрас аз Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Қирғизистон: <https://stat.gov.kg/en/statistics/naselenie/>

Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Қирғизистон. (б.с.). *Омили шуғл.* Дастрас аз Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Қирғизистон: <https://www.stat.gov.kg/en/statistics/zanyatost/>

Ҷумҳурии Тоҷикистон. (2021). *Ҳиссаи саҳми дар сатҳи милли муайяншудаи навшудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (NDC).* Дастрас аз: https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/NDC_TAJIKISTAN_ENG.pdf

Ҷумҳурии Ўзбекистон. (2021). *Стратегияи ноил шудан ба баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Ўзбекистон то соли 2030.* Дастрас аз: https://saylov.uz/en/gender-equality/national-legislation_in/strategy-for-achieving-gender-equality-in-the-republic-of-uzbekistan-until-2030

Ҷумҳурии Ўзбекистон. (2022). *Фармони Ҷумҳурии Ўзбекистон оид ба чораҳои минбаъдаи суръатбахшии корҳо ҷиҳати дастгирии мунтазами оилаҳо ва занон.*

sdgdfg. (2024). *fdgdfg.* Дастрас аз: dgdf.

Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. (б.с.). *Барӯйхатгирии аҳоли ва фонди манзил.* Дастрас аз TAJSTAT: <https://www.stat.tj/en/population-and-housing-census/>

Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон. (б.с.). Дастрас аз Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Ўзбекистон: <https://stat.uz/en/>

Бонки байналмилалӣи таҷдид ва рушд / Бонки Ҷаҳонӣ. (2024). *Арзёбии гендерии кишвари Ӯзбекистон, соли 2024.* Дастрас аз: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052824010093257/pdf/P1756961bcc2a50811a9d21c373fd390418.pdf>

Ҷумҳурии Қирғизистон. (2025). *Ҳиссаи саҳми дар сатҳи милли муайянушудаи Ҷумҳурии Қирғизистон, NDC 3.0.* Дастрас аз: https://unfccc.int/sites/default/files/2025-10/NDC3.0_Kyrgyzstan_English_30-09-2025%20%282%29.pdf

Бонки Ҷаҳонӣ. (2024). *Пешниҳод барои Ӯзбекистон: низомҳои устувори озуқаворӣ тавассути хизматрасониҳои иқлимӣ барои соҳаи кишоварзӣ.* Фонди мутобиқшавӣ. Дастрас аз: https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2024/03/3_AFB.PPRC_33.18-Proposal-for-Uzbekistan.pdf

Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ. (2021a). *Нақшаи чорабиниҳо оид ба тағйирёбии иқлим барои солҳои 2021–2025.* Дастрас аз: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/705731624380363785/pdf/World-Bank-Group-Climate-Change-Action-Plan-2021-2025-Supporting-Green-Resilient-and-Inclusive-Development.pdf>

Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ. (2021b). *Арзёбии гендерии кишвари Тоҷикистон.* Дастрас аз: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/874641637562869105/pdf/Tajikistan-Country-Gender-Assessment.pdf>

UN OHCHR. (2025, 27 феврал). *Қирғизистон: коршиносони СММ оид ба ҳуқуқи инсон аз маҳдудиятҳои нави озоди дин ё эътиқод изҳори нигаронӣ карданд.* Дастрас аз: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/02/kyrgyzstan-un-rights-experts-dismayed-new-restrictions-freedom-religion-or>

UN Women. (2025). *Тоҷикистон.* Дастрас аз UN Women Data: <https://data.unwomen.org/country/tajikistan>

UN Women Kyrgyzstan. (2025). *Профили кишварӣ оид ба баробарии гендерӣ дар Қирғизистон.* UN Women. Дастрас аз: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2025-12/cgep_web.pdf

UN Women. (б.с.). *Тоҷикистон.* Дастрас аз UN Women Europe and Central Asia: <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/tajikistan>

UNDP. (2021, 5 май). *Нақшаи замон дар ҳифзи гуногунии биологӣ дар Қирғизистон.* Дастрас аз UNDP: <https://www.undp.org/kyrgyzstan/blog/role-women-biodiversity-conservation-kyrgyzstan>

UNDP. (б.с.). *Индекси рушди гендерӣ (GDI).* Дастрас аз Human Development Reports: <https://hdr.undp.org/gender-development-index№/indicies/GDI>

Дафтари мустақили арзёбии UNDP. (2025). *Арзёбии мустақили барномаи кишвари Ӯзбекистон.* Дафтари мустақили арзёбии UNDP. Дастрас аз: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>

UNFPA. (2025). *Таъсири тағйирёбии иқлим ба саломатии репродуктивӣ дар Қирғизистон.* Бишкек: Ҳазинаи нуфуси Созмони Милалӣ Муттаҳид. Дастрас аз: https://kyrgyzstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2025-11/20250808_2_ENG_Impact_of_CC_on_RH_in_Kyrgyzstan_UNFPA_08_08_25.pdf

Созмони Милалӣ Муттаҳид дар Ӯзбекистон. (2025). *Ҷаҳорҷӯбаи ҳамкории Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба рушди устувор барои солҳои 2026–2030.* Созмони Милалӣ Муттаҳид. Дастрас аз: https://unece.org/sites/default/files/2025-12/CF%20Uzbekistan%202026-2030_FINAL.pdf

Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ. (2024). *Занон, соҳибкорӣ ва қонунгузорӣ, 2024.* Дастрас аз: https://bit.ly/WBL2024_FullReport

Форуми ҷаҳонӣи иқтисодӣ. (2025). *Гузориши ҷаҳонӣ оид ба фарқияти гендерӣ, 2025: Гузориши таҳлилий, июни соли 2025.* Дастрас аз: https://reports.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2025.pdf

Zhussipbek, G. (2021). *Ҳуқуқҳои арусон (келинҳо) дар Осиёи Марказӣ: амалҳои зараровари анъанавӣ ва зулми сохторӣ.* *Central Asian Survey*, саҳ. 222–241.

7. Рӯйхати замимаҳо

Замимаи 1: Варақаҳои фаъолияти семинар – самтҳои гендерӣ1

Самт	Саволҳо
Таҷриба ва иштирок	Оё тафовут дар уҳдадорихои хонаводагӣ, истеҳсолӣ ва репродуктивӣ ба нақши занону мардон дар таҷрибаҳои истифодаи замин таъсир мерасонад? Оё дар баъзе таҷрибаҳои истифодаи замин/намудҳои зироат асосан мардон ё занон бартарӣ доранд? Чаро? Оё муҳоҷирати мардон ба марказҳои шаҳрӣ ба нақши онҳо дар ин соҳа таъсир расонидааст? Чӣ гуна? Оё дар заминаи донишҳои кишоварзӣ дар оилаҳо фарқият вучуд дорад ва оё ин ба он коре, ки занон ва мардон дар соҳаи кишоварзӣ иҷро мекунанд, таъсир мерасонад? Ба ин нақшҳои гуногун чӣ гуна арзиш (аз лиҳози молиявӣ, эҳтиром, мақом) дода мешавад? Оё ин боиси норасоии назарраси музди гендерӣ дар бахши кишоварзӣ мегардад? Оё меҳнати аксаран бемузд ё каммузди занон эътирофи соҳми онҳоро дар корҳои саҳроӣ ва хоҷагии деҳқонӣ аз ҷониби ҷомеа хоҳиш медиҳад? Оё корхонаҳои кишоварзӣ бо сарвари занон вучуд доранд? Мисолҳо пешниҳод кунед, ки онҳо чӣ тавр кор мекунанд. Агар занону ҷавонон дар равандаҳои роҳбарӣ ва таҳияи сиёсат дар соҳаи истифодаи замин иштирок намоёнд, ин дар кадом сатҳ ва бо кадом сифат сурат мегирад?

Самт	Саволҳо
Дониш, эътиқод ва меъёрҳои иҷтимоӣ ва Ҳуқуқ ва мақоми қонунӣ ва анъанавӣ	Оё меъёрҳои фарҳангӣ ва эътиқоди анъанавӣ дастрасӣ ба имкониятҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, таълимӣ ва рушди қобилиятро дикта мекунанд? Оё ин системаҳо ба таҷрибаҳои истифодаи замин, моликияти замин ва меросгирии таъсир мерасонанд? Оё то ҳол ягон қонун ё сиёсати маҳдудкунандае вучуд дорад, ки барои дастрасии занон ба замин, меросгирии дороиҳо, кушодани суратҳисоби бонкӣ ва ғайра монеа эҷод намояд? Оё дар солҳои охир тавассути қонунҳо ва барномаҳои пешқадам, ки иштироки занонро дар бахшҳои кишоварзӣ, маориф ва молиявӣ тавонманд кардаанд, тағйироти назаррас ба амал омадааст? Мисолҳо оред.

Самт	Саволҳо
Ҳокимият, қабули қарорҳо ва дастрасӣ ба дороиҳо ва захираҳои молиявӣ	Дар ноҳия тақсими тахминии моликияти заминҳои ҳосилхез (хоҷагиҳои мард ва зан ва хоҷагиҳои ба таври кооперативӣ идорашаванда) чӣ гуна аст? Агар андозаи хоҷагиҳо дар байни хоҷагиҳои занон ва мардон фарқ кунад, он чӣ гуна аст? Оё байни хоҷагиҳои занон ва мардон дигар фарқиятҳои назаррас вучуд доранд (маҳсулноки, зироатҳои парваришшуда, технологияи истифодашуда, нархгузорӣ / арзиши бозории маҳсулот ва ғ.)? Оё дар қудрати қабули қарорҳо ва моликият ба дороиҳои истеҳсолӣ дар бахши кишоварзӣ фарқиятҳои гендерӣ вучуд доранд?

	Кӣ оид ба таҷрибаи парвариш, коркард ва фурӯши маҳсулот, хариди таҷҳизот, нархгузорӣ ва фурӯши молҳо, инчунин истифодаи онҳо барои эҳтиёҷоти хонавода тасмим мегирад? Хонаводаҳо даромадро чӣ гуна идора мекунанд (кӣ даромад ба даст меорад, кӣ молияро назорат мекунад, пул асосан барои чӣ истифода мешавад, оё муассисаҳои бонкии расмӣ ё ғайрирасмӣ истифода мешаванд)? Кадам муассисаҳои молиявии расмӣ ва ғайрирасмӣ ва механизмҳои маблағгузорӣ дар ноҳия вуҷуд доранд, ки занон ва ҷавонони соҳибкор метавонанд барои гирифтани маслиҳатҳои молиявӣ, таъсиси нақшаҳои пасандозӣ, таъмин намудани қарзҳо ва дастрасӣ ба суғурта истифода баранд?
--	---

Замимаи 2: Чадвали ҷамъбастии натиҷаҳои ҷалби ҷонибҳои манфиатдор2

Кишвар, ноҳияҳо ва иштирокчиён	Нақш ва масъулиятҳои асосии занон ва ҷавонон дар ҷамоияти заминсозӣ	Таъсири иқлим ва муҳити зист ба занон	Мушкилот ва мулоҳизаҳои, ки ба иштироки занон ва ҷавонон дар ҷамоиятҳои истифодаи замин таъсир мерасонанд	Дастгирии эҳтимолии барнома
Тоҷикистон <i>Ноҳияҳои Деваштиҷ ва Қабодиён</i> 100 зан ва 129 мард дар ду семинари бисёрҷадаф ва якҷанд МГМ ва МАИ	Занон дар масъалаҳои истифодаи замин ва таҷрибаҳои кишоварзии ин ноҳияҳо нақши назаррас, вале аксаран ғайрирасмиро мебозанд. Хоҷагҳои занона дар ҳарду ноҳия аз 5 то 7 фоизи тамоми хоҷагӣҳо ташкил медиҳанд ва ба кооперативҳои, ки занонро дар бар мегиранд, ҳанӯз ҳам мардҳо роҳбарӣ мекунанд. Вазифаҳои онҳо омода кардани замин, парвариши зироатҳо, мубориза бо ҳашароти зараррасон, ҷамъовариҳои ҳосил, нигоҳубини чорво, идоракунии захираҳои табиӣ (аз ҷумла ҷамъовариҳои истифодаи об) ва бозорёбиро дар бар мегиранд. Аммо, ин нақшҳо дар заминаи таҷрибаҳои маҳаллии истифодаи замин ва намунаҳои муҳоҷирати мардон ва ҷавонон мушаххасанд. Дар Деваштиҷ бонувон ба нигоҳубини боғҳо, сабзавоткорӣ, омодакунии хок, коркарди маҳсулот пас аз ҷамъовариҳои ҳосил, чорводорӣ ва фурӯши маҳсулот дар бозори маҳаллӣ машғуланд. Дар Қабодиён занон дар парвариши зироатҳои оби (шинондан, тоза кардани алафҳои бегона, ҷамъовариҳои ҳосил), бахусус дар	<u>Дар Деваштиҷ:</u> <u>боришоти номунтазам ва норасоии оби обёрӣ ба ҳосилнокии боғҳо, зироати картошка ва нигоҳдории намии хок таъсири манфӣ мерасонад.</u> <u>Дар Қабодиён:</u> <u>инфрасохтори бесамари обёрӣ, болоравии шӯршавии замин дар баъзе манотиқ ва болоравии ҳарорати тобистон аз сабабҳои аслии коҳиши ҳосили зироатҳост.</u> Ин таъсирот сарбории занонро зиёд мекунанд, хусусан вақте ки об бояд ба таври дастӣ интиқол дода шавад (занон барои идоракунии оби хонавода масъуланд) ё вақте ки ноқили ҳосил стратегияҳои иловагии мубориза ро талаб мекунанд.	Дастрасии маҳдуд ба хизматрасониҳои машваратии кишоварзӣ ва иттилоотӣ техникаӣ. Дониши нокифоя дар бораи усулҳои ба иқлим тобовар ва устувори истифодаи замин. Иштироки маҳдуд дар равандҳои қабули қарорҳо (масалан, онҳо дар банақшагирии истифодаи замин ва Ассотсиатсияҳои истифодабарандагонӣ об кам намояндагӣ мекунанд). Ин ба меъёрҳои иҷтимоӣ, набудани эътимод ва сарбории зиёди кор вобаста аст. Дастрасии маҳдуд ба хизматрасониҳои молиявӣ ва қарз бинобар набудани гарав, фоизи баланд ва «ичозат аз шавҳар ё падар» ҳамчун қоидаи наонавишта. Грантҳои давлатӣ ва барномаҳои байналмилалӣ каме дастгирӣ мекунанд, аммо барои харидорӣ технологияҳои муосир нокифоя мебошанд. Маҳдудиятҳои моликияти замин, зеро шаҳодатномаҳои замин маъмулан ба номи мардон сабт карда мешаванд. Таҷрибаҳои анъанавӣ ба писарон, ки маъмулан заминро мерос мегиранд (сарфи назар аз қонунҳои расмӣ, ки меросгирии занон ва ҳуқуқи заминро	Дар барнома эҳтиёҷоти возеҳ ҷиҳати таъбиқи тадбирҳои ҳассос ба гендер, фарогири ҷавонон ва тобовар ба иқлим ба миён омадааст, аз қабилӣ: - Омӯзишҳои амалӣ дар сатҳи деҳот оид ба идоракунии устувори замин ва кишоварзии оқилонаи иқлим – дар вақтҳо ва маконҳои пешниҳод карда мешавад, ки барои занон мувофиқанд (яъне мувофиқ ба вақти иҷрои ухдадорӣҳои хонагии онҳо, бо талаботи ҳадди ақал барои сафар ва/ё дастгирии нақлиёт). - Ба нақша гирифтани чорабиниҳои барнома тавре, ки сарбории меҳнатро барои гурӯҳҳои осебапазир зиёд накунад. - Дастрасӣ ба механизмҳои молиявии дастрас, аз қабилӣ грантҳои хурд, суръатбахшҳои ҷорӣ намудани технологияи коркарди сифрии хок ё гурӯҳҳои пасандозӣ. - Дастрасии беҳтар ба технологияҳои обёрӣ, тухмии хушсифат ва маводи кишоварзӣ барои занон ва ҷавонон. - Баланд бардоштани сатҳи

	сабзавоткорӣ ва меҳнати мавсимии кишоварзӣ саҳми назаррас доранд. Меҳнати занони ноҳия дар хоҷагиҳои оилавӣ тақрибан ҳамеша бемузд аст, ки ин саҳми онҳоро дар иқтисодиёти хонавода ноаён месозад. Дар бисёре аз хонаводаҳо, махсусан дар он ҷое, ки мардон барои кор муҳоҷират мекунанд, занон масъулияти васеъро оид ба корҳои хоҷагӣ ва амнияти озуқавории хонавода ба дӯш мегиранд. Ин маънои онро дорад, ки занон ҳоло ҳам нақшҳои анъанавии мардон ва ҳам занонро иҷро мекунанд. Онҳо инчунин молияи хоҷагиро идора мекунанд. Ҷавонписарон низ масъулиятҳои вазнини кориро, аз қабили савдо дар бозор ва тақсимои об, бар дӯш доранд. Дар ҳоле ки занон дар амалияи истифодаи замин фаъолона саҳм мегузоранд, иштироки онҳо дар мақомоти расмӣ қабули қарорҳо, ба монанди Ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об ва кумитаҳои маҳаллии замин, маҳдуд боқӣ мемонад. Меъёрҳои иҷтимоӣ, эътимоди маҳдуд ва набудани даъватҳои мақсаднок ба вохӯриҳо намоёндагии занонро дар равандҳои банақшагирии марбут ба нақшаи обёрӣ, идоракунии чарогоҳҳо ва тақсимои замин коҳиш медиҳад. Ҷавонон беш аз пеш маркетинги кишоварзиро тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ дастгирӣ		муҳофизат мекунанд), бартарӣ медиҳанд. Масъулиятҳои вазнини хонаводагӣ, ки вақт ва ҳаракатро маҳдуд мекунанд (тағйирёбии иқлим ин бори вазнинро бештар мекунанд). Талаботи иловагии меҳнат ба занон ва ҷавонон дар мавсими авҷи кишоварзӣ, ки боиси инҳо мегардад: - Афзоиши кори ҷисмонӣ барои занон - Коҳиш ёфтани вақт барои таълими кӯдакон - Таъсири манфӣ ба саломатии занон ва ҷавонон - «Сарбории сегона»-и занон: уҳдадориҳои хонаводагӣ, нигоҳубини кӯдак ва корҳои саҳроӣ.	огоҳӣ миёни мардони ҷамоат барои ташвиқи қабули қарорҳои фарогир, дар якҷоягӣ бо дастгирии рушди иқтисодии занон, барои ҳавасманд кардани иштироки онҳо дар муҳокимаҳои идоракунии замин ва об. - Татбиқи сиёсати замин ва гендерӣ дар сатҳи маҳаллӣ тавассути ҷалби ҷомеа ва ҳукумати маҳаллӣ. - Таъин намудани ҳадди ақал як зани фасилитатор ё шахси тамос дар як ноҳия барои идоракунии масъалаҳои ҳассоси марбут ба фаъолиятҳои барнома. Ин бояд бо кодексҳои возеҳи рафтор барои барнома ва механизми шикоятҳои махфӣ ҳамроҳ карда шавад. - Ҷалби ҷавонон дар барнома бояд самтгирии барнома, ҷорабиниҳои намоишӣ ва имкониятҳои фарогирӣ иштирокро (баланд бардоштани малака) дар бар гирад. - Тақвияти кооперативҳо ва гурӯҳҳои истеҳсолӣ (таъсиси корхонаҳои занон ва ҷавонон) барои идоракунии беҳтари хатарҳо ва дастрасӣ ба бозор.
--	--	--	---	--

	намуда, дар муайян кардани имкониятҳои нави бозор кумак мекунад ва дастрасии оилаҳоро ба иттилооти кишоварзӣ тавассути интернет таъмин месозанд. Бо вучуди ин, муҳоҷирати ҷавонон баланд боқӣ монда, дастрасиро ба қувваи қорӣ маҳаллӣ маҳдуд мекунад. Иштироки ҷавонон дар машваратҳо камтар ба назар мерасид, ки ин зарурати стратегияҳои иловагии ҷалбро нишон медиҳад.			
Ўзбекистон: Ноҳияҳои Янгиқӯрғон ва Бешариқ (14 зан ва 71 мард дар ду семинари бисёрҷадаф, 29 зан аз ду МГМ-и танҳо барои занон ва як мусоҳибаи МАИ бо зани роҳбар)	Дар ҳар ду ноҳия муҳоҷирати мардон масъулиятҳои хонаводагӣ ва истеҳсолии занонро дучанд намуда, занон вазифаҳои калони кишоварзиро торафт бештар мустақилона иҷро мекунад. Дар Бешариқ занон ба қорҳои саҳроӣ (шинондан, пошидани нуриҳо ва ғ.) ва боғҳои ёрирасон машғуланд (занҳо нисбат ба мардон барои кишоварзии тиҷоратӣ замин камтар доранд); мардон вазифаҳои "стратегӣ" (идоракунии замин ва банақшагири)ро ба уҳда дошта, техникаеро идора мекунад, ки барои шудгор, қоркарди замин ва ҷамъовариҳои ҳосил истифода мешаванд. Дар Янгиқӯрғон қисми зиёди меҳнати саҳро, нигоҳубини чорво ва қори рӯзгор ба зиммаи занон гузашта шудааст. Занон дар занҷири арзиши боғдорӣ берун аз қорҳои саҳроӣ қойи	Хушксолӣ, нарасидани об (аз ҷумла аз манбаъҳои оби фаромарзӣ, ки барои обёрӣ заруранд) ва кам шудани бориши барф мушкилоти асосии экологӣ мебошанд, ки ба воситаҳои зиндагии маҳаллӣ таъсир мерасонанд. Хушкшавии зироатҳои дуюмдараҷа ва пастшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ ба заминҳои наздиқавлигие, ки аз ҷониби занон идора мешаванд, таъсири шадиди номутаносиб мерасонанд. Суръати баланд ва шамолҳои ғайримуқаррарӣ, ки ба боғҳо зарар мерасонанд, дигар аз мушкилотанд.	Дар ҳоле ки дар пешбурди тавонмандсозии занон ва духтарон пешрафти назаррас ба даст оварда шудааст (масалан, ҳавасмандгардонии таҳсилот тавассути Фармони 585), як қатор монеаҳо то ҳол боқӣ мондаанд: - Занҳо дар қабули қарорҳо дар бораи замин камтар иштирок мекунад; мардон ба қорҳои замин машғул мешаванд ва бо дигарон гуфтушунид мекунад, ки ин вазифаи сардори оила доништа мешавад. - Тасмимҳо оид ба истеҳсолот ва фурӯш маъмулан аз ҷониби мардони хонавода қабул мегарданд. - Созишномаҳои қарзӣ маъмулан ба шуғли расмӣ, ки аксар вақт бо мардони оила вобастаанд, алоқаманданд. Заноне, ки дар нақшҳои ғайрирасмӣ ҳастанд, наметавонанд қарз гиранд. - Бо вучуди ин, занон ба қарзҳои имтиёзнок	- Фароҳам овардани қойҳои қорӣ барои ҷавонон ва ба расмӣ даровардани меҳнат барои занон ва ҷавонон. - Миқёси дастгирӣ ё тақрори қорҳои мавҷудаи таҳти роҳбарии занон (фаҳмидани он ки чӣ гуна занонро дар қорҳои оилавӣ тавонманд кардан мумкин аст). - Баланд бардоштани сатҳи оғоӣ, гузаронидани вохӯриҳо ва семинарҳои омӯзишӣ дар форматҳои танҳо барои занон ва дар наздикии маҳалҳои истиқоматӣ. - Шикоятҳои ҳассос бояд аз ҷониби як намоёндаи зани бозътимод аз кумитаи маҳалла баррасӣ карда шаванд. - Дастгирии рушди иқтисодӣ техникаӣ барои занони деҳқон ҷиҳати бартараф кардани фарқи дониш байни занон ва мардон (аз ҷумла дар соҳаҳои

	марказиро ишғол мекунад; дар кори ба навъҳо ҷудо кардан ва бандубаст низ саҳм доранд. Чавонон барои иштирок дар фаъолиятҳои истифодабарии замин тавассути ҳавасмандкунӣ ва имтиёзҳои гуногуни ҳукумат дар мавриди тақсими замин ташвиқ карда мешаванд. Дар Янгиқӯрғон чавонон дар дастгирии корхонаҳои оилавӣ, махсусан тавассути пешбурди тиҷорат бо маркетинги онлайн, фуруши рақамӣ ва идоракунии логистика фаъолона иштирок мекунад.		ва бефоида барои иштирок дар соҳаи кишоварзӣ бештар дастрасӣ пайдо мекунад. - Масъулиятҳои хонагии занон вақти онҳоро барои иштирок дар корҳои кишоварзӣ маҳдуд мекунад. - Меҳнати занон одатан ғайрирасмӣ боқӣ монда, асосан ба музди ҳаррӯза таъя мекунад.	истеҳсол ва фуруш). - Тасдиқи нақшаҳои бомуваффақияти молиявии аз ҷониби "Халқ Банк" ва "Агробанк" оғозшуда (шартҳои қарзи имтиёзнок барои занон; менечерони махсуси кор бо занон ва ғ.).
Ҷумҳурии Қирғизистон: Ноҳияҳои Бозор-Қӯрғон ва Қара-Суу (18 зан дар ду МГМ-и танҳо барои занон (5 дар Қара-Суу ва 13 дар Бозор-Қӯрғон), инчунин ҷаласаҳои таҳлили гендерӣ бидуни қайди шумораи иштирокчиён)	Занони ҳарду ноҳия дар соҳаи кишоварзӣ саҳми назаррас доранд, аммо дар доираи меъёрҳои амиқи гендерии анъанавӣ амал мекунад. Нақшҳои онҳо иборатанд аз: - Корҳои хонаводагӣ, нигоҳубини кӯдак ва истеҳсолоти хурди кишоварзӣ, аз ҷумла заминҳои наздиҳавлигӣ ва нигоҳубини чорво. - Коркарди маҳсулот ва дастгирии вазифаҳои мавсимии кишоварзӣ дар ҳолати зарурӣ. - Дар баъзе мавридҳо, вақте ки мардон барои муҳоҷирати корӣ мераванд, занон масъулиятҳои муваққатии идоракунии хоҷагиро ба дӯш мегиранд. Дар Қара-Суу иштироки занон бо меъёрҳои иҷтимоӣ хеле маҳдуд аст. Занон дар ҳузури мардон суҳан намегӯянд, дар корҳои саҳроӣ кам иштирок мекунад ва	Механизаторон эҳтиёҷ ба меҳнати дастии занонро дар парвариши зироатҳои монанди пахта ва ҷуворимаққа кам карда, нақшҳои анъанавии занонро тағйир додаанд, вале на ҳатман сарбории умумии онҳоро кам кардаанд. Кам будани захираҳои табиӣ дар чарогоҳҳои тобистона (масалан, камтар будани гиёҳҳои хуҷрӯй) ба фаъолияти мавсимии кӯдакон таъсир мерасонад ва аз таназзули тадриҷии экологии хонаводаҳо шаҳодат медиҳад. Вобастагии оилаҳо ба меҳнати занон ва кӯдакон дар мавсимии авҷи корҳои кишоварзӣ, аз қабилӣ пахтачинӣ, бештар мешавад. Дар Қара-Суу, занон бо норасоии шадиди об ва даврҳои гармии шадидӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки ҳосили картошкаву ҷуворимаққаро коҳиш	Занони ҳарду ноҳия бо маҳдудиятҳои назарраси сохторӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ дучор меоянд: - Меъёрҳои амиқи патриархалӣ ба занон аз иштирок дар маҷлисо, суҳанронии оммавӣ, идоракунии нақлиёт ё иштирок дар қабули қарорҳо монеъ мешаванд. - Сохторҳои ҳокимият, ки аз ҷониби мардон бартарӣ доранд, аз ҷумла пирони бонуфуз, метавонанд ҳаракати занон, иштирок дар семинарҳои омӯзишӣ ва дастрасӣ ба захираҳои маҳдуд созанд. - Афзоиши тамоюлҳои консерватизми динӣ дар Қара-Суу нақши иҷтимоӣ ва иқтисодии занонро маҳдудтар месозад. - Сарбории нигоҳубини кӯдак дастрасии занонро барои омӯзиш ё кори муздноқ коҳиш медиҳад. - Дастрасии маҳдуд ба моликияти замин,	Натиҷаҳои машвараҳои ба зарурати равишҳои қавӣ ва ҳассос аз ҷиҳати фарҳангӣ ишора мекунад, аз ҷумла: - Равандҳои машвараҳои ҳассос ба гендер, аз ҷумла фазаи алоҳида барои занон ва ҷалби миёнаравҳои бозьтимоди маҳаллӣ. - Дастрасии баробар ба омӯзиш ва захираҳои молиявӣ бо дастгирии махсус барои занон (қарзҳо, грантҳо, ҷалби мақсаднок). - Дастгирии моддию техникаӣ, аз қабилӣ кумақпулии сафар, нақлиёти бехатар ва хобгоҳҳо барои семинарҳои омӯзишӣ бисёррӯза. - Ташаққули эътимод ва роҳбарии занон, аз ҷумла дастгирии кооперативҳои таҳти роҳбарии занон ва мактабҳои гендерӣ.

	наметавонанд мустақилона масъалаи нақлиётро ҳал намоянд, ки ин иштироки бевоситаи онҳоро дар тадбирҳои заминистифодабарӣ маҳдуд месозад. Дар Бозор-Қўрғон занон фаъолона иштирок мекунанд ва худро ҳамчун маркази меҳнати кишоварзӣ тавсиф мекунанд, аммо меъёрҳои патриархалӣ то ҳол ба қобилияти пурра иштирок кардани онҳо таъсир мерасонанд. Чавонон асосан дар қорҳои мавсимии кишоварзӣ, махсусан дар мавсими пахтачинӣ, вақте ки оилаҳо ба кумаки кўдакон вобастаанд, иштирок мекунанд. Онҳое, ки гарав надоранд, аксар вақт барои дастрасӣ ба қарз ба амволи волидайн така мекунанд, дар ҳоле ки муҳоҷират дар Қара-Суу баъзе чавононро осебпазир мегардонад ва ба ноустувории оила мусоидат мекунанд.	дода, қобилияти қорӣ занонро дар беруни бино маҳдуд мекунанд.	техника ва қитъаҳои қалонтар мавҷуд аст; одатан мардон қарорҳои марбут ба истифодаи заминро назорат мекунанд. - Дастрасии пасти молиявӣ ба сабаби набудани гарав ва огоҳии маҳдуд дар бораи воситаҳои молиявии мавҷуда. - Маҳдудият барои иштирок дар омӯзишҳо бо сабаби меъёрҳои, ки иҷозати шавҳар ё хушдоманро талаб мекунанд. - Ҳасад ва хатарҳои иҷтимоӣ вобаста ба ҳамкорӣ бо кормандони лоиҳа, ки эҳтимолиан боиси муноқишаи оилавӣ мегардад. - Бар асари набудани эътимод ба ташаббусҳои беруна, баъзе занон авлотар медонанд, ки умуман дар воҳуриҳо иштирок накунад. - Муҳоҷирати чавонон дастрасии қувваи қорӣ маҳаллиро қишлоқи меҳнат ва сарбории занонро дар соҳаи кишоварзӣ зиёд мекунанд.	- Механизмҳои гузоришдиҳии маҳфӣ, ки ба шабакаҳои мавҷудаи эътимод мутобиқ карда шудаанд (ҳамсоҳро, хоҳарон, ҳамсолон). - Таъмини раванди ба қор қабулкунӣ бидуни таъйин ва амалияи одилонаи барномавӣ, бо ҷалби занон дар кумитаҳо ва сохторҳои лоиҳавӣ. - Ҳамкорӣ бо Шӯроҳои занон ва марказҳои пешгирӣ (OPSZ) барои мусоидат ба сафарбаркунӣ, баррасии шикоятҳо ва дастгирии занони осебпазир.
--	---	--	---	--